

Årsrapport

Menneskerettigheter 2002

Årsrapport om norsk innsats for menneskerettighetene

UTENRIKSDEPARTEMENTET

Årsrapport

Menneskerettigheter 2002

Årsrapport om norsk innsats for menneskerettighetene

UTENRIKSDEPARTEMENTET

Bildekrediteringer:

Side 8: © Nana Reimers / BAM / Samfoto
Side 12: © AP/Scanpix
Side 14: © Bernt Eide / Samfoto
Side 19: © Mimsy Møller / Samfoto
Side 21: © NORAD
Side 26: © NORAD
Side 30: © Fredrik Naumann / Samfoto
Side 33: © AP/Scanpix
Side 37: © Nils-Inge Kruhaug/Scanpix
Side 40: © Stig Stasig / BAM / Samfoto
Side 45: © Asle Hjelbrekke / NN / Samfoto
Side 48: © Hans Hvide Bang / NN / Samfoto
Side 51: © Bernt Eide / Samfoto
Side 53: © Aftenposten / Scanpix
Side 56: © Mimsy Møller / Samfoto
Side 58: © Mikkel Østergaard / BAM / Samfoto
Side 63: © Fredrik Naumann / Samfoto
Side 64: © Nana Reimers / BAM / Samfoto
Side 71: © NORAD
Side 75: © Paul Sigve Amundsen / Samfoto
Side 76: © Fredrik Naumann / Samfoto
Side 81: © Fredrik Naumann / Samfoto
Side 84: © Jarle Ree / Samfoto
Side 89: © AP/Jacqueline Larma/Scanpix
Side 90: © Fredrik Naumann / Samfoto
Side 94: © FN / Scanpix
Side 102: © Fredrik Naumann / Samfoto
Side 108: © Knut Falch/Scanpix
Side 110: © Berit Keilen/Scanpix

1. Innhold	3
2. Forord	7
3. Innledning	9
3.1. Menneskerettigheter i fremvekst	9
3.2. Et overblikk over innholdet	9
3.3. Terrorisme og menneskerettigheter	11
3.4. Innarbeiding av konvensjoner	13
3.5. Norsk tilslutning til nye menneskerettighetsinstrumenter	13
4. Demokrati, utvikling og det sivile samfunnet	15
4.1. Demokrati og valg	15
4.2. Ytringsfrihet og meningsfrihet	16
4.2.1. Grunnloven § 100	17
4.2.2. Straffeloven § 135a om hatefulle ytringer	17
4.2.3. Mediepolitikk	17
4.2.4. Samiske medier	17
4.2.5. Barn og medier	18
4.2.6. Funksjonshemmede og medier	18
4.2.7. Internasjonale tiltak	18
4.3. Religions- og livssynsfrihet	19
4.4. Utdanning	20
4.4.1. Skolens arbeid mot rasisme og diskriminering	21
4.4.2. Kartlegging av læreplanene	21
4.4.3. Eget nettsted for menneskerettigheter	22
4.4.4. Menneskerettighetsperspektivet i lærerutdanningen	22
4.4.5. Etterutdanningskurs for fagpersonell i lærerutdanningen	22
4.4.6. Nasjonal database for godkjenning av utenlandsk høyere utdanning	22
4.4.7. Internasjonale tiltak	22
4.5. Oppbygging av det sivile samfunnet	23
4.5.1. Det norske menneskerettighetsfondet	24
4.5.2. Stiftelsen Menneskerettighetshuset	24
4.5.3. Hjelpeorganisasjoner	25
4.5.4. Norsk ressursbank for demokrati og menneskerettigheter (NORDEM)	25
4.5.5. International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA)	26
4.5.6. Andre internasjonale tiltak	26
4.6. Retten til utvikling	27
4.7. Rettighetsbasert utvikling	28
5. Liv og helse	31
5.1. Sosial sikkerhet	31
5.2. Psykisk helse	32
5.3. Eldre	33
5.4. Funksjonshemmede	34

5.5.	Hiv/aids	35
5.6.	Miljø	36
5.6.1.	Retten til miljøopplysninger	36
5.6.2.	Miljøinformasjon i bistandsarbeidet.....	37
5.7.	Retten til mat.....	37
5.8.	Kultur og vitenskap	38
5.8.1.	Evaluerings av lov om medisinsk bruk av bioteknologi.....	38
5.8.2.	Innhenting, oppbevaring og bruk av humant biologisk materiale	39
5.8.3.	Tvangslisensiering	39
6.	Toleranse og likeverd	41
6.1.	Diskriminering og rasisme	41
6.1.1.	Ny lov mot etnisk diskriminering.....	41
6.1.2.	Handlingsplan mot rasisme og diskriminering (2002-2006)	42
6.1.3.	Tiltak for å øke deltagelsen i samfunnet for barn og unge med innvandrerbakgrunn	42
6.1.4.	Forslag om forbud mot diskriminering i nye borettslover.....	43
6.1.5.	Kontaktutvalget mellom innvandrere og myndighetene	43
6.1.6.	Kulturelt mangfold	43
6.1.7.	Lesbiske/homofile	44
6.1.8.	Internasjonale tiltak	44
6.2.	Nasjonale minoriteter	44
6.2.1.	Oppfølging av Stortingsmelding nr. 15 (2000-2001) Nasjonale minoriteter i Noreg.....	45
6.2.2.	Kvener	46
6.2.3.	Romani-folket	46
6.2.4.	Tilskudd til nasjonale minoriteter	46
6.2.5.	Internasjonale tiltak	47
6.3.	Samer	47
6.3.1.	Nasjonal politikk og tiltak overfor samene	47
6.3.2.	Samiske rettigheter til land og vann	49
6.3.3.	Ny navnelov	49
6.3.4.	Opprettelse av ny domstol i Indre Finnmark.....	49
6.3.5.	Østsamisk museum i Neiden.....	49
6.3.6.	Nordisk samesamarbeid.....	49
6.3.7.	Ekspertgruppen for å utarbeide forslag til en nordisk samekonvensjon	49
6.4.	Urfolk.....	50
6.4.1.	FNs permanente forum for urfolkssaker	50
6.4.2.	Arbeidet med en FN-erklæring om urfolks rettigheter.....	50
6.4.3.	Urfolkarbeid under konvensjonen om biologisk mangfold (CBD).....	51
6.4.4.	Andre internasjonale prosesser og tiltak.....	51
6.5.	Asyl-og utlendingsrett.....	52
6.5.1.	Asyl	52

6.5.2.	Kvotefor overføringsflyktninger	53
6.5.3.	Lovutvalg for revisjon av utlendingsloven	53
6.5.4.	Kunnskapsutvikling på asylfeltet	54
6.5.5.	Familievold der overgriper ikke er norsk borger	54
6.5.6.	Utvisning	54
6.5.7.	Utvisning – tiltak mot terrorisme	55
6.5.8.	Enslige mindreårige flyktninger og asylsøkere	55
6.5.9.	Prosjekt for å utvikle modeller for kommunalt arbeid for enslige mindreårige	55
6.5.10.	Flyktninger og “Prosjekt traumatisk stress”	56
6.5.11.	Barn med krigsopplevelser	56
6.5.12.	Styrking av barneverntjenestens rolle i arbeidet med enslige mindreårige asylsøker og flyktninger	57
7.	Økonomi og arbeidsliv	59
7.1.	Næringslivets samfunnsansvar – CSR	59
7.2.	Barnearbeid	62
8.	Familieliv, kvinner og barn	65
8.1.	Menneskehandel	65
8.2.	Likestilling	66
8.2.1.	Endringer i likestillingsloven	66
8.2.2.	Vold og seksuelle overgrep mot kvinner og barn – kriesentrenes rolle	67
8.2.3.	EFTA-domstolens behandling av sak om øremerking av vitenskaplige stillinger	67
8.2.4.	FNs kvinnekonvensjon i norsk rett	68
8.2.5.	Internasjonale tiltak	68
8.3.	Kjønnslemlestelse	69
8.4.	Tvangsekteskap	69
8.5.	Barn	70
8.5.1.	FNs spesialsesjon om barn	71
8.5.2.	Arbeidet med FNs barnekonvensjon	72
8.5.3.	Barn og medier	72
8.5.4.	Barn og medvirkning	72
8.5.5.	Barns rett til å bli hørt	72
8.5.6.	Seksuelle overgrep mot barn	73
8.5.7.	Familievold, privat vold i hjemmet – barns situasjon	74
8.5.8.	Internasjonale tiltak	74
8.6.	Familieliv	74
8.6.1.	Likestilling mellom foreldre med hensyn til offentlige overføringer	75
8.6.2.	Likestilling av samboere og gifte med hensyn til farskap og foreldreskap	75
8.6.3.	Farskap	75

9. Krig og konflikt	77
9.1. Individets sikkerhet (HSN)	78
9.2. Beskyttelse av sivile i væpnet konflikt	78
9.3. Barn i væpnet konflikt	79
9.4. Økonomisk agenda i krig	79
9.5. Flyktninger og internt fordrevne	79
9.6. Humanitære standarder	81
9.7. Den internasjonale straffedomstolen (ICC)	81
9.8. Særlig om fredsprosessen på Sri Lanka	82
9.9. Særlig om fredsprosessen i Sudan	83
9.10. Særlig om fredsprosessen i Colombia	83
10. Rettsstatsprinsipper	85
10.1. Rettssikkerhet	85
10.1.1. Inndragning av førerkort	85
10.1.2. Hurtigere straffesaksbehandling og varetekstfengsling i isolasjon	85
10.1.3. Erstatning etter straffeforfølgning	86
10.1.4. Internasjonale tiltak	86
10.2. Dødsstraff	87
10.3. Tortur	88
11. FN-systemet	91
11.1. Generalforsamlingens 3. komité	91
11.2. Sikkerhetsrådet	93
11.3. Menneskerettighetskommisjonen	96
11.4. Høykommissæren for menneskerettigheter	98
11.5. Konvensjonsorganene	99
11.6. ILO	99
11.7. Utviklingsbankene	101
12. Regionale systemer	103
12.1. Europarådet	103
12.2. OSSE	105
12.3. Østersjørådet	106
12.4. Barentssamarbeidet	107
13. Menneskerettighetsdialoger	109
14. Vedlegg	111
14.1. Ombudsordningene	111
14.1.1. Sivilombudsmannen	111
14.1.2. Barneombudet	112
14.1.3. Likestillingsombudet	113
14.1.4. Ombudsmannen for forsvaret og ombudsmannen for sivile vernepliktige	114
14.1.5. Senter mot etnisk diskriminering	115
14.2. Statistikk	116
14.3. Kilder til mer informasjon	132

“Det paaligger Statens Myndigheter at respektere og sikre Menneskerettighederne”. Dette grunnleggende utgangspunktet for menneskerettighetsarbeidet er nedfelt i Norges grunnlov, og følger av en rekke menneskerettighetskonvensjoner. Norge har lange tradisjoner for aktiv og pågående innsats for menneskerettighetene, ikke bare i eget land, men også i andre deler av verden. Menneskerettigheter angår oss alle, og på svært mange livsområder.

Menneskerettigheter har en sentral plass i regjeringspartiernes Sem-erklæring av 8. oktober 2001. Målsettingene i menneskerettighetsarbeidet kommer klart frem i Handlingsplan for menneskerettigheter, som ble fremlagt av den første Bondevik-regjeringen. Sem-erklæringen forplikter til oppfølging av Handlingsplanen.

Årsrapporten presenterer Norges innsats for menneskerettighetene, nasjonalt som internasjonalt. Innsatsen knytter seg til alle sider av myndighetenes arbeid for å realisere menneskerettighetene, det være seg gjennom lovgivning, økonomi, politisk samarbeid, informasjon, opplæring, overvåkning eller annet. Årsrapporten viser at Handlingsplanen nå er på god vei til å bli oppfylt. Den dokumenterer og forklarer den innsatsen som er gjort. Rapporten får også frem nye utfordringer og oppgaver som har oppstått, og hvordan disse er søkt løst.

Årsrapporten fokuserer på Handlingsplanens innhold og målsettinger. Den er organisert rundt rettigheter og internasjonale gjennomføringsmekanismer. De nasjonale og internasjonale tiltakene behandles derfor gjennomgående sammen, og ikke lenger hver for seg. Disposisjonen gjenspeiler den økte interessen for rettighetsaspektene, og vil gjøre det lettere å finne frem til konkrete saksområder.

Vi legger stor vekt på å øke menneskerettighetenes tyngde i det internasjonale arbeidet. Samtidig er det klart at med økt innsikt og omtale, avdekkes nye områder som kaller på handling. I tillegg til å rapportere om arbeidet som er gjort, skal derfor denne årsrapporten formidle kunnskap om menneskerettighetene og inspirere til fornyet og styrket innsats.

Jan Petersen

Hilde Frafjord Johnson

3.1 Menneskerettigheter i fremvekst

Menneskerettighetene har utviklet seg sterkt siden FNs verdenserklæring om menneskerettigheter ble vedtatt i 1948. FNs to hovedkonvensjoner av 1966 dekker det vi kaller sivile og politiske rettigheter på én side, og økonomiske, sosiale og kulturelle på den annen side. Disse to hovedkonvensjonene er igjen blitt presisert og utviklet gjennom nye spesialkonvensjoner, særlig om barn, kvinner, tortur og rasediskriminering. Verdenserklæringen om menneskerettigheter er blitt fulgt opp også på det regionale planet. I Norge kjenner vi best Europarådets etter hvert mange konvensjoner, og særlig dets hovedkonvensjon av 1950.

De rettighetene som oppstilles i konvensjonene, er blitt fortolket og utviklet av gjennomføringsorganer som oppstilles i konvensjonene. FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter overvåkes og fortolkes av FNs menneskerettighetskomité, mens FNs komité for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter overvåker den andre hovedkonvensjonen av 1966. Den europeiske menneskerettighetsdomstolen avgjør saker som vedrører den europeiske menneskerettighetskonvensjonen av 1950.

Fremveksten av konvensjoner og den etter hvert omfattende praksisen har ført til at menneskerettighetene dekker et svært bredt felt. Klassiske rettigheter, som frihet fra tortur og

ytringsfrihet, støttes opp av nyere rettigheter, som retten til utdanning eller helsevern. Retten til rent naturmiljø og retten til utvikling er eksempler på rettigheter som fortsatt er i støpeskjeen.

Dokumenter og institusjoner gir ikke nødvendigvis noe bedret menneskerettighetssituasjon for enkeltindividene. Myndighetenes politikk og prioriteringer vil her være avgjørende. For å sikre åpenhet om myndighetenes innsats, og for å styrke denne, anbefalte Verdenskonferansen om menneskerettigheter i Wien i 1993 at alle land utarbeider handlingsplaner og årsrapporter for menneskerettigheter. Norge var ett av de første landene i verden som fulgte opp disse anbefalingene. Både Handlingsplanen og Årsrapportene er blitt oversatt til engelsk, og har møtt stor interesse internasjonalt.

Hvert enkelt departement har ansvaret for menneskerettighetene innen sitt saksfelt. Årsrapporten bygger på innspill fra alle disse departementene. Utviklingsminister Hilde Frafjord Johnson har ansvaret for å koordinere oppfølgingen av de nasjonale tiltakene i Handlingsplanen.

3.2 Et overblikk over innholdet

Årsrapporten om Norges innsats for menneskerettighetene gjenspeiler det brede saksområdet og de mange institusjonene som arbeider for menneskerettighetene. Årsrapporten er organisert

rundt grupper av rettigheter, som igjen favner mange av de mer kjente rettighetene og frihetene. I tillegg er institusjonene, som FN og de menneskerettighetsorienterte mekanismene, gitt særskilt omtale. Den nasjonale og den internasjonale innsatsen behandles dermed parallelt. På denne måten vil det være lettere å danne seg et bilde av de mange virkemidlene som kan settes inn i menneskerettighetsarbeidet, og samtidig få en forståelse av at innsatsen her som ellers må knyttes opp mot de konkrete behovene. Eksempelvis er dødsstraff heldigvis ikke tema for det nasjonale arbeidet, mens innsatsen til fordel for samene i det vesentligste er begrenset til Norge.

Årsrapporten omtaler innledningsvis tiltak rettet mot demokrati, utvikling og det sivile samfunnet. Dette er grunnlaget i samfunn som er tuftet på vern om menneskerettigheter, og dermed byggesteiner for mye av den øvrige innsatsen. I dette første hovedkapitlet omtales demokrati og valg, og sentrale sivile og politiske rettigheter som ytringsfrihet, meningsfrihet, religionsfrihet og retten til utdanning. Mer strukturelle tiltak knyttet til oppbygningen av det sivile samfunnet omtales før kapitlet avsluttes med retten til utvikling og rettighetsbasert utvikling.

Den neste hovedbolken knytter seg til liv og helse. Her er de økonomiske og sosiale rettighetene i fokus. Tiltak knyttet til sosial sikkerhet og psykisk helse innleder kapitlet, før tiltak knyttet til sårbare grupper, som eldre, funksjonshemmede og HIV/AIDS-pasienter, blir drøftet. Kapitlet avsluttes med omtale av tiltak knyttet til miljø, mat og kultur og vitenskap.

Toleranse og likeverd er tema i den tredje hoveddelen. Her omtales tiltak knyttet til diskriminering og rasisme, og den særlig innsatsen overfor grupper som nasjonale minoriteter, samer og urfolk. Denne delen avsluttes med omtale av tiltak innen asyl- og utlendingsfeltet.

Økonomi er tema for den fjerde hoveddelen. Her er det særlig tale om næringslivets sosiale ansvar, eller CSR fra det engelske "Corporate Social Responsibility", og om forbudet mot barnearbeid.

Årsrapportens femte hoveddel omhandler kvinner, barn og familieliv. Her omtales tiltak for å bekjempe menneskehandel, kjønnslemlestelse og tvangsekteskap, samt en rekke tiltak for å fremme likestilling mellom kjønnene. Innsatsen for barns menneskerettigheter gis bred omtale. Kapitlet avsluttes med tiltak knyttet til familielivet.

Krig og konflikt omtales i den sjette hoveddelen. Tiltakene er alle internasjonale, og knytter seg til beskyttelse av sivile og barn, flyktninger og internt fordrevne. Innsatsen for den internasjonale straffedomstolen, og Norges rolle i fredsprosessene på Sri Lanka og i Colombia, gis egen omtale.

Rettstatsprinsippene avslutter den delen av Årsrapporten som er viet konkrete menneskerettigheter. I denne hoveddelen behandles rettssikkerhetsprinsipper, dødsstraff og tortur.

FN-systemet innleder den delen av Årsrapporten som omhandler mekanismer og organer som skal bidra til å utvikle og overvåke menneskerettighetene. FNs generalforsamling og FNs sikkerhetsråd spiller viktige roller her, som på så mange andre felter i det internasjonale arbeidet, og gis bred omtale. FNs menneskerettighetskommisjon og FNs høykommissær for menneskerettigheter, omtales deretter. Norges innsats knyttet til konvensjonsorganene, bankordningene og ILO, omtales avslutningsvis i denne delen.

Norges innsats i forhold til de regionale systemene behandles etter omtalen av FN. Europarådet har en avgjørende rolle, men også Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa (OSSE), Østersjørådet og Barentssamarbeidet er sentrale.

Årsrapportens omtale av internasjonale mekanismer avsluttes med en presentasjon av Norges menneskerettighetsdialoger, og da særlig arbeidet i forhold til Kina og Indonesia.

Årsrapporten avsluttes med en serie vedlegg. Den første gruppen vedlegg samler rapporter fra ombudsordningene og Senter mot etnisk diskriminering. Deretter følger en oversikt over de økonomiske bidragene Norge har gitt innen menneskerettighetsfeltet internasjonalt.

3.3 Terrorisme og menneskerettigheter

Arbeidet for menneskerettigheter i 2002 var preget av ettervirkningene av terroraksjonene i USA 11. september 2001. Fra norsk side har det vært viktig å understreke at kampen mot internasjonal terrorisme ikke må føre til at respekten for menneskerettighetene svekkes. Nødvendige og effektive tiltak mot internasjonal terrorisme må etter Norges syn kunne gjennomføres uten at menneskerettighetene blir skadelidende. Kampen mot terrorisme og arbeidet for menneskerettighetene springer ut av det samme verdigrunnlag. Målsetningen om et fritt, demokratisk og pluralistisk samfunn er sentral i menneskerettsarbeidet.

Norge deltok i de prosessene som pågikk i 2002 i FN-systemet omkring problemstillingen menneskerettigheter og terrorisme. FNs generalforsamling (3. komité) vedtok etter lange og vanskelige forhandlinger en ny resolusjon som setter dette spørsmålet på FNs dagsorden og sender et viktig politisk signal om at menneskerettighetene ikke skal lide overlast i kampen mot terrorisme. Selv om forhandlingene tydelig viste at dette temaet fortsatt er sensitivt i en FN-sammenheng, og resolusjonen for så vidt er "svakere" enn hva mange hadde ønsket, så har nå FNs høykommissær for menneskerettigheter fått et uttrykkelig mandat til å arbeide med denne

problemstillingen. Regjeringen vil følge opp denne saken i internasjonale fora, som FNs menneskerettighetskommisjon og Generalforsamlingen. Sammenhengen mellom menneskerettigheter og bekjempelse av terrorisme har blitt belyst konkret i diskusjonen omkring USAs behandling av fangene på Guantanamo-basen på Cuba. Norges syn er at fangene, uansett status og handlinger de er siktet for, skal behandles humanitært og få en rettferdig rettergang. Norge har tatt til orde for at de pågrepne skal behandles som krigsfanger inntil deres status er endelig bestemt ved en amerikansk domstol. Dette synet er gjort klart overfor amerikanske myndigheter. Norge har understreket at grunnleggende rettsprinsipper må gjelde, også for saker som føres for amerikanske militærdomstoler.

Den vanskelige balansen mellom bekjempelse av terrorisme og respekten for menneskerettighetene, er også blitt prøvet på norske forhold. Norge har vist stor vilje til å følge opp det internasjonale arbeidet med lovgivning og andre rettslige tiltak. Ved Ot. prp. nr. 61 (2001-2002) fremmet Regjeringen lovforslag som gjennomfører i norsk rett FN-konvensjonen av 9. desember 1999 om bekjempelse av terrorisme og FNs sikkerhetsråds resolusjon nr. 1373 av 28. september 2001. Forslagene bidrar til en mer effektiv bekjempelse av terrorisme. Samtidig har det blitt lagt særlig vekt på at FNs pålegg ikke kan tolkes slik at det oppstår noe motsetningsforhold til grunnleggende menneskerettigheter. Lovforslaget er utformet slik at det er i samsvar med Norges menneskerettighetsforpliktelser. I disse nasjonale prosessene har det kommet mange verdifulle innspill fra juridiske og menneskerettslige miljøer i Norge.

Det er grunn til å tro at det også i fremtiden vil være behov for å evaluere eksisterende rettslige tiltak mot terrorisme og utvikle nye. Fra norsk side er det viktig at fremtidige tiltak mot terrorisme på best mulig måte ivaretar den

enkeltes rettssikkerhet og grunnleggende menneskerettigheter. Under Nordisk Ministerråds møte på Svalbard 25. juni 2002 besluttet justisministrene å opprette en egen nordisk arbeidsgruppe for å vurdere hvordan grunnleggende menneskerettigheter og rettssikkerhet for den enkelte best kan ivaretas i det videre nasjonale og internasjonale arbeidet mot terrorisme.

Arbeidsgruppen skal gi anvisning på hvordan en på nasjonalt og internasjonalt plan best kan ivareta grunnleggende menneskerettigheter og rettsikkerheten for den enkelte i forbindelse med rettslige tiltak mot terrorisme, samtidig som hensynet til samfunnsbeskyttelsen ivaretas. Arbeidsgruppen ledes av Norge og består av representanter fra hvert av de nordiske justisdepartementene. Arbeidsgruppen skal levere sin rapport innen 1. mai 2004.

3.4 Innarbeiding av konvensjoner

Den første Bondevik-regjeringen fremmet menneskerettsloven for Stortinget. Denne loven slår fast at FNs to hovedkonvensjoner om menneskerettigheter av 1966 sammen med Europarådets menneskerettighetskonvensjon av 1950 skal gjelde som norsk rett. Arbeidet med innarbeiding av øvrige hovedkonvensjoner har siden pågått på forskjellige nivåer. Regjeringen har lagt grunnlaget for å fremme forslag til Stortinget om inkorporering og synliggjøring av barnekonvensjonen våren 2003, og et interdepartementalt utvalg ble nedsatt i 2002 for å vurdere innarbeiding av kvinnekonvensjonen. FNs torturkonvensjon vil bli vurdert sammen med en større reform av straffeloven. Innarbeiding av

rasediskrimineringskonvensjonen er behandlet i NOU 2002: 12 Rettslig vern mot etnisk diskriminering (Holgersen-utvalget). Utredningen ble avgitt 14. juni 2002, og ble sendt på høring av Kommunal- og regionaldepartementet med høringsfrist 1. februar 2003.

3.5 Norsk tilslutning til nye menneskerettighetsinstrumenter

Norge ratifiserte tilleggsprotokollen til FNs kvinnekonvensjon 5. mars 2002. Protokollen gir Kvinnekomiteen, på nærmere angitte vilkår, adgang til å behandle henvendelser fra kvinner som mener deres rettigheter etter kvinnekonvensjonen er krenket.

Norge undertegnet tilleggsprotokoll 13 til den europeiske menneskerettighetskonvensjonen 3. mai 2002, samme dag som protokollen ble åpnet for undertegning. Protokollen forbyr anvendelse av dødsstraff under alle omstendigheter, også i krig.

Tilleggsprotokollen til barnekonvensjonen om seksuell utnyttelse av barn, som ble ratifisert av Norge 2. oktober 2001, trådte i kraft for Norge i januar 2002.

Tilleggsprotokoll til torturkonvensjonen ble vedtatt av FNs generalforsamling i desember 2002.

Sommeren 2002 ble første forhandlingsrunde for utarbeidelse av en helhetlig konvensjon om funksjonshemmedes rettigheter gjennomført. Norge deltok med representanter fra Sosialdepartementet.

Demokrati, utvikling og det sivile samfunnet er tett sammenvevet. Alle kan ses som del av menneskerettighetene, eller som forutsetninger for at menneskerettighetene respekteres og etterleves. Det sivile samfunnet er en nødvendig forutsetning for et fungerende demokrati, samtidig som det sivile samfunnet fungerer best i land med solid demokrati. De er og sentrale elementer i utviklingspolitikken, særlig for at utviklingen skal kunne være stabil over tid og komme alle grupper i samfunnet til gode.

Regjeringen har satt i verk mange tiltak for å styrke demokratiet, utviklingen og det sivile samfunnet, nasjonalt som internasjonalt. Slike tiltak beskrives i kapitlet nedenfor.

Klassiske sivile og politiske rettigheter, som medbestemmelse, ytringsfrihet og religionsfrihet, omtales i kapitlene nedenfor. Retten til utdanning er også sentral her. Oppbyggingen av det sivile samfunnet, og de “nyere” rettighetene knyttet til utvikling, avslutter dette kapitlet.

4.1 Demokrati og valg

Gjennomføring av valg er en forutsetning for demokratiet. Valgkamper, reklamemateriell, demonstrasjoner og offentlige debatter er en side av dette, mens den tekniske avviklingen er en annen. Begge deler stiller krav om langvarige forberedelser og utvikling av regelverk og støtteordninger. Regjeringen tok i 2002 initiativet til

etableringen av Norsk Senter for Demokratistøtte. Senteret ble opprettet i oktober 2002 og består av et sekretariat og et råd. Rådet består av representanter for de politiske partier og tre uavhengige medlemmer (fra Norsk utenrikspolitisk institutt, Chr. Michelsens Institutt og Senter for menneskerettigheter). Senteret er et partipolitisk nøytralt og ideelt organ, og har som overordnet mål å styrke fremveksten av representative flerpartidemokratier og frie valg i sør.

Ordningen er gjennomført i konsultasjon med de norske politiske partier. Senteret prioriterer tiltak i Norges hovedsamarbeidsland i regi av norske politiske partier. Tiltak i andre samarbeidsland vil også kunne støttes. Tiltak som fokuserer på kapasitets-, organisasjons- og institusjonsutvikling vil bli gitt prioritet. Det legges særskilt vekt på tiltak som fremmer kvinners og ungdoms deltakelse i politisk arbeid. Rådet behandler prosjektsøknader fra partiene, innstiller og diskuterer strategier for det videre samarbeidet og gjennomgår rapporter fra gjennomførte prosjekter. Vedtak om økonomisk støtte fattes av Utenriksdepartementet. Norsk senter for demokratistøtte er etablert som en prøveordning. Virksomheten vil bli evaluert etter 3 år før Senteret eventuelt etableres som en permanent institusjon.

Støtte til demokratiutvikling er ett av hovedmålene i Norges prosjektstøtte internasjonalt. Eksempelvis blir det i prosjektbistand til Russland lagt vekt på

kunnskapsoverføring og erfaringsutveksling gjennom samarbeidsprosjekter mellom norske og russiske organisasjoner. Blant prioriterte områder er utvikling av frivillige organisasjoner og partier, utvikling av frie media, institusjonsutvikling på utdanningssektoren og bevisstgjøring om menneskerettigheter. Et annet eksempel er kontakt med de fem statene i Sentral-Asia, som alle bærer preg av svake menneskerettighetstradisjoner. Regionen har felles grense med Afghanistan og internasjonal interesse for engasjement i denne regionen tok seg kraftig opp etter terroranslagene mot USA 11. september 2001. Styrket samarbeid omkring sikkerhetsspørsmål har gått hånd i hånd med økt engasjement for å fremme menneskerettigheter og demokratiutvikling i regionen. Et tredje eksempel er Norges uttalte bekymring for situasjonen i Hviterussland, hvor utviklingen er preget av de senere års udemokratiske valg og utbredte mediesensur. Norge har ikke direkte kontakt med det hviterussiske regimet på høyt politisk nivå, og har derfor brukt internasjonale organisasjoner, og da særlig OSSE, som forum for å påpeke brudd på menneskerettigheter i landet.

Det er gitt støtte til flere tiltak for å øke valgdelaktelse, sikre at valgene gjennomføres på demokratisk vis, styrke media og styrke tilliten til de politiske partiene. Her kan støtten til Guatemala trekkes frem som eksempel. Med støtte fra Norge gjennomførte OAS (Organisation of American States) og TSE (Tribunal Supremo Electoral) et program for å forbedre velgerregistreringen og øke valgdeltakelsen ved valget i 2003. De politiske partiene i Guatemala nyter liten tillit, og Kongressen bærer preg av dette i sitt arbeid. Norge har derfor inngått en avtale med OAS om et program med målsetting å styrke de politiske partiene i Guatemala. Partiene har selv bidratt til utformingen av programmet, hvor hovedmålet er å styrke det guatemalanske demokratiet gjennom å fremme demokratiske verdier og praksis innenfor de politiske partiene, fremme tverrpolitisk dialog

og etablere mekanismer for styrking av ungdoms, kvinners og urfolks deltakelse i det politiske liv.

Norge støttet i 2002 flere tiltak i Afrika rettet mot demokrati og valg. Blant annet deltok Norge med valgobservatører til valg i Lesotho, og Norge støttet gjennomføringen av president- og parlamentsvalg i Mali i 2002. Støtten til Mali gikk i første rekke til kapasitetsbygging i forvaltningen for å sikre gjennomføringen av frie og rettferdige valg. I Etiopia støttet Norge programmer for demokratisering og avholdelse av valg. Dette omfatter løpende velgeropplæring, utvikling av det parlamentariske system (i samarbeid med FN) og støtte til valgkommisjonen. Under presidentvalget i Zimbabwe hadde Norge sin egen valgobservatørgruppe som følge av at EU trakk tilbake sine observatører. Den norske gruppen konkluderte med at valget ikke hadde blitt gjennomført i henhold til internasjonale standarder og gruppens rapport fikk betydelig oppmerksomhet.

Hovedinnsatsen fra norsk side i Kenya har vært støtte til demokrati og valg. Støtte til et omfattende nasjonalt velgeropplæringsprogram i regi av kenyanske frivillige organisasjoner antas å ha bidratt til den demokratiske maktovergangen i Kenya i desember 2002.

4.2 Ytringsfrihet og meningsfrihet

Ytringsfrihet og meningsfrihet tilhører de klassiske sivile rettighetene, beskyttet gjennom blant annet FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter av 1966 og Europarådets menneskerettighetskonvensjon av 1950. Ofte må ytringsfriheten avstemmes mot andre rettigheter, som for eksempel individenes beskyttelse mot rasediskriminering. Særlig ytringsfriheten står sentralt i den ideologiske debatten. Forslaget til endring av ytringsfrihetsbestemmelsen i grunnloven regnes av mange som det mest prinsipielle arbeidet som pågår på dette feltet i Norge i dag.

4.2.1 Grunnloven § 100

Ytringsfrihetskommisjonen fremmet i NOU 1997: 27 forslag til ny utforming av grunnloven § 100 om ytringsfrihet. Justisdepartementet sendte kommisjonens utredning på høring i november 1999.

Fristen etter grunnloven § 112 for å sette frem grunnlovsforslag for behandling i neste stortingsperiode, løp ut da Stortinget ble oppløst 28. september 2000. Regjeringen Stoltenberg la derfor frem stortingsmelding nr. 42 (1999-2000) om endring av grunnloven § 100 i september 2000. Stortingsmeldingen gir en presentasjon av Ytringsfrihetskommisjonens forslag til ny grunnlovsbestemmelse om ytringsfrihet med bakgrunn i kommisjonens utredning. Formålet med meldingen var å gi Stortingets representanter en mulighet til å vurdere forslagene og eventuelt å fremsette alternative grunnlovsforslag.

På bakgrunn av Ytringskommisjonens utredning og Stortingsmelding nr. 42 (1999-2000), arbeidet Justisdepartementet i 2002 med en ny stortingsmelding som vil inneholde en nærmere analyse og vurdering av de problemstillinger som ytringsfrihetskommisjonens utredning reiser. I meldingen vil også de ulike forslag og alternativer som ble fremsatt i den forrige stortingsmeldingen bli grundigere utredet, slik at Stortinget får bedre grunnlag for å velge mellom de ulike alternativene. Det tas sikte på å fremme meldingen i løpet av siste halvår 2003.

4.2.2 Straffeloven § 135a om hatefulle ytringer

Regjeringen har fremmet i Odelstingsproposisjon 109 (2001-2002) forslag om å endre straffeloven § 135a om rasistiske ytringer. Forslaget innebærer en presisering av gjeldende rett om at også ytringer som fremsettes ved bruk av symboler, kan omfattes av bestemmelsen. Forslaget ble vedtatt av Stortinget 12. desember 2002 og trådte i kraft 10. januar 2003.

Høyesterett avsa 17. desember 2002 dom i plenum om rekkevidden av straffeloven § 135a, hvor blant annet forholdet til grunnloven § 100 ble drøftet. Dommen ble avsagt under dissens, og har vært gjenstand for betydelig debatt.

4.2.3 Mediepolitikk

Mål og virkemidler i mediepolitikken i relasjon til ytringsfriheten er omtalt i Stortingsmelding nr. 57 (2000-2001) I ytringsfrihetens tjeneste. Meldingen ble behandlet i Stortinget 25. april 2002. Stortinget sluttet seg i det vesentlige til forslagene i meldingen.

Mediepolitikken skal bidra til å sikre ytringsfriheten som forutsetning for et levende folkestyre, sikre et kulturelt mangfold og et norskspråklig medietilbud, og beskytte barn og unge mot skadelig medieinnhold. Myndighetene har et positivt ansvar for å legge til rette for ytringsfrihet og fri kommunikasjon i samfunnet. Virkemidler som eierskapsregulering, pressestøtte og allmennkringkasting skal bidra til mediemangfold og innholdsmangfold i mediene. Samtidig må mediene gjennom selvregulering være pådrivere for å opprettholde et høyt etisk nivå og ivareta ytrings- og informasjonsfriheten.

4.2.4 Samiske medier

I Stortingsmelding nr. 33 (2001-2002) Tilleggsmelding til St. meld. nr. 55 (2000-2001) Om samepolitikken foreslår Regjeringen blant annet en økning av tilskuddssatsen for samiskspråklig innhold innenfor støtteordningen for samiske aviser. Det heter blant annet:

“Regjeringen viser til at opprettholdelse og utvikling av samisk språk er en forutsetning for en fungerende informasjonsformidling og samfunnsdebatt i det samiske samfunnet. De samiske avisene har stor betydning både som

informasjonskilder og ytringskanaler og for bevaring av samisk språk. Regjeringen går derfor inn for at tilskuddet i noe større grad rettes inn mot de samiskspråklige avisene. Dette vil bli gjort ved en justering av tilskuddssatsene for samisk språk i forskriften om tilskudd til samiske aviser.

Tilskuddsordningen for samiske aviser blir i dag forvaltet av Statens medieforvaltning, i likhet med de øvrige pressestøtteordningene. Spørsmålet om en eventuell overføring av forvaltningsansvaret til Sametinget er blitt reist ved flere anledninger. Regjeringen er åpen for å diskutere dette. En forutsetning må være at tilskuddsforvaltningen gir den nødvendige avstand og uavhengighet i forholdet mellom samiske politiske myndigheter og samisk presse.

4.2.5 Barn og medier

I forbindelse med behandlingen av Stortingsmelding nr. 57 (2000-2001) I ytringsfrihetens tjeneste ba Stortinget Kultur- og kirkedepartementet om å ta initiativ til forskning på barn og unges nettvaner for å skaffe et bedre kunnskapsgrunnlag på området.

Kultur- og kirkedepartementet har frem til 2003 sammen med Nærings- og handelsdepartementet, Justisdepartementet, Utdannings- og forskningsdepartementet, Samferdselsdepartementet og Barne- og familiedepartementet vært deltakere i EUs handlingsplan for sikker bruk av Internett (IAP - Internet Action Plan). Handlingsplanen er planlagt forlenget med to nye år med samme årlige budsjett som tidligere.

En prosjektgruppe fra Statens filmtilsyn har gjennom IAP fått støtte til et prosjekt som har til formål å kartlegge ungdommens nettbruk i Norden. Prosjektet har fått navnet SAFT (Safety Awareness For Teens) og mottar også støtte fra IKT-Norge og Markeds- og mediainstituttet (MMI).

De andre samarbeidspartnerne er Medierådet for barn og unge i Danmark, Våldsskildringsrådet i Sverige, Heimili og Skoli på Island og The National Centre for Technology in Education i Irland.

SAFT-prosjektet har to hoveddeler: En stor europeisk undersøkelse om barns risikoadferd på Internett og foreldres kunnskap om barns bruk, og informasjonstiltak basert på funnene i undersøkelsen. I Norge vil arbeidet bli koordinert med handlingsplanen "Barn, unge og Internett" lagt frem av Barne- og familiedepartementet.

Statens filmtilsyn har videre fått utarbeidet en rapport om ungdommens nettvaner. Rapporten har tittelen "Nettsvermere" og er tilgjengelig på <http://www.filmtilsynet.no/Publikasjoner>.

4.2.6 Funksjonshemmede og medier

Kulturnett Norge tilbyr kulturopplevelser og tjenester via nettet, og gjør dem tilgjengelige for grupper som tidligere ikke har kunnet nyte godt av dem i like stor grad. Som en tjeneste for blinde og svaksynte har Kulturnett Norge utviklet en særskilt tilpasset tekstversjon av hele nettstedet med sektornett. Museumsnett har i sin Museumsguide merket av de museene som er tilrettelagt for funksjonshemmede.

Tegnspråkteatret får fra 2002 en fast årlig støtte over Kultur- og kirkedepartementets budsjett. I 2002 beløper støtten seg til 6,7 millioner kroner. Tegnspråkteatret er administrativt tilknyttet Riksteatret. Det gis også støtte til tegnspråktolking av utvalgte forestillinger ved de faste teatrene.

4.2.7 Internasjonale tiltak

Norges innsats på det internasjonale planet kan illustreres gjennom to tiltak i Afrika. Regjeringen ønsker å gi en bibliografisk database om ytringsfrihet og sensur av litteratur og aviser i historisk

tid og samtid verden over, Bibliotheca Alexandrina, i gave til Alexandria-biblioteket i Egypt. Kirke- og kulturdepartementet har vært hovedfinansieringskilde for arbeidet med databasen. Etter planen skal statsråd Valgerd Svarstad Haugland overrekke databasen til biblioteket i mai 2003. Databasen er utviklet av tidligere Norsk forum for ytringsfrihet, og er delt i to hoveddeler. Den ene delen gir opplysninger om publikasjoner om sensur og ytringsfrihet (ca. 6000 innførsler). Den andre delen er en dokumentasjon av sensurerte enkelttitler verden over, med angivelse av grunnen til og arten av sensur.

Norge har gjennom den regionale mediaorganisasjonen MISA gitt betydelig støtte til arbeid for å fremme ytringsfriheten i det sørlige Afrika. Dette har skjedd gjennom blant annet å støtte reformer innen medialovgivning i de enkelte land, forsvare pressefriheten der den har vært under press og ved å gi støtte til fengslede journalister.

4.3 Religions- og livssynsfrihet

Religionsfriheten står sentralt for svært mange individer verden over, ikke bare som vern av egen tro, men også i forhold til å kunne uttrykke denne offentlig og sammen med andre. Livssynsfriheten dekker på sin side human-etiske tilnærminger eller retten til ikke å ha noe livssyn eller noen religion. Religions- og livssynsfrihet er omtalt i en rekke internasjonale instrumenter, allerede fra FNs verdenserklæring om menneskerettigheter artikkel 18, som siden er fulgt opp blant annet av FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter, FNs erklæring om avskaffelse av alle former for intoleranse og diskriminering basert på religion eller tro og Den europeiske menneskerettighetskonvensjon av 1950 (EMK art. 9).

I Norge var forslaget om nyordning av forholdet mellom stat og kirke gjenstand for atskillig debatt. Et kirkelig utvalg, som på oppdrag fra Kirkerådet for Den norske kirke hadde utredet forholdet mellom kirke og stat, la frem sin slutt-

rapport i mars 2002. Av sluttrapporten fremgikk det at et flertall av utvalgets medlemmer ønsket en nyordning av forholdet mellom stat og kirke. Kirkemøtet for Den norske kirke fattet høsten 2002 et vedtak om at det burde nedsettes et offentlig utvalg for å utrede forholdet mellom stat og kirke videre.

Stortinget vedtok våren 2001 å videreføre det mye omtalte KRL-faget som et obligatorisk fag under betegnelsen Kristendom, religions- og livssynskunnskap, og understreket samtidig at opplæringen skal foregå på en objektiv, kritisk og pluralistisk måte, uten forkynnelse. Det nye navnet på faget er ved lovendring gjort gjeldende fra 1. august 2002. Med virkning fra samme tidspunkt har Undervisnings- og forskningsdepartementet fastsatt ny læreplan for faget. Formålet med revisjonen av læreplanen er at alle elever i Norge skal få et felles kunnskaps-, kultur- og verdigrunnlag. Parallelt med dette har Læringssenteret utarbeidet en ny lærerveiledning for KRL-faget, basert på tidligere erfaringer og den reviderte læreplanen. All relevant informasjon om KRL-faget er i 2002 samlet i en publikasjon, KRL-boka (læreplan, lærerveiledning, rundskriv og annen informasjon), som ble sendt til alle landets grunnskoler ved skolestart. Håndboka inneholder blant annet et informasjonsskriv til elevenes foresatte med standard fritaksskjema. Skjemaet er oversatt til en lang rekke språk i tillegg til bokmål/nynorsk: samisk, albansk, arabisk, bosnisk, dari, engelsk, finsk, kurdisk, somalisk, spansk, tamil, tyrkisk, urdu og vietnamesisk.

Kultur- og kirkedepartementet overtok 1. januar 2002 ansvaret for forvaltning av trossamfunns- og livssynssamfunnsloven. Departementet skal følge opp rapporten "Tro og livssyn som grunnlag for tilskudd og offentlige funksjoner" om forvaltning av ordningen med henblikk på å ivareta minoritetsrettigheter.

På det internasjonale planet er arbeidet med å fremme tros- og livssynsfrihet og gjensidig respekt, gitt høy prioritert. Dette skyldes ikke bare at retten til religions-, tros- og livssynsfrihet er en sentral menneskerettighet, men like mye at toleranse og forståelse mellom ulike religioner og livssyn er blitt kanskje viktigere enn noen gang tidligere.

Norge arbeider med å sette religionsfrihet høyt oppe på den internasjonale dagsorden, blant annet gjennom innlegg i FNs menneskerettighetskommisjon og i samtaler med enkeltland. Norge har gitt økonomisk støtte til internasjonale og frivillige organisasjoner som arbeider for å styrke tros- og livssynsfrihet og fremme forståelse og samarbeid mellom ulike religioner. Blant annet mottok Oslo-koalisjonen for religions- og livssynsfrihet betydelig støtte i 2002. Ett av disse tiltakene knyttet seg til Oslo-koalisjonens besøk i Kina (inkludert Tibet) i november 2002 for å studere religionsutøvelsens vilkår der.

4.4 Utdanning

Retten til utdanning er viktig ikke bare for enkeltindividene, men også for hele samfunnet. Nivået på beskyttelsen av menneskerettighetene kan på et vis gjenspeiles i utdanningsnivået i samfunnet, samtidig som innsikten i egne rettigheter ofte vil øke med utdanningsnivået. Sentrale samfunnsinstitusjoner som domstoler, ombud og forvaltningsapparat er avhengig av ansatte med solid utdanning. Retten til utdanning er nedfelt både i FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter, og i FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter. Barnekonvensjonen er ytterligere detaljert i rettighetens innhold. Videre fastsetter FNs Tusenårs mål at alle skal ha et grunnleggende utdanningstilbud innen 2015. Regjeringen satte i verk flere tiltak knyttet til utdanning i Norge i 2002, samtidig som utdanning er sentralt i den internasjonale innsatsen. I 2002 pågikk arbeidet

med utviklingen av en særskilt strategi for satsingen på utdanning i utviklingssamarbeidet.

4.4.1 Skolens arbeid mot rasisme og diskriminering

Satsingen for å motvirke rasisme er styrket i 2002, blant annet gjennom forberedelsene av den første markering av Holocaust-dagen 27. januar 2003 i alle landets skoler. Markeringen av en slik dag i Norge og en rekke andre land bygger på en erklæring fra Europarådets undervisningsministerkonferanse i Krakow i 2001. Dagen er valgt ut til minne om de alliertes frigjøring av konsentrasjonsleiren Auschwitz i 1945, og har i Norge fått en særskilt symbolsk betydning fordi den er koplet sammen med utdeling av "Benjamin-prisen" som stimulans i skolens arbeid mot rasisme og diskriminering.

4.4.2 Kartlegging av læreplanene

Læringssenteret har i 2002 gjennomført en kartlegging av læreplanene for grunnskole og videregående opplæring. Kartleggingen viser at menneskerettighetsaspektet inngår som en viktig del både i den generelle delen av læreplanen og i

mer spesifikke læreplaner for enkelte fag. Når det gjelder grunnskolen viser kartleggingen at barnekonvensjonen og FNs verdenserklæring behandles særskilt i fagplan for samfunnsfag. Praktisk utøvelse av demokrati og ytringsfrihet er integrert i alle fag og er særskilt behandlet i fagplan for klassearbeid og elevrådsarbeid.

I videregående opplæring er menneskerettighetene særlig behandlet i læreplan for samfunns-lære, videregående kurs I og i læreplan for samfunnskunnskap, videregående kurs I og II. Det første av disse er et felles allment fag som er obligatorisk for alle elever, mens samfunnskunnskap er et studieretningsfag til valg i studieretning for allmenne fag. I tillegg er det fra og med skoleåret 2002/2003 innført et nasjonalt valgfag-kurs om menneskerettighetene.

Som oppfølging av kartleggingen av menneskerettighetenes plass i læreplanene har Lærings-senteret også tatt initiativ til å kartlegge hvordan læreplanene følges opp i praksis i skolene. Senter for fredsbygging og konflikthåndtering (CCM) er engasjert for å gjennomføre denne kartleggingen i et begrenset antall skoler i 2003. Konkret skal det

gjøres en vurdering av 1) skolenes praksis i forhold til læreplanene, 2) ulike aktørers bidrag på området og hvilken virkning de har på undervisningen og 3) hvordan ulike markeringer i skolen bidrar til arbeidet med menneskerettighetene. Kartleggingen skal være ferdig innen 1. juli 2003.

4.4.3 Eget nettsted for menneskerettigheter

Læringssenteret har i 2002 også påbegynt arbeidet med utvikling av et eget nettsted på Skolenettet om menneskerettighetene. Et slikt nettsted vil samle opp en rekke eksisterende nettbaserte læringsressurser rettet mot lærere og elever i grunnskoler og videregående, og presentere disse i en helhetlig sammenheng. Arbeidet vil bli sluttført i 2003.

4.4.4 Menneskerettighetsperspektivet i lærerutdanningen

Utkast til nye rammeplaner for lærerutdanningene er for tiden på høring. I høringsutkast til rammeplan for allmennlærerutdanning foreslås det således at den enkelte fagplan skal ivareta det flerkulturelle perspektivet og likestillingsperspektivet, og at fagplanene samlet sett skal ivareta tverrfaglige emner som blant annet mobbing og barn i krise. For faget "Kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering" (obligatorisk fag på allmennlærerutdanningen) er det under målområdet "Etikk og filosofi" foreslått som mål at studenten blant annet skal ha kunnskap om og kunne drøfte betydningen av FNs verdenserklæring om menneskerettigheter. Lærestedene forventes å videreføre det som fremgår av rammeplanene i sine fagplaner. Endelige rammeplaner vil bli fastsatt i løpet av våren 2003.

4.4.5 Etterutdanningskurs for fagpersonell i lærerutdanningen

For å sikre at kunnskapen på menneskerettighetsområdet fins på lærestedene, vil departementet

legge til rette for opplæring/oppdatering av fagpersonalet i lærerutdanningene på dette feltet. Departementet har derfor bevilget 200.000 – 300.000 kr til Universitetet i Oslo (Senter for menneskerettigheter) for å tilby blant annet fagpersonell i lærerutdanningene kurs i menneskerettigheter.

4.4.6 Nasjonal database for godkjenning av utenlandsk høyere utdanning

Nasjonal database for godkjenning av utenlandsk høyere utdanning (NAG) har vært operativ siden våren 2002. NAG er en oppfølging av den såkalte Lisboa-konvensjonen, Konvensjon om godkjenning av kvalifikasjoner vedrørende høyere utdanning i Europaregionen, som Norge ratifiserte i 1999. Hensikten med databasen er å effektivisere saksbehandlingsrutiner for vurdering av utenlandsk høyere utdanning (større grad av likebehandling, bedre informasjon til søkere og saksbehandlere mv).

4.4.7 Internasjonale tiltak

Omlag 120 millioner barn går ikke på skole. Samtidig vet vi at utdanning utgjør en av de viktigste veiene ut av fattigdom. Norge har gjentatte ganger fremhevet viktigheten av utdanning i ulike internasjonale fora, som FNs generalforsamling og menneskerettskommisjon, og utdanning var et av satsningsområdene for norsk bistand også i 2002. Arbeidet med en særskilt strategi for satsingen på utdanning i utviklingssamarbeidet har stått sentralt i 2002. Utdanningssektoren er det felt innen bistanden der Norge har kommet lengst i å etablere en rettighetstenkning, knytte opp til gjeldende konvensjoner og gjøre bruk av politiske forpliktelser (som fra toppmøter i Jomtien og Dakar om utdanning for alle samt Milleniumsmøtet). Rettighetsperspektivet kan gjøre seg gjeldene eksempelvis i skolestruktur og tilrettelegging (i forhold til likestilling mellom gutter og

jenter), gjennom læreres arbeidsforhold (i forhold til retten til å være fagorganisert) og gjennom prinsippet om deltakelse og åpenhet (i forhold til barn og foreldres innsyn i skolebeslutninger). Rettighetsperspektivet har en ytterligere innfallsvinkel gjennom skolepensum, ved konkret opplæring i menneskerettigheter, eller ved at lærebøker er sensitive til ulike menneskerettighetsaspekter, for eksempel når det gjelder diskriminering.

En lang rekke prosjekter er iverksatt og fulgt opp i 2002. Norge har gitt støtte til utdanning på flere nivåer, både til grunnskoleutdanning og til generell menneskerettighetsutdanning. Barns, og særlig jenters rett til grunnutdanning har vært og er et sentralt mål. Norge har gitt omfattende støtte til prosjekter i en rekke samarbeidsland, og til norske, internasjonale og lokale frivillige organisasjoner. Blant annet ga Norge støtte til "Back to school"-programmet i Afghanistan i forbindelse med oppstarten av det første skoleåret etter Talibans fall. Jenter fikk igjen tilgang til utdanning, noe de var nektet under Taliban-regimet fra 1996 til 2001. Norge har også gitt betydelig støtte til UNICEF for et utdanningsprosjekt i Malawi. Prosjektet skal bidra til å øke kapasiteten og kvaliteten i 40 grunnskoler med særlig vekt på jenters og spesielt sårbare gruppers utdanning.

I Venezuela startet Statoil, FNs Utviklingsprogram (UNDP), Amnesty og Høyesterett i 1999 et prosjekt for opplæring av dommere i menneskerettighetsspørsmål. Første fase ble gjennomført i Caracas, med deltakelse av 24 dommere fra hele Venezuela. Andre fase startet i 2002 i delstatene Anzoátegui og Zulia, hvor Statoil tar del i olje-prosjekter. Dommerne som har gjennomgått kurset blir instruktører for andre dommere på et senere stadium i prosjektet. Både Regjeringen, rettsinstansene i Venezuela og UNDP i Caracas er svært fornøyde med programmet.

Et større samarbeidsprosjekt i Kina bør også trekkes frem. Norge finansierte samarbeidet mellom Norsk senter for menneskerettigheter og to kinesiske universiteter om utgivelse av en tekstbok om menneskerettigheter. Dette prosjektet har pågått i fire år, og ble avsluttet i desember 2002 med lansering av to bøker - en lærebok og en tekstsamling i et opplag på 3.000 eksemplarer. Denne boken er den første i sitt slag på kinesisk. Norge ga også støtte til prosjekt om sosialkuratorutdanning i Kina gjennom Høgskolen i Oslo.

NORAD arrangerte i 2002 en regional workshop om menneskerettigheter og utdanning i Zambia, med deltakelse fra både bi- og multilaterale aktører, frivillige organisasjoner, forskere og myndigheter. Hensikten var å øke forståelsen av hva og hvordan menneskerettigheter kan styrke innsats for utdanning. Workshopen ga konkrete anbefalinger både til policy på myndighetsnivå og mer praktiske tilnærminger til grunnutdanning. Norge har gjennom flere år støttet utdanningsprosjekter i Angola, spesielt utdanning for grupper som har falt utenfor normalskolen og spesialpedagogikk tilrettelagt for etterkrigs-situasjoner. Prosjektene har vært drevet i samarbeid med UNICEF, frivillige organisasjoner og det angolanske utdanningsministeriet. I det sørlige Afrika har Norge støttet menneskerettighetsopplæring i politistyrkene i de enkelte landene. Dette har skjedd gjennom regionale organisasjoner med fokus på integrering av menneskerettighetsperspektivet i utdanningen av polititjenestemenn.

4.5 Oppbygging av det sivile samfunnet

Frivillige organisasjoner, medier og frie forskningsinstitusjoner supplerer det statlige ansvaret og engasjementet for fremme av menneskerettighetene. Et sterkt og årvåkent sivilt samfunn og frie medier er grunnleggende forutsetninger for at demokratiske rettigheter og

menneskerettigheter skal kunne bli ivaretatt. Selvstendige og aktive frivillige organisasjoner bidrar blant annet til avdekking av brudd på menneskerettighetene, til spredning av informasjon og til påvirkning av myndigheter, både i Norge og i andre land. Norske menneskerettsorganisasjoner gir innspill til norske myndigheter og bidrar til utformingen av norsk politikk, både nasjonalt og internasjonalt.

Samarbeid med det sivile samfunn har også i 2002 vært et sentralt element i norsk menneskerettighetspolitikk. Det er etablert gode kontaktnett mellom organisasjonene og norske myndigheter, og det er gitt betydelig støtte via norske frivillige organisasjoner til konkrete menneskerettighetsfremmende tiltak, i Norge og internasjonalt. Dette skjer ofte ved at lokale samarbeidspartnere gjennomfører prosjektene i samarbeid med den norske organisasjonen.

Videre er det gitt betydelig støtte til internasjonale organisasjoner som arbeider i visse land og regioner, eller med spesifikke temaer, som barns rettigheter, ytringsfrihet mv. Det er også gitt direkte støtte til rent nasjonale menneskerettsorganisasjoner, oftest gjennom den norske ambassaden i landet.

4.5.1 Det norske menneskerettighetsfondet

Det norske menneskerettighetsfondet er en viktig kanal for fremme av menneskerettigheter internasjonalt. Fondet eies av Kirkens Nødhjelp, Norsk Folkehjelp, Norsk senter for menneskerettigheter, Mellomkirkelig råd for den norske kirke, Landsorganisasjonen i Norge og Amnesty International Norge. Utenriksdepartementet deltar i fondets styre som observatør. Virksomheten til fondet er å gi støtte til prosjekter og organisasjoner i utviklingsland som faller utenfor andre norske støtteordninger og ofte til prosjekter med et høyt "risikoelement".

Utenriksdepartementet bidrar normalt med ca. 2/3 av fondets midler. I tillegg ble det i 2002 gitt en overføring på 1 million kroner øremerket til menneskerettighetstiltak i Nigeria.

I tråd med en evaluering har fondet i 2002 gjennomført en restrukturering av styrearbeidet for blant annet å få en sterkere fokusering på strategisk utvikling av fondets virksomhet. Videre er det valgt å gi prioritet til utvalgte land, for tiden Peru, Colombia, Nigeria, Zimbabwe, India, Pakistan og Liberia.

4.5.2 Stiftelsen Menneskerettighetshuset

Stiftelsen Menneskerettighetshuset er en annen viktig samarbeidspartner for gjennomføring av norsk menneskerettighetspolitikk. Fondets grunnleggende idé er å samle sterke og anerkjente lokale menneskerettighetsorganisasjoner under samme tak, og derigjennom styrke det sivile samfunn og menneskerettighetsarbeidet i landet.

Det finnes i dag menneskerettighetshus i Bergen, Oslo, Sarajevo og Warszawa i tillegg til menneskerettighetssenter i Tirana. Det arbeides også med opprettelse av menneskerettighetshus i Kenya, Kroatia, Tyrkia og Hviterussland. Stiftelsens rolle er å være initiativtaker og rådgiver i oppstartingsfasen. Stiftelsen utvikler også et internasjonalt nettverk mellom de enkelte menneskerettighetshusene for å fremme informasjons- og kompetanseutvikling.

Det ble fra Utenriksdepartementets side i 2002 gitt støtte til forarbeider vedrørende etablering av menneskerettighetshus i Kenya, Uganda og Kroatia samt tilskudd til nettverksbygging og fellesprosjekter i Moskva og Sarajevo, totalt 2,6 millioner kroner.

4.5.3 *Hjelpeorganisasjoner*

Norske tradisjonelle hjelpeorganisasjoner som Røde Kors, Norsk Folkehjelp, Kirkens Nødhjelp og Redd Barna har bygget opp et gjennomgående høyt kompetansenivå om menneskerettigheter, og menneskerettigheter er i betydelig grad blitt integrert i disse organisasjonenes alminnelige virksomhet.

Samarbeidet med frivillige organisasjoner er økende. Det kanaliseres i dag eksempelvis mer utviklingsbistand og humanitær innsats gjennom de frivillige organisasjonene enn gjennom den ordinære stat-til-stat bistanden til våre samarbeidsland. Dette viser hvilken vekt som legges på organisasjonenes rolle, og det illustrerer også hvilket stort ansvar som hviler på organisasjonene.

4.5.4 *Norsk ressursbank for demokrati og menneskerettigheter (NORDEM)*

Demokratisk utvikling og frie valg er en viktig forutsetning for å oppfylle menneskerettighetene. Folkelig deltakelse og innflytelse i den politiske beslutningsprosessen stiller krav til ansvarlighet fra politikere og fra forvaltningens side, og et fungerende demokrati er også en nøkkel i kampen mot korrupsjon og fattigdom.

Støtte til demokratibyggende tiltak er således et svært viktig element i norsk utviklings- og menneskerettighetspolitikk. Støtten skjer innen rammen av bistandsprogrammer rettet mot etablerte norske samarbeidsland, gjerne innenfor programmer kalt "Godt styresett", og gjennom en rekke spredte tiltak som omfattende valgobservasjon, velgeropplæring, valgteknisk bistand mv. En stor del av denne typen bistand gjennomføres i samarbeid med FN-organisasjonen UNDP.

Norsk ressursbank for demokrati og menneskerettigheter (NORDEM) er et program ved Norsk

senter for menneskerettigheter (SMR) med målsetting om å aktivt fremme demokrati og realisering av menneskerettigheter. NORDEMs beredskapsstyrke imøtekommer internasjonale organisasjoners (blant annet FN og OSSE) behov for kvalifisert personell som på kort varsel kan bli stilt til rådighet til virksomhet knyttet til utvikling av demokrati og respekt for menneskerettighetene. SMR leder prosjektet som gjennomføres i nært samarbeid med Flyktningerådet. De aller fleste av oppdragene kommer via Utenriksdepartementet, som også bidrar med finansieringen.

Virksomheten i 2002 har fokusert på betjening av løpende henvendelser om personellassistanse, opplæring og kurs, og utvikling av kontakten med internasjonale samarbeidspartnere. I 2002 ble det gjennomført i alt 39 prosjekter som medførte utsendelse av 101 personer på oppdrag med til sammen 240 månedsverk. De fleste av oppdragene har vært gjennomført på Balkan i regi av OSSE.

NORDEM har i 2002 også sendt valgobservatører i regi av OSSE til Ukraina, Montenegro, Kosovo, Bosnia og Serbia, og har også hatt utsendte eksperter ved OSSEs valgobservasjonssenter.

Observasjonen av presidentvalget i Zimbabwe ble et stort oppdrag for NORDEM, og ble gjennomført med stor profesjonalitet. Totalt deltok 21 norske observatører. Det store antallet må ses på bakgrunn av at EUs valgobservasjon ble kansellert av politiske grunner, og at Norge etter hvert fikk en rolle som den sentrale uavhengige observasjonsgruppen under valget. Den norske valgobservasjonen ble gitt stor medieoppmerksomhet i Norge og internasjonalt.

NORDEM rekrutterte også langtidsobservatører til Sierra Leone, Madagaskar og Kenya. De inngikk alle i EUs observasjonsoperasjoner.

4.5.5 International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA)

Norge deltar aktivt i International IDEAs arbeid for å styrke demokratiet og en demokratisk utvikling på global basis. International IDEA ble etablert i 1995 som en mellomstatlig organisasjon med hovedsete i Stockholm. Nitten land er i dag medlemmer av IDEA. I tillegg er fire internasjonale frivillige organisasjoner assosierte medlemmer. Thorvald Stoltenberg er styreformann i IDEA og organisasjonens nye generalsekretær er britiske Karen Fogg. Finlands tidligere president Martti Ahtisaari, Mauritius tidligere president Cassam Uteem og Aung San Suu Kyi, Burma er blant styrets medlemmer.

IDEA avholdt styremøte og rådsmøte i Oslo i desember 2002 hvor man blant annet vedtok organisasjonens arbeidsprogram for de kommende år. På møtet ble Tyskland tatt opp som nytt medlem. Organisasjonen er særlig aktiv i Nigeria, Burkina Faso, Indonesia og Peru. IDEA har også igangsatt et større demokratisprosjekt som omfatter Egypt, Jordan og Jemen.

4.5.6 Andre internasjonale tiltak

Innsats for menneskerettigheter i bistanden har i en stor grad vært preget av støtte til sivile samsfunnsaktører. Dette er videreført i 2002. Samtidig var året preget av en sterkere erkjennelse av at oppfyllelse av menneskerettigheter ikke bare kan ivaretas ved tjenesteleveranser, men krever innsats knyttet til å endre rammebetingelser, såkalt advocacy-virksomhet for et særskilt tema eller gruppers rettigheter. Perspektivet understreker myndighetenes hovedansvar å fremme og beskytte menneskerettighetene. I Bangladesh og Pakistan er det gode eksempler på at man har maktet å finne en slik balanse. I Bangladesh har ambassaden lagt vekt på å legge opp til et program der de organisasjoner som støttes representerer såkalte endringsagenter, det vil si aktører som kan

spille en pådriverrolle for marginaliserte gruppers rettigheter overfor myndighetene.

En spesiell type aktører er de såkalte nasjonale menneskerettighetsinstitusjonene. Disse kan ha form av nasjonale menneskerettighetskommisjoner eller ombudsmannsfunksjoner, eller fremstå mer som akademiske institusjoner. Selv om disse skal være satt opp etter de såkalte Parisprinsippene, hvor det særlig legges vekt på uavhengighet fra nasjonale myndigheter, er deres reelle funksjon i stor grad varierende. I 2002 ble denne type institusjoner støttet i blant annet Etiopia, Malawi, Sør-Afrika, Nepal, Uganda, Zambia, Nigeria, Jugoslavia, Honduras og Nicaragua.

I Nicaragua har Norge gitt støtte til Det juridiske senter (CJP) i Matagalpa fylke. Senteret gir juridisk veiledning og psykologisk innrettet hjelp til ofre for intrafamiliær vold. Hjelpen er særlig rettet mot barn og kvinner. 4.000 personer oppsøkte sentret i 2002. Det ble opprettet to grupper med personer som engasjerer seg i konkret forsvar av menneskerettighetene, ett i byen Matagalpa og ett i landsbyen San Ramón. CENIDH er en institusjon som også jobber med forsvar for menneskerettighetene i hele landet. Norske midler er brukt til å organisere og styrke kompetansen hos frivillige menneskerettighetsforkjempere, særlig på landsbygda. Gjennom Stiftelsen Chamorro har 700 kvinner fra tre fylker fått skoling i politiske rettigheter for derigjennom å styrke arbeidet i offentlig administrasjon.

I Afghanistan har Norge gitt støtte til forberedelse og avvikling av Loya Jirga (en bredt sammensatt og delvis folkevalgt forsamling med kvinne-representasjon) i juni 2002 hvor Hamid Karzai ble valgt til president og en overgangsregjering ble utnevnt. Avholdelse av Loya Jirga er et viktig element i Bonn-avtalen fra desember 2001 som regulerer den politiske prosessen i Afghanistan frem mot nasjonale valg medio 2004. Norge har videre støttet den afghanske menneskerettighets-kommisjonen som også er en del av Bonn-avtalen. Støtten til Thailand, hvor mange viktige regionale asiatiske menneskerettighetsorganisasjoner hovedsete, bør også trekkes frem. Norge støtter blant annet FORUM Asias arbeid med å fremme ytrings-friheten i ASEAN-regionen, og medieopplæring for etniske minoriteter. Norge har også et omfattende program for støtte til menneskerettighetstiltak i Etiopia. Hovedvekten av støtten kanaliseres til lokale organisasjoner og har et klart formål om å styrke oppbyggingen av det sivile samfunn. I Rwanda er det gjennom Norsk Folkehjelp gitt støtte til å utvikle det sivile samfunn; blant annet gjennom styrking av fagforeninger, kooperativer og student- og akademikerorganisasjoner.

4.6 Retten til utvikling

Erklæringen om retten til utvikling, som ble vedtatt i FNs generalforsamling i 1986, danner grunnlaget for internasjonale diskusjoner om retten til utvikling. I erklæringen slås det bl.a fast at ethvert menneske og ethvert folk har krav på å delta i, bidra til og nyte godt av økonomisk, sosial, kulturell og politisk utvikling som gjør det mulig å realisere grunnleggende friheter og alle etablerte menneskerettigheter. Selv om retten til utvikling er anerkjent som en integrert del av de grunnleggende menneskerettighetene, hersker det likevel usikkerhet og stor uenighet om hvordan retten til utvikling skal tolkes og gjennomføres i praksis. En del land legger hovedvekten på statenes eget ansvar for gjennomføringen, mens andre, særlig landene i Sør, i første rekke ønsker å fokusere på det internasjonale ansvar. Det har også vært viktig for mange land, inkludert Norge, å fremheve at sivile og politiske rettigheter er en integrert del av retten til utvikling.

Arbeidet med å realisere retten til utvikling står på dagsordenen til FNs menneskerettighets-kommisjon, som har nedsatt en egen arbeids-gruppe om retten til utvikling. Diskusjonene i arbeidsgruppen om retten til utvikling har vært preget av betydelige motsetninger og man har brukt mye tid på teoretiske diskusjoner. Utviklingslandene har ønsket å fokusere arbeidet i gruppen på makroøkonomiske problemsstillinger og internasjonalt samarbeid. Mange andre land er av den oppfatning at andre type fora er mer relevante i denne sammenhengen og ønsker å fokusere på de menneskerettslige aspekter og statenes eget ansvar for gjennomføringen av retten til utvikling.

I 2002 var diskusjonene i arbeidsgruppen om retten til utvikling noe mer konstruktive enn tidligere år. Dette førte imidlertid ikke frem til enighet om dette spørsmålet hverken i FNs

menneskerettighetskommisjon eller Generalforsamlingen samme år. Det er også oppnevnt en uavhengig ekspert om retten til utvikling, Arjun Sengupta, og hans rapporter utgjør et viktig grunnlag for arbeidsgruppens diskusjoner. I Senguptas rapport til arbeidsgruppens møte i 2002 ble det gitt en analyse av fattigdom og utvikling som svarer godt med den norske Regjeringens handlingsplan for bekjempelse av fattigdom i Sør.

Senguptas rapport til fjorårets møte i arbeidsgruppen om retten til utvikling understreket at arbeidet med å realisere retten til utvikling på nasjonal nivå i Sør må ta form av et utviklingsprogram for å bekjempe fattigdom. Målsettingene for et slikt program relateres til Tusenårsmålene (for 2015). I diskusjonene i arbeidsgruppen om retten til utvikling er det også de to siste årene i økende grad blitt lagt vekt på at man må bevege seg bort fra generelle analyser av retten til utvikling, noe som gjerne fører til sterile diskusjoner, og rette drøftelsene mot konkret implementering av retten til utvikling på landnivå, med fokus på enkelte rettigheter.

4.7 Rettighetsbasert utvikling

Det er klare sammenhenger mellom utviklings-samarbeid og fremme av menneskerettigheter. Realisering av sivile og politiske rettigheter kan frigjøre krefter i samfunnet som bidrar til utvikling. Realisering av økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter bedrer folks livskvalitet og evne til å bidra til samfunnsutviklingen. Utviklings-samarbeidet dreier seg i stor grad om bistand til å realisere de rettighetene som er nedfelt i de internasjonale menneskerettighetskonvensjonene.

Rettighetsbasert tilnærming til utvikling har flere innfallsvinkler. Konseptet er enkelt bygget rundt en idé om et skifte fra å se utvikling og bistand som veldedighet, til å se utvikling som et samarbeid for å realisere det enkelte individ eller

gruppers rettigheter. Rettighetene ses da både som vilkår og mål for en utvikling som er basert på mer enn økonomisk vekst. I utviklings-samarbeid har man valgt å legge vekt på begrepene “accountability” (ansvarliggjøring, eller etablering av plikter hos nasjonalstaten), “empowerment” (bemyndigelse i forhold til at enkeltindividet eller grupper gis kunnskap om og mulighet til å hevde sine rettigheter), deltakelses-prinsippet (at også det enkelte individ har et ansvar, men gis reelle muligheter og ramme-betingelser til å forme sin fremtid, ta del i beslutninger som angår en selv) og likhet og ikke-diskriminering (at utvikling og menneskerettigheter gjelder for alle uten rom for pragmatisme og kulturell fortolkning). Nøkkelen i menneskerettslig tilnærming til utvikling ligger i en blanding av press (i form av jus og økonomiske midler), men og i form av slagkraftig argumentasjon.

I mars 2002 offentliggjorde Regjeringen en handlingsplan for bekjempelse av fattigdom i Sør mot 2015 hvor kampen mot fattigdom defineres som det helt sentrale målet i utviklingspolitikken og i det operative bistandsarbeidet. Samtidig inneholder handlingsplanen en analyse av fattigdom og av fattigdomsbekjempelse som understreker sammenhengen mellom utvikling og menneskerettigheter. Handlingsplanen gir et grunnlag for en sterkere rettighetsbasering av norsk utviklingssamarbeid.

Handlingsplanen for bekjempelse av fattigdom understreker at fattigdom ikke bare er knyttet til fraværet av tilgang til produktive ressurser og sosiale tjenester. Fattigdom er også et spørsmål om fravær av frihet og rettigheter. Dermed blir kampen mot fattigdom et spørsmål som også omfatter utvidelse av folks valgmuligheter og friheter, samt realisering av grunnleggende menneskerettigheter. Rettighetsbasert utvikling og kampen mot fattigdom skal utgjøre en helhetlig tilnærming som skal bidra til å realisere grunnleggende menneskerettigheter for fattige mennesker.

I det bilaterale utviklingssamarbeidet inngår NORADs "Håndbok for menneskerettighetsvurdering" (2001) som et viktig element i arbeidet med rettighetsbasering, både når det gjelder det analytiske rammeverket og praktiske tilnærminger. I 2002 er det gjennomført kursvirksomhet i flere samarbeidsland, blant annet Bangladesh og Pakistan, for norsk ambassadepersonell og lokale bistandspartnere basert på Håndbok for menneskerettighetsvurdering. Bangladesh er et foregangsland når det gjelder rettighetsbasering av norsk bilateralt utviklingssamarbeid, og dette arbeidet er basert på en egen plan for norsk støtte til menneskerettigheter og demokrati i Bangladesh., "Bangladesh – Plan for Norwegian Support – Human Rights and Democracy".

Arbeidet for å sikre en sterkere rettighetsbasering av utviklingssamarbeidet er også et viktig element i Norges innsats i multilaterale utviklings- og finansinstitusjoner, både i FN-systemet og når det gjelder utviklingsbankene.

Kontoret til FNs høykommissær for menneskerettigheter (UNHCHR) har innledet et samarbeidsprosjekt med FNs utviklingsprogram (UNDP) når det gjelder sammenhengen mellom menneskerettigheter og utviklingspolitikk. HURIST-programmet (Human Rights Strengthening) ble opprettet i 1999 og har mottatt norsk støtte. I 2002 innledet UNDP og UNHCHR diskusjoner med giverne om videreføring av programmets arbeid med rettighetsbasering av UNDPs strategier og operative virksomhet frem til 2005. I 2002

utarbeidet UNDP et eget strateginotat ("Policy Note") om menneskerettigheter og fattigdomsreduksjon.

I 2002 tok UNHCHR et nytt initiativ for å analysere forholdet mellom menneskerettigheter og nasjonale fattigdomsstrategier og det ble utarbeidet et utkast til retningslinjer, "Draft Guidelines: A Human Rights Approach to Poverty Reduction Strategies". Dette arbeidet vil bli videreført i 2003 gjennom konsultasjoner med mottakerland, givere og det sivile samfunn og gjennom utprøving av utkastet til retningslinjer på landnivå.

Verdensbanken og de regionale utviklingsbankene legger i økende grad vekt på sammenhengen mellom menneskerettigheter og økonomisk og sosial utvikling. I 2002 var forholdet mellom fordeling, menneskerettigheter og sosial rettferdighet et viktig tema i årsmøtetalen til Verdensbankens president, James Wolfenson. I arbeidet med strategier for å bekjempe fattigdom legger Verdensbanken vekt på betydningen av at de fattige gis bedre muligheter til å bli hørt og tatt hensyn til i utviklingsprosessen ("empowerment"). Verdensbanken arbeider med rettighetsbasering både når det gjelder å innarbeide menneskerettigheter i fattigdomsstrategier og når det gjelder finansiell støtte til arbeidet for å styrke godt styresett, særlig når det gjelder reformer i mottakerlandenes rettsvesen. Også de regionale utviklingsbankene er aktive på de samme spørsmål relatert til menneskerettigheter som Verdensbanken.

Menneskerettighetene favner vidt, og inkluderer også spørsmål om sosiale forhold og helse. Her er vernet best utbygget i FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter av 1966, og i FNs konvensjoner om kvinner og barn av henholdsvis 1979 og 1989. Det er vanskelig å trekke noe eksakt skille mellom generell velferds-politikk og de kravene konvensjonene stiller på dette området. Praksis varierer sterkt fra land til land, og også innen de enkelte landene i takt med regjeringsskifter og holdningsendringer. Noen felles internasjonal norm er dermed vanskelig å etablere. De tiltakene som omtales nedenfor, knytter seg til sosial sikkerhet, psykisk helse og hiv/aids, og til eldres og funksjonshemmedes særlige situasjon. Andre og mer indirekte forhold kan også påvirke liv og helse. Dette kan for eksempel være miljøvern, matvaresikkerhet, kultur og vitenskap. Kapitlet avsluttes med omtale av tiltak innen disse feltene.

5.1 Sosial sikkerhet

Regjeringen la i 2002 frem en tiltaksplan mot fattigdom, St. meld. nr. 6 (2002-2003). Planen inneholder målrettede tiltak for å forebygge og hjelpe personer ut av en situasjon med vedvarende lavinntekt og levekårsproblemer. Målet er at flest mulig i yrkesaktiv alder skal klare seg selv ved eget arbeid og at de som ikke har inntekt sikres en trygd til å leve av. Tiltak for å hjelpe flere til selvforsørgelse gjennom eget arbeid er prioritert.

Konkrete tiltak gjennomføres i planperioden 2002-2005. Prioriterte målgrupper for tiltak er: innvandrere og flyktninger, langtids sosialhjelpsmottakere, uføretrygdete, enslige forsørgere og andre vanskeligstilte barnefamilier, barn og ungdom, rusmiddelmisbrukere, personer med psykiske problemer og bostedsløse.

Barnetillegget for alders- og uførepensjonister ble i 2002 økt til 40% av grunnbeløpet. Totalt er det i overkant av 17500 personer som mottar barnetillegg. Dette er en gruppe barnefamilier som har klart lavere inntekt og dårligere levekår enn gjennomsnittet for befolkningen og barnefamilier for øvrig. Tiltaket er viktig for å trygge oppvekst-vilkårene for barna i disse familiene.

Det er innført en særordning innenfor rehabiliteringspenger til unge studenter (under 26 år) som blir alvorlig syke, slik at rehabiliteringspenger kan gis umiddelbart etter at perioden for omgjøring av lån til stipend utløper (etter 20 uker). Ytelsen er satt til 160% av grunnbeløpet.

For å bedre økonomien til psykiatriske langtids-pasienter i institusjon er reglene endret slik at pensjonen ikke skal reduseres under opphold mindre enn ett år. Videre er minstebeløpet økt til 45 % av grunnbeløpet.

I forbindelse med avtalen mellom myndighetene og partene i arbeidslivet om et inkluderende

arbeidsliv, er det iverksatt flere tiltak som skal redusere sykefravær og hindre utstøting fra arbeidslivet for personer med redusert funksjonsevne og eldre arbeidstakere. Aktuelle tiltak er tilskudd for tilrettelegging av arbeidsplasser, økt bruk av kjøp av helsetjenester, refusjon for svangerskapsrelatert fravær og redusert arbeidsgiveravgift for eldre arbeidstakere.

Staten ved Helsedepartementet overtok 1. januar 2002 eierskapet av spesialisthelsetjenesten. Det er opprettet 5 regionale helseforetak som skal sørge for at befolkningen i deres region får de helse-tjenester det er behov for. De regionale helseforetakene eier og driver spesialisthelsetjenesten i regionen i form av lokale foretak.

I november 2002 sendt Helsedepartementet ut på høring et forslag til endringer i §§ 2-1 og 2-4 i lov 2. juli 1999 nr. 63 om pasientrettigheter. Forslaget vil styrke pasientenes rettsstilling og øke mulighetene for selvbestemmelse i forhold til egen helse. Det tas sikte på å fremlegge lovendringsforslag for Stortinget våren 2003.

Ny forskrift om tuberkulosekontroll av 21. juni 2002 nr. 567 trådte i kraft 1. januar 2003. Forskriften omfatter alle som oppholder seg i Norge. Nytt i forskriften er blant annet innføringen av Direkte observert behandling (DOT) som går ut på at helsepersonell observerer pasientens inntak av alle doser av tuberkulose-medikamenter. Behandlingen skal skje i samsvar med anbefalte internasjonale regler for tuberkulosekontroll. Nasjonalt folkehelseinstitutt utga i november 2002 en veileder for forebygging og kontroll av tuberkulose som følger den nye forskriften.

På det internasjonale planet deltar Norge blant annet i EUs program til bekjempelse av fattigdom og sosial utstøting. Programmet innebærer en satsing for å bekjempe fattigdom og for integrering av økonomisk og sosialt vanskeligstilte grupper i

samfunnet. Programmets midler på til sammen 70 mill Euro skal benyttes til å støtte forskning, seminarer og konferanser, tiltak i regi av frivillige organisasjoner og tiltak med sikte på utveksling av gode modeller mellom de europeiske landene. Programmet inkluderer EUs strategi for integrering av kjønnsperspektiv og likestilling. Norsk deltakelse i programmet støtter opp under Regjeringens egen tiltaksplan mot fattigdom.

En stor og sentral del av bistanden er rettet inn mot sosial sikkerhet og fattigdomsbekjempelse, se mer om dette under rettighetsbasert utvikling ovenfor. Norge gir også støtte til en lang rekke helserelaterte tiltak internasjonalt. Ett av mange eksempler er norsk støtte til Barents' helseprogram som i 2002 fordelte 15 millioner kroner til prosjektsamarbeid mellom norske og russiske helseinstitusjoner innen temaene bekjempelse av smittsomme sykdommer, helsetjenester for mor og barn, livsstilsrelaterte helseproblemer og helse-tjenester for urfolk. Et annet eksempel er støtte til helsetiltak for flyktninger og internt fordrevne på Balkan. Det er også gitt støtte til gjenoppbygging av nasjonale helsevesen i landene. Det er blitt lagt særlig vekt på å støtte psykososiale tiltak og programmer for funksjonshemmede barn, og det gis egen støtte til eldre flyktninger som ønsker å returnere til sine hjemland.

5.2 Psykisk helse

Innsatsen for psykisk helse i Norge knytter seg i stor grad til Opptappingsplan for psykisk helse, som gjelder fra 1999-2006. I opptappingsplanen fokuseres det både på forebygging og bedre behandlings- og tjenestetilbud innen ulike områder for psykisk helse. Gjennom opptappingsplanen ble det i 2002 arbeidet for en fortsatt styrking av tiltak mot vold og traumer, seksualisert vold, hjelp til voldsofre og andre psykisk traumatiserte. På dette området har Helsedepartementet, Justisdepartementet og Barne- og familiedeparte-

mentet samarbeidet over tid for å styrke arbeidet mot vold. Det tas sikte på å etablere et nasjonalt senter om traumer og vold. Senteret er ment å styrke forskning, utviklingsarbeid, utdanning og veiledning innen feltet vold og traumer.

Sosial- og helsedirektoratet har videre fått i oppdrag å utarbeide en handlingsplan for redusert bruk av tvang innen det psykiske helsevernet (se St. prp. nr. 1 (2002-2003) s. 173). Denne handlingsplanen må ses i sammenheng med den nye loven om psykisk helsevern som trådte i kraft 1. januar 2001.

5.3 Eldre

Det er ikke utarbeidet en egen menneskerettighetskonvensjon for eldre, men enkelte internasjonale dokumenter fokuserer på eldres situasjon, særlig knyttet til helseomsorg og opphold på institusjon. Dementes rettssikkerhet står sentralt i Regjeringens arbeid for eldre. Sykdommen demens kjennetegnes av en gradvis svikt av intellektuelle, følelsesmessige og motoriske funksjoner, slik at personen etter hvert mister evnen til å ta vare på seg selv og innsikt i eget behov for hjelp. Demente hjelpes i stor grad av tiltak den demente selv samtykker i. For å unngå skade er det i enkelte tilfeller nødvendig med tiltak uten den dementes samtykke, og også mot vedkommendes uttrykkelige vilje. Dette krever rettslig grunnlag. Dagens regelverk er både uklart og mangelfullt. Sosialdepartementet sendte et høringsnotat om rettigheter for og begrensning og kontroll med bruk av tvang m.v. overfor personer med demens, på høring våren 2002 med høringsfrist 1. desember 2002. Med bakgrunn i høringsuttalelsene vil departementet i 2003 arbeide videre med oppfølging av høringsnotatet.

Sosialdepartementet sendte forslag til forskrift om kvalitet i pleie og omsorgstjenestene på høring høsten 2002. For å styrke retten til privatliv

foreslår departementet at kommunenes ansvar for å sørge for tilbud om enerom for langtidsopphold til de som ønsker det, tas inn i forskriften. Etter planen skal forskriften settes i verk våren 2003.

Sosialdepartementet har bidratt til FN's nye handlingsplan om aldring, vedtatt i Madrid høsten 2002. "Madrid International Plan of Action on Ageing 2002" tar opp temaer som menneskerettigheter og diskriminering.

5.4 Funksjonshemmede

Funksjonshemmedes særlige situasjon har gjort det nødvendig med et eget internasjonalt dokument – FNs standardregler for funksjonshemmede – som skal gi anvisninger på hvorledes deres rettigheter best kan ivaretas. Dette dokumentet er ikke rettslig bindende, men det arbeides med utviklingen av en egen konvensjon om funksjonshemmedes menneskerettigheter. I Norge er det særlig begrensninger med bruk av tvang overfor personer med psykisk utviklingshemming og handlingsplan for funksjonshemmede som har stått i fokus.

Kapittel 6A i lov om sosiale tjenester omhandler rettigheter for psykisk utviklingshemmede og begrensning og kontroll med bruk av tvang. Reglene trådte i kraft 1. januar 1999. På bakgrunn av erfaringene med reglene så langt, rapport fra Rådet, forskningsprosjekter med mer, sendte Sosialdepartementet i november 2002 et forslag til permanente regler på høring; høringsnotat om rettssikkerhet ved bruk av tvang overfor enkelte personer med psykisk utviklingshemming. Departementet tar sikte på å legge frem en odelsingsproposisjon våren 2003.

Gjennom handlingsplanen for funksjonshemmede (1998-2001), som ble utvidet med ett år, er det igangsatt en rekke tiltak. Handlingsplanen skal evalueres i 2003. Relevante tiltak er blant annet knyttet til Kulturnett Norge og Tegnspråkteatret. En annen type oppfølging skjer gjennom Handlingsprogram for universell utforming, som startet i 2002. Det legges her vekt på å fremme løsninger hvor hensynet til funksjonshemmede er integrert i generelle og allmenne tiltak.

Sosialdepartementet har, blant annet på bakgrunn av NOU 2001: 22 Fra bruker til borger – en strategi for nedbygging av funksjonshemmende barrierer, startet arbeidet med en stortings-

melding om mål, strategier og tiltak i politikken for personer med redusert funksjonsevne. Stortingsmeldingen skal legges frem våren 2003.

Regjeringen nedsatte høsten 2002 et utvalg som skal utrede en styrking av det rettslige vernet mot diskriminering av funksjonshemmede. Utvalget skal bruke inntil to år på dette arbeidet.

På det internasjonale planet har funksjonshemmedes rettigheter vært et prioritert område i flere internasjonale fora i 2002. Utenriksdepartementet skal innenfor sine ansvarsområder følge opp St meld nr 8 (1998-99) Om handlingsplan for funksjonshemmede 1998-2001, blant annet gjennom å aktivt arbeide for at de internasjonale organisasjonene styrker sitt arbeid for mennesker med funksjonshemming. Gjennom bistands-samarbeidet vil det arbeides for at situasjonen for mennesker med funksjonshemming bedres og at deres rettigheter ivaretas på områder som offentlige tjenester, tilgjengelighet, helse, utdanning, sysselsetting, organisering, kulturtiltak, demokratiutvikling og medbestemmelse.

FNs generalforsamling har nedsatt en arbeidsgruppe for å utrede spørsmålet om en internasjonal konvensjon om funksjonshemmedes rettigheter. Komiteen hadde sitt første møte sommeren 2002. Norge har stilt seg positivt til utarbeidelsen av en egen konvensjon, og har deltatt aktivt i arbeidsgruppen. Norge har gitt betydelige bidrag til en rekke FN-organisasjoner som er aktive i å fremme funksjonshemmedes rettigheter, deriblant ILO, UNICEF, WHO, HABITAT og UNESCO. Det er videre gitt støtte til spesialrapportøren for FNs standardregler for like muligheter for mennesker med funksjonshemming. Også i regi av EU og Europarådet, samt i det nordiske samarbeidet, har funksjonshemmedes rettigheter vært et prioritert område. I bistandsarbeidet har det vært en målsetning at rettighetsarbeidet for mennesker med funksjons-

hemninger skal inngå som en naturlig del av dialogen med samarbeidslandene. Det er i 2002 gitt støtte til norske organisasjoner som samarbeider med lokale organisasjoner i samarbeidslandene, og det er gitt støtte direkte til frivillige organisasjoner, herunder til Atlas-alliansen.

5.5 Hiv/aids

Regjeringens innsats mot hiv/aids i Norge er til en viss grad knyttet opp mot menneskerettigheter. Den fjerde nasjonale handlingsplanen for forebygging av hiv/aids, Ansvar og omtanke – Strategiplan for forebygging av hiv og seksuelt overførbare sykdommer, gjaldt fra 2002. Planen legger blant annet vekt på FNs menneskerettighetskommisjons resolusjon 1999/49 om beskyttelse av menneskerettighetene i forbindelse med hiv og aids. Planen foreligger også på engelsk.

Dimensjonene av hiv/aids-epidemien på det internasjonale planet er vanskelig å fatte. Den har dyptgripende virkninger for økonomi og samfunnsliv, og mer enn 13 millioner barn er blitt foreldreløse bare i Afrika. I Sør-Afrika er antallet dødsfall i aldersgruppen 15 til 34 år 17 ganger høyere enn normalt. Fra norsk side ser man det som viktig å fortsette den sterke satsingen på å bekjempe hiv/aids. Det legges fra norsk side vekt på å understreke betydningen av å se kampen mot aids i sammenheng med respekten for menneskerettigheter. Det innebærer blant annet at kvinners og unge jenters stilling skal styrkes, stigmatisering skal motvirkes og rettighetene til mennesker med hiv/aids skal sikres. Dette er også reflektert i Regjeringens handlingsplan for fattigdomsbekjempelse. I flere av de landene som er hardest rammet av epidemien støtter Norge de nasjonale programmene som de lokale myndighetene driver. Dette gjelder særlig Malawi, Tanzania, Etiopia og Mosambik. Andre land, som Sør-Afrika, Zambia, Uganda og Angola får først og fremst støtte gjennom frivillige organisasjoner.

I 2002 gikk Utenriksdepartementet inn med støtte til et nytt initiativ, "International Partnership for Microbicides" (IPM), som er et internasjonalt partnerskap for forskning og utvikling på såkalte microbicides. IPM arbeider også for å sikre tilgjengeligheten i fattige land til et fremtidig microbicideprodukt. Microbicides er et begrep som refererer til kjemiske stoffer med evne til å hindre overføring av seksuelt overførbare sykdommer. En microbicide kan produseres i form av svamp, gele, krem e.l. og skal kunne brukes uten at partner vet om det. Det siste er en viktig målsetning, da mange kvinner ikke er i en posisjon der de kan kreve kondombruk i et parforhold. Det er enda ikke utviklet effektive microbicides, men dersom et slikt produkt kommer på markedet, vil det styrke kvinners muligheter til å beskytte seg selv mot hiv-smitte.

Zambia kan trekkes frem som eksempel på hvor innгриpende hiv/aids er i hele samfunnet. Over en million barn er foreldreløse som følge av aids. I samarbeidet med Zambia har man satt fokus på sårbarheten til barn som lever under slike omstendigheter, og deres utsatthet for menneskerettighetsbrudd. En rettighetsbasert tilnærming åpner for å styrke barnets rettslige stilling. Med henvisning til UNAIDS retningslinjer for menneskerettigheter og hiv/aids, ble det lagt frem forslag til strategi for å ivareta disse barna og deres rettigheter under det nasjonale grunnskoleutdanningsprogrammet.

I Nicaragua ga Norge medisinsk hjelp til de som lever med viruset og hjelp til selvhjelp til familiene til de smittede. Det er også gitt opplæring og blitt avholdt kurs samt gitt støtte til koordineringen av dette arbeidet mellom det sivile samfunn og Helsedepartementet, i tillegg til at det er gitt støtte til undersøkelser og helsemessig overvåking. I 2002 ble det også gitt støtte til å starte opp en TV-serie som skal ta opp hiv/aids-problematikk og andre emner relatert til menneskerettigheter,

deriblant vold i hjemmet, kjønn, etnisk basert diskriminering og handikappede. Prosjektet samfinansieres med flere givere.

I Russland støttet Norge Aksjonsgruppen for smittsomme sykdommer i Østersjøregionen med tiltak rettet mot bekjempelse av hiv/aids, tuberkulose og andre smittsomme sykdommer. På Balkan har støtten hatt mer preg av bevisstgjøring og oppmerksomhet mot hiv/aids, for eksempel gjennom programmer for å informere om og motarbeide hiv/aids.

5.6 Miljø

Retten til et rent og bærekraftig naturmiljø er ikke direkte nedfelt i menneskerettighetskonvensjonene, men vil ofte følge av de mer etablerte rettighetene, som retten til liv, retten til privatliv og retten til å motta informasjon. Et mer presist vern følger av de mange internasjonale miljøavtalene. Det siste året har det særlig vært fokus på retten til miljøinformasjon, som fremstillingen nedenfor viser. Det må ikke glemmes at Regjeringen samtidig gir støtte til en lang rekke mer tradisjonelle miljøfremmende tiltak, nasjonalt som internasjonalt. Et mer menneskerettighets-spesifikt tiltak kan nevnes, nemlig støtte til Universitet i Beijing for å kurse kinesiske dommere i miljølovning, hvor siktemålet er hjelpe kinesiske miljøofre.

5.6.1 Retten til miljøopplysninger

Retten til informasjon er en grunnleggende demokratisk rettighet som både er direkte og indirekte vernet gjennom menneskerettighetskonvensjonene. I en rekke sammenhenger er retten til informasjon om forhold som har betydning for miljø og helse, samt rett til deltakelse i beslutningsprosesser som gjelder slike forhold, blitt fremhevet både innen FN og Europarådet. Sentralt i denne sammenhengen står

Århuskonvensjonen fra 1998, som er en europeisk FN-konvensjon om allmennhetens tilgang til miljøinformasjon, allmennhetens deltakelse i beslutningsprosesser og adgang til klage og domstolsprøving på miljøområdet. Også gjennom EØS-avtalen er det etablert regler om allmennhetens rett til miljøinformasjon. Det har nylig blitt enighet i EU om et nytt direktiv som innebærer en implementering av Århuskonvensjonen og som på enkelte punkter også går noe lengre enn forpliktelsene etter konvensjonen.

Retten til miljøinformasjon er gitt et særlig vern i grunnloven § 110b. For å styrke denne retten fremmet Miljøverndepartementet høsten 2002 forslag til en ny samlet lov om rett til miljøinformasjon og deltakelse i offentlige beslutningsprosesser av betydning for miljøet (Ot. prp. nr. 116 (2001-2002)). Lovforslaget er en oppfølging av Miljøinformasjonsutvalgets innstilling (NOU 2001: 2 Retten til miljøopplysninger). Lovforslaget innebærer en plikt for både offentlige myndigheter og offentlige og private virksomheter til å gi ut miljøinformasjon. Forslaget styrker rett til innsyn i miljøinformasjon som foreligger hos offentlige organer og pålegger offentlige organer et særlig ansvar for å gjøre tilgjengelig oversiktsinformasjon om miljøtilstanden og miljøforhold. I forhold til miljøinformasjon fra virksomheter foreslås det helt nye rettigheter og plikter. Videre innebærer forslaget en styrket rett til deltakelse i beslutningsprosesser av betydning for miljøet.

Forslaget vil bringe norsk rett i samsvar med våre internasjonale forpliktelser, men går samtidig på en rekke punkter lenger. Parallelt med odelstingsproposisjonen med forslag til ny lov om miljøinformasjon fremmet Utenriksdepartementet en stortingsproposisjon om samtykke til ratifikasjon av Århuskonvensjonen, St. prp. nr. 81 (2001-2002).

Det gis fra norsk side prioritet til internasjonale

aktiviteter som bidrar til å gjennomføre Århuskonvensjonens mål. Særlig er behovet for kompetanseoppbygging på dette området betydelig i Sentral- og Øst-Europa og Sentral-Asia.

5.6.2 Miljøinformasjon i bistandsarbeidet

Utviklingssamarbeidet inneholder enkelte tiltak rettet mot spredning av miljøinformasjon. Likeledes er det tiltak innen kulturminnevern som bidrar til minoriteters bevissthet om egen kultur. Begge områdene bidrar til styrking av menneskerettighetene gjennom økt folkelig deltakelse og engasjement overfor myndighetene. To eksempler fra Kina viser hvordan dette kan skje i praksis. GRID-Arendal har bidratt til å utvikle et program for miljøstatus for Kina som er tilgjengelig på Internett. De statistiske sentralbyråene i Norge og Kina har samarbeidet om miljøstatistikk og –analyser som viser sammenhengen mellom utslipp og økonomisk vekst og politikk-utformingen. Sammen med utgivelse av en kinesisk utgave av Yearbook of International Co-operation on Environment and Development har dette bidratt til å spre og “demokratisere” miljøkunnskap.

Riksantikvaren har bidratt til etablering av økomuseer blant flere minoritetsgrupper i Sør-Kina. Det er blitt gjennomført rehabilitering og lettere modernisering av tradisjonell bebyggelse. Arbeidet bidrar til å bedre kunnskapen om og forståelsen av verdien av egen kultur. Minoritetene erfarer også en verdsetting av kulturen utenfra.

5.7 Retten til mat

Handlingsplanen for menneskerettigheter presiserer at “Regjeringen [vil] fortsette å utvikle en nasjonal mat- og landbrukspolitikk i tråd med FN-konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter.” Stortingsmelding nr. 19 (1999-2000) henviser til FN-konvensjonen om

økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (ØSK) artikkel 11 om retten til mat.

I samarbeid med Helsedepartementet og Fiskeridepartementet deltar Landbruksdepartementet i arbeidet med å utarbeide ny matproduksjonslov som skal omfatte hele matproduksjonskjeden, og således dekke store deler av virkeområdet for ØSK artikkel 11.

Handlingsplanen for forbrukerorientering av mat- og landbrukspolitikk bygger på respekt for forbrukernes rettigheter, som å kunne velge et

kosthold ut fra preferanser om ernæring og helse. Et overordnet mål for handlingsplanen er retten til mat slik den er nedfelt i ØSK artikkel 11. I henhold til handlingsplanen er det i 2002 opprettet forbrukerpaneler som skal ha en rådgivende funksjon i forhold til matpolitikken.

Utenriksdepartementet og Landbruksdepartementet arrangerte et internasjonalt seminar om mat som en menneskerettighet i april 2002 i Oslo. Dette seminaret ble fulgt opp med et større arrangement i Berlin som den tyske regjering inviterte til.

I juni 2002 arrangerte FN gjennom FAO (FNs ernærings- og landbruksorganisasjon) et toppmøte fem år etter Mattoppmøtet i 1996 (WFS+5). Blant de mest kontroversielle punktene i deklarasjonen har vært punktet om utarbeidelsen av en atferdskodeks for implementering av retten til mat. Det er nå opprettet en mellomstatlig arbeidsgruppe for å utarbeide frivillige retningslinjer for implementering av retten til mat. Landbruksdepartementet har, i samarbeid med Utenriksdepartementet, igangsatt et arbeid for å følge opp dette.

Innen bistandssamarbeidet, har NORAD støttet nasjonale oppfølgingskonferanser til toppmøtet om mat i Sør-Afrika og i Uganda. Retten til mat og tilgang til jord er også gjenstand for forsknings-samarbeid mellom Universitet i Western Cape (Sør-Afrika), Landbrukshøyskolen, NORAGRIC og Norsk senter for menneskerettigheter. Forsknings-samarbeidet har lagt vekt på de rettslige sidene ved tilgang til land, både eiendom, og sedvanerettslig bruk, der norske erfaringer med allmenninger har vært nyttige og av interesse for sørafrikansk tilnærming.

Matvaresikkerhet står sentralt i arbeidet til organisasjonen FADCANIC som arbeider på Nicaraguas Atlanterhavskyst og som støttes med midler fra Norge. Skogbruk, biodiversitet samt

vern av skog, jord og vann står sentralt i organisasjonens arbeid. Organisasjonen ADDAC i Nicaragua jobber med bærekraftig bruk av naturressursene og støtte til småbønder som driver økologisk jordbruk, og er støttet av Norge gjennom flere år.

5.8 Kultur og vitenskap

Kultur og vitenskap er knyttet opp mot menneskerettighetene gjennom FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter av 1966, og en lang rekke internasjonale avtaler som blant annet regulerer forholdet til eierskap.

5.8.1 Evaluering av lov om medisinsk bruk av bioteknologi

Stortingsmelding om evaluering av lov om medisinsk bruk av bioteknologi ble behandlet i Stortinget i juni 2002, jfr. St. meld. nr. 14 (2001-2002) Om evaluering av lov om medisinsk bruk av bioteknologi og Innst. S. nr. 238 (2001-2002). Det legges vekt på å finne en god balanse mellom å benytte teknologi til forskning og medisinsk behandling, samtidig som vernet om menneskelivet og hensynet til menneskeverd og personlig integritet ivaretas. Sentrale forslag, som vil bli fulgt opp med forslag til lovendringer, er:

- Sæddonors anonymitet oppheves. Barnet kan få opplyst sæddonors identitet etter fylte 18 år (ref. Barnekonvensjonens art. 7).
- Kvinnen eller parets rett til informasjon og genetisk veiledning i forbindelse med fosterdiagnostikk styrkes.
- Forbudet mot bruk av genetiske opplysninger utenfor helsetjenesten videreføres og presiseres.
- Vilåret for oppsøkende genetisk virksomhet uten pasientens samtykke strammes inn.

Et høringsnotat med utkast til ny lov om medisinsk bruk av bioteknologi m.m. har nylig vært på høring,

og Helsedepartementet tar sikte på å fremlegge et lovforslag for Stortinget i vårsesjonen 2003.

5.8.2 Innhenting, oppbevaring og bruk av humant biologisk materiale

Ny lov om biobanker ble vedtatt av Stortinget, jfr. Ot. prp. nr. 56 (2001-2002) og Innst. O. nr. 52 (2002-2003). Loven inneholder regler om innhenting, oppbevaring, behandling og destruksjon av humant biologisk materiale og opplysninger som kan utledes fra dette materialet. Formålet med lovforslaget er å sikre etisk forsvarlig håndtering av materialet i biobanker, samt å sikre at biobanker utnyttes til individets og samfunnets beste. Det skal tas hensyn til grunnleggende prinsipper om personvern, menneskeverd, menneskerettigheter og personlig integritet.

5.8.3 Tvangslisensiering

FNs menneskerettighetskommisjon har vedtatt tekster om adgang til medisiner, særlig i forbindelse med hiv/aids. Disse ble fulgt opp i WTO-forhandlingene i Doha høsten 2001. TRIPS-rådet fikk der en tidsfrist til slutten av 2002 til å forhandle frem en løsning for tvangslisensiering av legemidler for epidemiske sykdommer som aids med videre for fattige land som ikke selv kan produsere legemidler.

TRIPS-avtalen beskytter blant annet patentrettigheter. I ovennevnte forhandlingsrunde i WTO ble det fastslått at TRIPS ikke står i veien for at et lands myndigheter kan sikre folkehelsen gjennom ulike tiltak. Det innebærer blant annet at ethvert land har rett til at offentlig myndighet gir tillatelse til å produsere eller importere medisiner under såkalt tvangslisens. Tvangslisens vil si å produsere et patentert legemiddel uten samtykke fra patenthaveren (vanligvis legemiddelprodusenten), men mot et rimelig vederlag. Utviklingsland har imidlertid vanligvis ikke mulighet til selv å produsere egne legemidler og TRIPS-avtalen inneholder i tillegg begrensninger i retten til å kunne importere tvangslisensierte produkter. Derfor ble TRIPS-rådet pålagt å forhandle frem en løsning for hvordan også disse landene skal kunne dra nytte av tvangslisensordningen, i praksis ved at andre land kan produsere rimelige legemidler på deres vegne. Norge har i forhandlingene om gjennomføringen av Doha-erklæringen bl.a. gått inn for at ethvert land skal kunne eksportere tvangslisensierte legemidler til utviklingsland og at det ikke skal gjøres innskrenkninger i forhold til Doha-erklæringen når det gjelder hvilke sykdommer som det skal kunne produseres for. WTO-medlemmene ble imidlertid ikke enige om en løsning for tvangslisensiering innen den satte fristen.

Menneskerettighetene, slik disse kommer til uttrykk i konvensjoner utarbeidet av organisasjoner som FN og Europarådet, er et sett regler som tar sikte på å beskytte individer mot overgrep. Diskriminering og intoleranse kan være til hinder for realiseringen av grunnleggende menneskerettigheter for minoriteter og marginaliserte grupper i samfunnet. Terrorangrepene 11. september 2001, og den påfølgende anti-terrorkampanjen, har gitt nok en dimensjon til fremmedfrykt og intoleranse i mange deler av verden. I dette kapitlet omtales diskriminering og rasisme, samt vern av nasjonale minoriteter og urfolk. Videre behandles asyl- og utlendingsretten, samt utlendingers og enslige mindreårige asylsøkeres rettigheter.

6.1 Diskriminering og rasisme

Forbudet mot diskriminering og rasisme går igjen i mange menneskerettighetskonvensjoner, som FNs to konvensjoner av 1966 om henholdsvis sivile og politiske rettigheter og økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter og FNs barnekonvensjon av 1989. Europarådets menneskerettighetskonvensjon av 1950 gir også bestemmelser om diskriminering, både i selve hovedkonvensjonen og i en senere tilleggsprotokoll. Mer detaljerte regler finnes i FNs rasediskrimineringskonvensjon av 1965 og FNs kvinnekonvensjon av 1979 (se kap.8.2).

Regjeringen har satt i verk og videreført en lang rekke tiltak på dette feltet, mye knyttet til lovgivning, og Norge har bidratt til at diskriminering og rasisme står høyt oppe på den internasjonale dagsorden. Arbeidet ved Senter mot etnisk diskriminering er omtalt i vedlegg til denne Årsrapporten.

6.1.1 Ny lov mot etnisk diskriminering

Den 3. mars 2000 oppnevnte Bondevik I-regjeringen et lovutvalg som fikk i oppdrag å utrede forslag til en lov om etnisk diskriminering. Utvalget la frem sin utredning for kommunal- og regionalministeren 14. juni 2002. I utredningen foreslås det et generelt forbud mot etnisk diskriminering som skal gjelde på alle samfunnsområder. Lovens hovedreaksjon ved brudd på forbudet skal være erstatning for ikke-økonomisk tap (oppreisning). Andre reaksjoner som det åpnes for er blant annet pålegg om retting eller stansing av forhold i strid med loven. Utvalget foreslår en generell regel om delt bevisbyrde i saker om etnisk diskriminering. Det foreslås videre å innføre en aktivitetsplikt for offentlige myndigheter og for arbeidsgivere i både privat og offentlig virksomhet for å fremme likestilling og unngå etnisk diskriminering.

Utvalget foreslår at det opprettes et eget apparat for å håndheve lov mot etnisk diskriminering, som blant annet gis avgjørelsesmyndighet og mulighet

til å fastsette reaksjoner i saker om etnisk diskriminering. Håndhevingsapparatet samsvarer langt på vei med likestillingsapparatet, det vil si Likestillingsombudet, Klagenemnda for likestilling og Likestillingssenteret. Regjeringen har derfor satt i gang en utredning av mulighetene for å opprette et felles håndhevingsapparat for diskriminering på grunnlag av kjønn og etnisitet. Utvalget foreslår også at FNs rasediskrimineringskonvensjon inkorporeres i norsk rett gjennom menneskerettsloven.

Utredningen ble sendt på en bred høring høsten 2002. Regjeringen tar sikte på å fremme forslag om en lov mot etnisk diskriminering i 2004.

6.1.2 Handlingsplan mot rasisme og diskriminering (2002-2006)

Regjeringen la 1. juli 2002 frem en ny handlingsplan mot rasisme og diskriminering. Handlingsplanen gjelder for perioden 2002 til 2006. Planen bygger videre på den forrige handlingsplanen mot rasisme og diskriminering (1998-2001). Videre har Regjeringen lagt vekt på å følge opp slutt-dokumentet fra Verdenskonferansen mot rasisme, rasediskriminering, fremmedfrykt og beslektede former for intoleranse, som fant sted i Sør-Afrika i september 2001.

Tiltakene i planen retter seg særlig mot satsningsområdene arbeidsliv, tilpasning av offentlige tjenester, skole/utdanning, politi/påtalemyndighet/domstoler, dokumentasjon/overvåking, Internett, lokalmiljø og styrking av det rettslige vernet mot etnisk diskriminering og rasistiske ytringer. Handlingsplanen omfatter diskriminering av urfolk, nasjonale minoriteter og personer med innvandrerbakgrunn.

6.1.3 Tiltak for å øke deltagelsen i samfunnet for barn og unge med innvandrerbakgrunn

Alle barn og unge i Norge skal sikres de samme muligheter og rettigheter, og respekteres og behandles likeverdig uavhengig av hudfarge, etnisk tilhørighet og religion. Det er viktig at barn og unge med innvandrerbakgrunn gis muligheten til å bidra med sine ressurser og erfaringer. Å legge til rette for økt deltagelse i samfunnet for barn og unge er en forpliktelse som følger av FNs barnekonvensjon artikkel 12.

Kommunal- og regionaldepartementet la i juni 2002 frem handlingsplanen "Tiltak for å øke deltagelsen i samfunnet for barn og unge med innvandrerbakgrunn". Handlingsplanen ble utarbeidet i samarbeid med Barne- og familiedepartementet, Justisdepartementet, Kultur- og kirke departementet og Utdannings- og forskningsdepartementet. Hovedsatsingen går ut på å styrke språk- og samfunnskunnskapene både hos førskolebarn og deres foreldre, få til mer foreldresamarbeid i skolen, bedre oppfølgingen av enslige mindreårige samt øke deltagelsen fra innvandrerungdom i kultur og idrett.

En del barn med innvandrerbakgrunn trenger bedre norskkunnskaper før de begynner på skolen, slik at de får bedre forutsetninger for å oppnå gode skoleprestasjoner. Mange foreldre har behov for opplæring i norsk og samfunnskunnskap, samt foreldreveiledning, dersom de skal kunne hjelpe barna sine i forhold til skole og samfunn. Det skal derfor gjennomføres forsøk i utvalgte kommuner med korttidstilbud i barnehage, kombinert med kartlegging i helsestasjon av barns språkkunnskaper og norskopplæring for foreldre. Både på skolen og på andre arenaer der barn oppholder seg, må det legges mer til rette for samarbeid med innvandrerforeldre.

Innvandrerungdoms deltagelse i kultur og idrett må stimuleres ytterligere for å skape gode rolle-

modeller for annen ungdom. Det skal gis støtte til videre drift av Nordic Black Theatre, samt til prosjektet Fargerik Fotball. Det er også behov for ulike kriminalitetsforebyggende tiltak for å forhindre utstøting og marginalisering av innvandrers-ungdom. Bruken av konfliktrådsmedling skal økes, og det skal rekrutteres flere meglere med innvandrerbakgrunn.

Enslige mindreårige asylsøkere er en særlig sårbar gruppe som har behov for voksne holdpunkter for å kunne skape seg et nytt liv i Norge. En tverrdepartemental arbeidsgruppe har vurdert alternative mottaks- og bosettingsmodeller for enslige mindreårige, hvordan enslige mindreårige som bosetter seg hos slekt skal følges bedre opp. Det er videre vurdert en vergeordning for enslige mindreårige som kan erstatte, eller komme i tillegg til, dagens vergeordning. Arbeidsgruppens forslag ble sendt ut på høring i mai 2003.

6.1.4 Forslag om forbud mot diskriminering i nye borettslover

Regjeringen fremmet i desember 2002 forslag om nye borettslover, Ot. prp. nr. 30 (2002-2003). Forslaget innebærer at det i alle borettslovene – borettslagsloven, lov om boligbyggelag, husleieloven og eierseksjonsloven – settes inn et forbud mot diskriminering. Diskrimineringsforbudet vil gjelde i forhold til trosbekjennelse, hudfarge, språkkunnskaper, nasjonal eller etnisk opprinnelse eller homofil legning, leveform eller orientering. Slike omstendigheter kan etter lovforslaget ikke regnes som saklige grunner til å nekte godkjenning av en andelseier, seksjonseier eller leier i et husleieforhold.

6.1.5 Kontaktutvalget mellom innvandrere og myndighetene

Kontaktutvalget mellom innvandrere og myndighetene (KIM) er et rådgivende organ for myndig-

hetene. Utvalget består av representanter med innvandrerbakgrunn og representanter for offentlige myndigheter og de politiske partiene på Stortinget, og oppnevnes av Regjeringen. Utvalget møtes fire ganger i året og arbeidsutvalget har åtte møter i året. Utvalget skal, i tillegg til å være et rådgivende organ, også være et forum for dialog og kontakt mellom representanter for innvandrerbefolkningen, politiske partier og myndighetene. Et aktivt organisasjonsliv er en forutsetning for at Kontaktutvalgets medlemmer med innvandrerbakgrunn kan fungere som talerør for interesser og synspunkter blant innvandrere.

Et nytt utvalg ble oppnevnt for perioden 2003 – 2005. Leder for utvalget er Rita Kumar. Utvalgets struktur er fra og med denne perioden endret, blant annet på bakgrunn av en ekstern evaluering, foretatt i 2001 av Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR). Den nye organiseringen innebærer at KIM deles i to fora: et Innvandrerforum og et Kontaktutvalg. Innvandrerforumet består av medlemmene med innvandrerbakgrunn. Det skal fungere som KIMs rådgivende organ og således være de som avgir høringsuttalelser. I Kontaktutvalget sitter medlemmene av Innvandrerforumet, representantene for myndighetene og de politiske partiene, og skal være forumet for dialog, kontakt og utveksling av informasjon. Den nye organiseringen bidrar til å klargjøre utvalgets funksjoner og til en styrking av innvandrerrepresentantenes rolle.

6.1.6 Kulturelt mangfold

Under tilskuddet til Norsk kulturråd er det blant annet ført opp midler til kulturelt mangfold. Hensikten med bevilgningen er å gjøre det mulig for Kulturrådet å øke støtten til eksisterende tiltak, og å gi tilskudd til enkelte nye tiltak på området kulturelt mangfold. Kultur- og kirkedepartementet arrangerte i 2002 sammen med Norsk kulturråd, Drammen kommune og Oslo kommune en

konferanse om kulturelt mangfold. Ideen bak konferansen var å bidra til å involvere ulike aktører på feltet og gi anledning til å utveksle ideer og synspunkter. På bakgrunn av konferansen ble det nedsatt en arbeidsgruppe for å vurdere tiltak som kan fremme det kulturelle mangfoldet. Norsk kulturråd hadde i perioden 1998-2001 et eget utviklingsprogram for kulturelt mangfold – Mosaikk. Mosaikk skulle bidra til å fremme og integrere fler- og tverrkulturelle uttrykk i de etablerte kunst- og kulturpolitiske ordningene, og bedre minoriteters mulighet for kulturell utfoldelse og deltagelse i kunst- og kulturlivet. Det er besluttet at målsettingene for Mosaikk-programmet fra 2002 skal innarbeides som satsingsområder i fagutvalgenes ordinære arbeids- og ansvarsområder.

6.1.7 Lesbiske/homofile

Homofile og lesbiske skal ha samme rettigheter og livskvalitet som heterofile. Dette siktemålet har ikke tilstrekkelig oppslutning på det internasjonale planet til at det kan sies å foreligge noen form for menneskerettighetsbeskyttelse, men på det nasjonale planet følger siktemålet blant annet av St. meld. nr. 25 (2000-2001) Levekår og livskvalitet for lesbiske og homofile i Norge og Stortingets behandling av denne. Barne- og familiedepartementet har i 2002 hatt koordineringsansvar for Regjeringens oppfølging av meldingen. Arbeidet har bestått i å følge opp og iverksette tiltak foreslått i meldingen.

Tiltakene har særlig vært rettet mot ungdom, og det har vært lagt vekt på regionale hensyn. Organisasjonene har en sentral stilling i arbeidet. Driftsstøtten til Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring ble økt, med en forutsetning om at foreningen skal fungere som kunnskapsbank. I regi av foreningen ble det også opprettet en midlertidig stilling for arbeid med antidiskriminering i arbeids- og organisasjonsliv. Midler til forskning er kanalisert gjennom Norges forskningsråd.

6.1.8 Internasjonale tiltak

Norges 16. periodiske rapport om gjennomføringen av FN-konvensjonen om avskaffelse av alle former for rasediskriminering ble oversendt til FNs rasediskrimineringskomité i 2002. Komiteen ventes å behandle den norske rapporten i 2003.

Norge har deltatt aktivt i internasjonale diskusjoner om oppfølgingen av erklæringen og handlingsplanen fra Verdenskonferansen i Durban, deriblant i FNs menneskerettighetskomisjon og Generalforsamlingen.

6.2 Nasjonale minoriteter

Den mest grunnleggende bestemmelsen i det internasjonale minoritetsvernet er artikkel 27 i FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter. Her blir det slått fast at personer som tilhører etniske, religiøse eller språklige minoriteter har rett til, sammen med andre medlemmer av sin gruppe, å dyrke sin egen kultur, bekjenne seg til og utøve sin egen religion og å bruke sitt eget språk.

Minoriteter med langvarig tilknytning til den staten de bor i, blir regnet som nasjonale minoriteter. Slike minoriteter er gitt et særlig vern i Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter. Denne ble ratifisert av Norge 17. mars 1999. I forbindelse med ratifikasjonen ble det fastslått at samer, kvener, romanifolket (taterne/de reisende), rom (sigøynere), skogfinner og jøder oppfyller kriteriene for å være nasjonale minoriteter i Norge. Sametinget har imidlertid uttalt at samene ikke ser seg tjent med å omfattes av konvensjonen, da samenes rettigheter etter ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater går lenger enn de rettigheter som følger av rammekonvensjonen.

Norge leverte sin første rapport om oppfølgingen av rammekonvensjonen i mars 2001. Europarådets

rådgivende komité gikk gjennom rapporten og hadde møte med relevante myndigheter og representanter for nasjonale minoriteter i 2002. Tilbakemeldingen fra den rådgivende komiteen var at Norge hadde kommet langt i sin politikk-utvikling, men at det gjenstår viktige oppfølgingspunkter. Disse vil gå inn i arbeidet med oppfølgingen av Stortingsmelding nr. 15 (2000-2001) Nasjonale minoriteter i Noreg.

6.2.1 Oppfølging av Stortingsmelding nr. 15 (2000-2001) Nasjonale minoriteter i Noreg

Stortingsmelding nr. 15 (2000-2001) Nasjonale minoriteter i Noreg ble lagt frem av Regjeringen i 2000 og er den første helhetlige gjennomgangen av prinsippene som skal ligge til grunn for statens politikk overfor jøder, kvener, rom, romanifolket og skogfinnene. Meldingen synliggjør at Norge har hatt minoriteter i lang tid. I meldingen tar Regjeringen et oppgjør med fornorskningspolitikken myndighetene tidligere førte overfor alle de nasjonale minoritetene. Regjeringen tar sterkt avstand fra overgrepene som har vært gjort mot romanifolket.

Fornorskningspolitikken som ble ført overfor romanifolket medvirket til å undergrave den tradisjonelle livsformen og kulturen. For å bøte på denne

uretten arbeides det med etableringen av et senter for dokumentasjon og formidling av romanifolkets kultur og historie på Glomdalsmuseet på Elverum. Det ble i 2002 fremsatt forslag fra romanifolket om opprettelse av et fond som kollektiv erstatning og om ny vurdering av kriterier av billighetserstatningsordningen. Disse forslagene er til vurdering i Regjeringen. Arbeidet med forslag om eventuelle alternative erstatningsordninger for tvangssteriliserte romanifolk vil bli startet opp i 2003.

Regjeringen fortsatte i 2002 arbeidet med en plan med oversikt over tiltak i meldingen. Planen vil bli

ferdigstilt i 2003. Foruten spørsmålene om fond og erstatningsformer er oppfølgingen av forskning, herunder status for kvensk språk og opprinnelse av romani språk og kultur, sentrale tema. Et annet viktig spørsmål er levekår for rom i Oslo. Kommunal- og regionaldepartementet har i dialog med Norges Forskningsråd, Utdannings- og forskningsdepartementet og med Oslo kommune startet prosesser vedrørende disse spørsmålene.

Dialogen med representanter for nasjonale minoriteter som ble etablert under utarbeidelse av St. meld. nr. 15 (2000-2001), er videreført også i 2002. Kommunal- og regionaldepartementet holdt en konferanse om forskning med deltakelse fra alle de nasjonale minoriteter og et dialogmøte om arbeidet med planen. Fra 2003 vil det bli etablert faste kontaktmøter mellom nasjonale minoriteter og myndighetene. Det er også etter anmodning fra de enkelte nasjonale minoritetene avholdt bilaterale møter. Viktige tema har vært representativitet og deltakelse i prosesser og saker som angår nasjonale minoriteter. Det er et sentralt prinsipp i minoritetspolitikken og i Europarådets rammekonvensjon for beskyttelse av nasjonale minoriteter at minoritetene deltar og blir hørt i saker som er viktige for dem. Dette prinsippet gjelder også på det kommunale og det fylkeskommunale nivået.

Synliggjøring av nasjonale minoriteter er viktig. Det kan være med på å formidle positive bilder av minoriteter, og det gir kommuner og andre institusjoner kunnskap som setter dem i stand til å tilpasse sitt tilbud til gruppene. Informasjonsbrevet om nasjonale minoriteter som Kommunal- og regionaldepartementet har begynt å gi ut, er en del av dette arbeidet. I tillegg startet Kommunal- og regionaldepartementet i 2002 utarbeidelse av ytterligere informasjonsmateriale både om statens politikk overfor nasjonale minoriteter og informasjon om de nasjonale minoritetene til majoritetssamfunnet.

6.2.2 Kvener

Ministerkomiteen i Europarådet vedtok i november 2001 en anbefaling der komiteen ba norske myndigheter klargjøre statusen for kvensk. Det vil bli gjennomført en utredning om dette, som etter planen skal overleveres Kommunal- og regionaldepartementet og Kultur- og kirkedepartementet i juni 2003.

I bygda Børselv i Porsanger skal det etableres et senter for kvensk språk og kultur (Kvæntunet). De kvenske røttene er sterke i dette området, og senteret skal bidra til å dokumentere, gjenreise og videreføre kvenske tradisjoner og kvensk kultur ved å aktivisere lokalsamfunnet til å ta vare på og videreutvikle egen bakgrunn og eget særpreg. Til oppføring av administrasjonsbygg ved Kvæntunet i Porsanger blir det over Kultur- og kirkedepartementets budsjett gitt 12 mill. kroner i 2002. Den nye navneloven som er vedtatt (se 6.3.3) åpner for at kvener kan ta tilbake kvenske slektsnavn som gikk ut av bruk på grunn av fornorskningspolitikken.

6.2.3 Romani-folket

Det skal etableres et senter for dokumentasjon og formidling av romani-folkets kultur og historie som en egen avdeling ved Glomdalsmuseet på Elverum. Siktemålet er å bidra til forståelse for hva en minoritet er, til bevissthet omkring overgrep og undertrykkelse samt bidra til økt toleranse. Dette er i tråd med Europarådets rammekonvensjon om vern av minoriteter. Det er gitt tilsagn om 50 mill. kroner i finansiering over Kultur- og kirkedepartementets budsjett. Statsbygg har igangsatt planleggingen. Sannsynlig byggestart er våren 2004.

6.2.4 Tilskudd til nasjonale minoriteter

Kommunal- og regionaldepartementet videreførte ordningen med tilskudd til nasjonale minoriteter.

Fire organisasjoner fikk grunnstøtte: Norske kveners forbund, Romanifolkets landsforening, Landsorganisasjonen for romanifolket og Stiftelsen Roma. Grunnstøtten skal bidra til egenorganisering blant minoritetsgruppene, for blant annet å bedre kontakten mellom gruppene og offentlige myndigheter. Det er videre blitt gitt prosjektstøtte til en rekke enkelttiltak. Formålet med støtten er informasjon om situasjonen for minoritetsgruppene, dokumentasjon av diskriminering, holdningsskapende arbeid, selvhjelpsvirksomhet og kontakt og samarbeid mellom nasjonale minoriteter på tvers av landegrensene.

Arbeidet med å styrke minoriteters rettigheter og forbedre deres livssituasjon er et satsningsområde for Regjeringen. Utenriksdepartementet har derfor også i 2002 innvilget økonomisk støtte til prosjekter i en rekke land hvor formålet har vært å styrke minoriteters rettigheter.

6.2.5 Internasjonale tiltak

Regjeringens internasjonale arbeid til fordel for minoriteters rettigheter har i hovedsak funnet sted innenfor FNs menneskerettighetskommisjon og underkommisjonens arbeidsgruppe for minoriteter. Den internasjonale debatten omhandler blant annet problemstillinger knyttet til gjennomføring av FNs minoritetserklæring av 1992. Utenriksdepartementet bevilget i 2002 kr. 750.000 til FNs høykommissær for menneskerettigheter øremerket til aktiviteter med målsetting å styrke beskyttelsen av minoriteters rettigheter. Flere bilaterale tiltak ble igangsatt i 2002. Blant mange kan nevnes støtte til National Minorities University i Yunnan-provinsen i Kina, hvor Norge står for utdeling av stipender til minoritetsstudenter, og hvor det også ble gitt reisestøtte til norske forskere. Mange av tiltakene dekker flere felt, som norsk finansiering av arbeidet til Tibet-

nettverket, som er et universitetsbasert nettverk i Norge med særlig fokus på Tibet. Dette nettverket inkluderer blant annet arbeid med nomaders rettigheter og kvinners rettigheter. Sist høst ble det eksempelvis åpnet et eget kvinnesenter ved Tibet-universitetet med støtte fra nettverket.

6.3 Samer

Grunnlaget for norske myndigheters politikk overfor den samiske befolkningen er nedfelt i grunnloven § 110a og i sameloven. Videre har Norge sluttet seg til flere internasjonale konvensjoner som har betydning for samene. ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater er foreløpig det eneste internasjonale rettslig bindende instrumentet som direkte retter seg mot vern av urfolk, men Europarådets språkcharter, FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter og FNs barnekonvensjon er også viktige i forhold til samene.

6.3.1 Nasjonal politikk og tiltak overfor samene

Et viktig prinsipp i norsk lovgivning, som regulerer myndighetenes forpliktelser overfor den samiske befolkning, er samenes aktive rolle i saker som berører samiske interesser. Dette samsvarer også med bestemmelser i ILO-konvensjon nr. 169. Dette innebærer blant annet at myndighetene skal legge til rette for, gjennom lovgivning og tiltak, at samene selv skal være den aktive parten i å sikre og utvikle samisk språk, kultur og samfunnsliv. Videre skal myndighetene avsette tilstrekkelige midler til Sametinget slik at de selv kan foreta prioriteringer i forhold som angår det samiske folk. Myndighetene skal også fastsette rutiner for samarbeid mellom Regjeringen og Sametinget når det gjelder utformingen av norsk samepolitikk, Sametingets budsjett og utviklingen av generelle politikkområder som vil sette rammer for det samiske samfunnet.

Det legges hvert fjerde år frem en melding til Stortinget om hovedprinsippene i statens samepolitikk. I tillegg legges det hvert år frem en årlig stortingsmelding om Sametingets virksomhet, der Sametingets årsmelding inngår som et kapittel. Denne årlige meldingen er et viktig dokument i kontakten mellom Sametinget og Regjeringen, fordi Regjeringen i meldingen gir respons på saker som Sametinget tar opp i sin årsmelding.

Sametinget er Regjeringens viktigste premissleverandør i samepolitikken, og det legges vekt på at Sametinget kommer inn i politikktutformingene så tidlig som mulig. Dette skjer blant annet i møter mellom politisk ledelse i departementene og Sametinget. Det er også kontakt på administrativt plan mellom fagdepartementene og Sametinget om oppfølging av samiske spørsmål på de ulike politikkområdene.

Den nasjonale politikken kommer til uttrykk blant annet i dialogen med Sametinget om overføring av myndighet fra departementene til Sametinget. Satsing på samisk språk og informasjon på samisk fra norske myndigheter, og informasjon om samiske forhold til allmennheten, er et annet eksempel. Regjeringen la høsten 2001 frem en handlingsplan for helse- og sosialtjenester for den samiske befolkningen i Norge, som ble fulgt opp i 2002. Justisdepartementet har igangsatt arbeidet med å oversette forvaltningsloven og offentlighetsloven til samisk. Reindriftsadministrasjonen i Alta har siden 1999 arbeidet for å styrke kvinne- og familierettede tiltak, blant annet er det i denne sammenheng opprettet en fast stilling som kvinnekonsulent ved Reindriftsforvaltningen i Alta. Tiltakene skal evalueres i løpet av 2003. Kompetansesenteret for urfolks rettigheter skal være i drift ved årsskiftet 2002–2003.

6.3.2 Samiske rettigheter til land og vann

Regjeringen satte i 1999 i gang arbeidet med oppfølging av NOU 1997: 4 Naturgrunnlaget for samisk kultur. Som ledd i arbeidet med å utforme proposisjonen til lov om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark fylke har Regjeringen i 2002 hatt kontaktmøter med Sametingspresidenten og Fylkesordføreren i Finnmark. Hensikten er å finne en balansert løsning som sikrer ivaretagelse av ILO-konvensjon nr 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater. Justisdepartementet har utformet mandatet til og oppnevnt medlemmer til et nytt Samerettsutvalg, som skal utrede bruk og forvaltning av grunn og naturgoder i samiske bruksområder utenfor Finnmark fylke. Det vil i hovedsak gjelde fylkene Troms, Nordland, Trøndelagsfylkene og Hedmark.

6.3.3 Ny navnelov

Regjeringen fremmet i 2002 forslag til ny lov om personnavn. Den nye loven vil gjøre det enklere for samer å bevare tradisjonelle samiske navneskikker. Loven gjør det blant annet mulig å ta etternavn som fornavn og motsatt, når det gjelder navn som har tradisjon i en kultur som ikke skiller mellom fornavn og etternavn. Viktig for samisk kultur er også at besteforeldrenes fornavn med en ending som viser slektskapet kan tas som etternavn. Bakover i slekten åpner loven for å hente etternavn som tippoldeforeldre har hatt. Dette vil gi samer som må gå langt tilbake for å finne etternavn med rot i den samiske kulturen, større mulighet for å ta slike navn.

6.3.4 Opprettelse av ny domstol i Indre Finnmark

I 2002 ble det besluttet opprettet en egen førsteinstansdomstol i indre Finnmark. Den nye domstolen, Indre Finnmark tingrett, vil være i funksjon fra 1. januar 2004. En egen førsteinstansdomstol med stedlig kompetanse innenfor samenes kjerneområde, vil kunne øke samenes tillit til dom-

stolene, og vil kunne gjøre det lettere å rekruttere dommere med samisk bakgrunn og dommere med god kunnskap om samisk kultur, språk og samfunnsliv. En slik domstol vil også kunne bidra til å øke kompetansen om samiske sedvaner og retts-tradisjon i domstolene, samt bidra til å utvikle samisk juridisk terminologi. Indre Finnmark tingrett skal betjene de fem kommunene i Finnmark som i dag utgjør forvaltningsområdet for samisk språk.

6.3.5 Østsamisk museum i Neiden

Over Kultur- og kirkedepartementets budsjett er det gitt tilsagn om 30 mill. kroner til etableringen av Østsamisk Museum i Neiden, som Sametinget har valgt til samisk tusenårssted. Statsbygg, som er byggherre for prosjektet, har i 2002 vurdert aktuelle lokaliseringalternativer.

6.3.6 Nordisk samesamarbeid

Ministrene med ansvar for samiske saker i Finland, Sverige og Norge har etablert et samarbeidsforum om samiske spørsmål i tilknytning til Nordisk Ministerråd. Forumet har regelmessige møter med sametingspresidentene i de tre landene. De felles samarbeidsmøtene mellom ministrene og sametingspresidentene skal ha som oppgave å behandle aktuelle samiske saker av felles nordisk interesse.

6.3.7 Ekspertgruppen for å utarbeide forslag til en nordisk samekonvensjon

Ministrene og sametingspresidentene besluttet i fellesmøte 7. november 2001 å opprette en ekspertgruppe med representanter fra Finland, Sverige og Norge til å utarbeide utkast til en nordisk samekonvensjon med utgangspunkt i rapporten "Behov og grunnlag for en nordisk samekonvensjon". Gruppen består av to medlemmer fra hvert land, hvorav det ene

medlemmet utpekes av respektive sameting. Norge har leder og sekretariatsansvar. Leder for ekspertgruppen er tidligere høyesterettsjustitiarius Carsten Smith. Ekspertgruppen skal starte sitt arbeide i januar 2003 og skal avlegge sin endelige rapport i 2005.

6.4 Urfolk

Det finnes i dag ingen universelle standarder for urfolks rettigheter, men noen spredte bestemmelser kan gi en begrenset beskyttelse for urfolkenes særlige situasjon. FNs generalforsamling har som uttalt målsetting at en FN-erklæring om urfolks rettigheter skal vedtas innen utgangen av Det internasjonale urfolkstiåret (2004). Forhandlingene om urfolkserklæringen har gått meget langsomt som følge av en rekke vanskelige prosessuelle og materielle utfordringer. Denne omtales nedenfor, rett etter FNs nyopprettede permanente forum for urfolkssaker, og før konvensjonen om biologisk mangfold, som har en spesiell betydning for urfolk. Avslutningsvis gis det eksempler på Norges øvrige innsats på dette feltet i 2002.

6.4.1 FNs permanente forum for urfolkssaker

Vedtaket om etablering av FNs permanente forum for urfolkssaker ble fattet i FNs økonomiske og sosiale råd (ECOSOC) i juli 2000. Første møte i forumet ble avholdt i mai 2002 i New York. Omtrent 800 delegater deltok på møtet. Den første sesjonen var meget vellykket, og det knyttes derfor store forventninger til forumets fremtidige arbeid.

Tidligere Sametingspresident i Norge, Ole Henrik Magga, ble valgt som forumets første formann. Forumet har 16 medlemmer, hvorav 8 er nominert av Regjeringene og oppnevnt av ECOSOC, mens de øvrige 8 er nominert av urfolk i de respektive regionene og oppnevnt av ECOSOCs president (Magga er oppnevnt som urfolksrepresentant fra

det arktiske området). I tillegg til medlemmene deltar regjeringer, FN-organer og -organisasjoner og urfolksorganisasjoner i forumet som observatører med talerett.

Forumet har et bredt mandat, som blant annet omfatter miljø, kultur, utvikling, utdanning og menneskerettigheter. Forumet kan for øvrig ta opp alle spørsmål vedrørende urfolk som faller inn under ECOSOCs mandat. Forumet er direkte underlagt ECOSOC og er et rådgivende organ for ECOSOC og andre deler av FN-systemet i spørsmål vedrørende urfolk.

FNs generalforsamling vedtok i desember 2002 at forumet skal ha et eget sekretariat i New York. I første omgang ble det avsatt midler over FNs regulære budsjett til tre stillinger i sekretariatet, med mulighet for etablering av ytterligere tre stillinger i forbindelse med Generalforsamlingens budsjettbehandling i 2003.

Norge har i lang tid arbeidet aktivt for etablering av forumet. Under siste sesjon i Generalforsamlingen arbeidet Regjeringen svært aktivt sammen med de øvrige nordiske land, og andre likesinnede land, for å sikre en minimumsfinansiering av forumets aktiviteter over FNs regulære budsjett. Regjeringen vil også i fortsettelsen aktivt delta i og støtte opp under forumets arbeid.

6.4.2 Arbeidet med en FN-erklæring om urfolks rettigheter

Arbeidet med en FN-erklæring om urfolks rettigheter har pågått siden 1985, i regi av henholdsvis Menneskerettighetskommisjonens underkommisjon (1985-94) og Menneskerettighetskommisjonen (1995-2002). Forhandlingsklimaet i Menneskerettighetskommisjonens arbeidsgruppe er blitt noe bedre, blant annet oppnådde man under siste sesjon i arbeidsgruppen (desember

2002) betydelig framgang når det gjelder spørsmål knyttet til retten til selvbestemmelse. Retten til selvbestemmelse har vært et av de mest vanskelige spørsmålene i denne prosessen, og den gryende enigheten gir grunn til en viss optimisme. Stigende antall regjeringer og urfolksorganisasjoner er av den oppfatning at man nå bør søke å finne en kompromissløsning som i størst mulig grad respekterer Underkommissjonens opprinnelige tekstforslag. Regjeringen slutter seg til denne oppfatningen og søker aktivt å bidra til en slik løsning.

6.4.3 Urfolkarbeid under konvensjonen om biologisk mangfold (CBD)

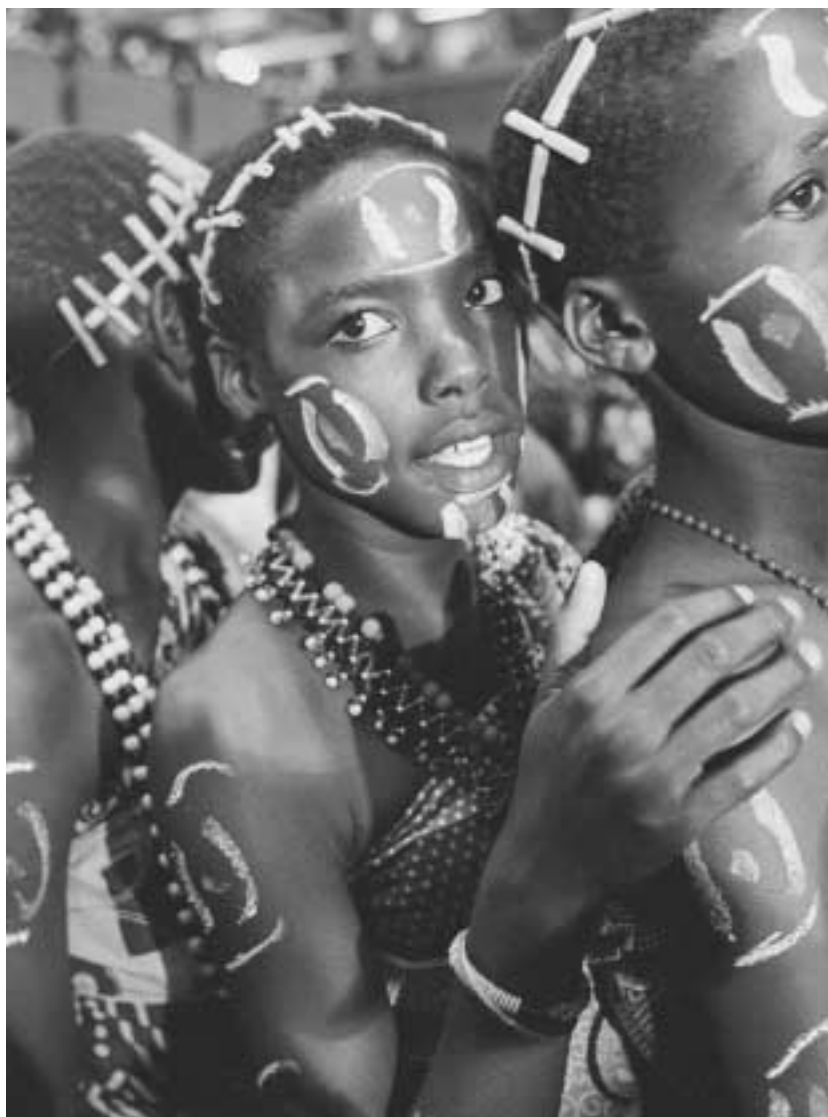
Under konvensjonen om biologisk mangfold (CBD) er Norge aktivt i arbeidet med urfolksrelaterte problemstillinger. Konvensjonen har en egen artikkel (8j) om urfolk, det er etablert et eget arbeidsprogram, og en egen internasjonal arbeidsgruppe for å sikre god behandling av dette temaet.

Stikkord for urfolksarbeidet innen CBD er blant annet ulike aspekter ved tradisjonell kunnskap, full og effektiv deltagelse, respekt for religiøse og kulturelle verdier av biomangfold og en helhetlig økosystemforvaltning. Under det sjette partsmøtet som ble avholdt våren 2002 ble det vedtatt et nytt arbeidsprogram for skog. I dette programmet arbeidet Norge aktivt for å sikre at vedtaket fikk gode referanser til urfolks rettigheter.

Sametinget deltar i den norske delegasjonen til partsmøter under Biokonvensjonen, og til møter i arbeidsgrupper for urfolksprogrammet.

6.4.4 Andre internasjonale prosesser og tiltak

Underkommissjonens arbeidsgruppe for urfolksspørsmål (UN Working Group on Indigenous Populations) ble opprettet i 1982. Norge har siden opprettelsen deltatt aktivt i

diskusjonene i prosessen. Det er imidlertid forventet at arbeidsgruppen i fremtiden vil få mindre betydning, og muligens opphøre å eksistere, som følge av opprettelsen av Permanent Forum for urfolkssaker.

FNs menneskerettighetskommisjon oppnevnte i april 2001 en spesialrapportør for urfolks menneskerettigheter og grunnleggende friheter. Rudolfo Stavenhagen (Mexico) ble oppnevnt som spesialrapportør for en periode på tre år. Regjeringen oversendte i desember 2002 rapport

til spesialrapportøren om norsk samepolitikk og den seneste utviklingen på det samerettslige området i Norge.

I 2002 ga Norge 1 mill. kr. i frivillige bidrag til FNs to frivillige fond for urfolk. Halvparten av dette beløp blir gitt til fondet som gir reisestøtte til urfolksrepresentanter slik at de kan delta i FN-prosesser med stor betydning for urfolk. Den andre halvdel av midlene ble gitt til fondet for det internasjonale urfolkstiåret, hvorfra urfolk kan søke om støtte til prosjekter som bidrar til å fremme egne rettigheter og levekår. Formålet med urfolkstiåret (1995-2004) er å fremme internasjonalt samarbeid i et forsøk på å løse noen av problemene som urfolk står overfor på områder som blant annet helse, menneskerettigheter, utvikling, utdanning, språk og kultur. I tillegg ga Norge i 2002 økonomisk støtte til en rekke internasjonale og regionale prosjekter med formål å fremme urfolks rettigheter.

Mye av Norges bistand er knyttet til styrking av urfolks rettigheter, slik som norsk støtte til Guatemala. Her ga Norge blant annet støtte til syv prosjekter som omfatter et tospråklig alfabetiseringsprosjekt, tospråklig grunnskole, organisasjonsutvikling, en interkulturell yrkeskole, institusjonsstøtte og lokalmakt, og flerkulturell lærerutdanning med til sammen 4 millioner kroner. Videre støttet Norge UNICEFs program for tospråklig utdanning i Guatemala. Programmet omfatter ca. 400 skoler med totalt 166.000 barn, der man tar sikte på å tilrettelegge og forbedre undervisningen i forhold til barnas flerkulturelle bakgrunn, øke elevenes deltakelse i skolens drift gjennom blant annet elevråd, og generelt øke barnas selvbevissthet. Programmet legger særlig vekt på etterutdanning for lærere, skolemateriell, tilskudd og bevisstgjøring av foreldre til barn i grunnskole. Programmet har også en førskolekomponent som omfatter drøye 11.000 barn under seks år.

6.5 Asyl-og utlendingsrett

Retten til å søke og å ta imot asyl er omtalt i artikkel 14 i FNs verdenserklæring om menneskerettigheter. Retten til asyl er ikke fulgt opp i menneskerettighetskonvensjonene, men disse har spredte bestemmelser om blant annet saksbehandling og vern ved utsending. Samtidig gjelder menneskerettighetene for alle personer innen statens territorium, og dermed også flyktninger og asylsøkere som befinner seg i landet. Retten til å søke og ta imot asyl er derimot regulert i blant annet FNs konvensjon om flyktnings stilling av 28. juli 1951, med protokoll datert 31. januar 1967. Regjeringen legger til grunn at praktiseringen av utlendingsloven skal være human og rettferdig og sikre at Norge tar sin del av ansvaret for mennesker på flukt.

6.5.1 Asyl

For å få asyl i Norge må man være flyktning i flyktningkonvensjonens forstand. Det innebærer blant annet at det må foreligge forfølgelse, og forfølgelsen må ha sin årsak i rase, religion, nasjonalitet, politisk oppfatning eller medlemskap i en spesiell sosial gruppe. Forfølgelse på grunn av kjønn eller seksuell legning er omfattet av konvensjonens flyktningbegrep og kan danne grunnlag for anerkjennelse som flyktning. Asyl kan gis uavhengig av hvem forfølgeren er. Det kan være hjemlandets myndigheter, grupper utenfor myndighetenes kontroll eller enkeltpersoner. Det avgjørende for å få asyl er at hjemlandets myndigheter ikke kan eller vil gi tilstrekkelig beskyttelse mot forfølgelse.

Kommunal- og regionaldepartementet arbeidet i 2002 med forslag til nye, utfyllende forskriftsbestemmelser, som skal definere hvem som anses som flyktning. Forslag til forskriftsbestemmelser i utlendingsloven vil bli sendt på høring i 2003.

6.5.2 Kvote for overføringsflyktninger

De fleste flyktninger i verden får beskyttelse i et land i nærheten av sitt eget. Dersom det landet de først søkte til ikke kan gi tilfredsstillende

beskyttelse, og de ikke kan vende tilbake til hjemlandet, ber UNHCR (FNs høykommissær for flyktninger) et tredje land om å gjenbosette flyktningene. Kvoten for uttak av slike overføringsflyktninger til Norge for år 2002 var på 1.500 plasser. I vurderingen av hvilke enkeltflyktninger som skal overføres til Norge, legges det i første rekke vekt på behovet for beskyttelse. I tillegg vurderes flyktningenes muligheter for å finne seg til rette i det norske samfunnet. I samråd med UNHCR har Norge lagt opp til en fleksibel disponering av kvoten over en treårsperiode. Innenfor perioden kan ubrukte plasser ett år overføres til de etterfølgende år. Videre kan plasser fra etterfølgende års kvoter forskutteres, dersom behovet skulle tilsi det.

6.5.3 Lovutvalg for revisjon av utlendingsloven

Dagens utlendingslov ble vedtatt i 1988 og trådte i kraft 1. januar 1991. Siden vedtakelsen har det skjedd store endringer på utlendingsfeltet. På denne bakgrunn er det bred politisk enighet om at det er behov for en omfattende gjennomgang av utlendingslovgivningen, herunder utrede grensdragningen mellom asyl- og oppholdstillatelse på humanitært grunnlag. Dagens lov reflekterer ikke de komplekse utfordringene som samfunnet i dag står overfor, heller ikke behovet for effektiv saksbehandling. Nye internasjonale forpliktelser, økende mobilitet over landegrensene og en større del av befolkningen med innvandrerbakgrunn er faktorer som gjør det nødvendig å rette søkelyset på hvordan utlendingslovgivningen kan tjene sitt formål i dagens samfunn. Også behovet for å rekruttere arbeidskraft utenfor EØS-området aktualiserer behovet for ny lovgivning. Lovutvalget ble oppnevnt i Statsråd 14. desember 2001 og ledes av sorenskriver Bjørn Solbakken. Utvalget arbeidet i 2002 med innstilling til ny lov, og vil fremme sine forslag innen utgangen av 2003.

6.5.4 Kunnskapsutvikling på asylfeltet

Kommunal- og regionaldepartementet lyste i februar 2002 ut et prosjekt om utlendingslovens regler om vern mot forfølgelse. Departementet har gitt Universitetet i Oslo i oppdrag å vurdere grensegangen mellom asyl og oppholdstillatelse på humanitært grunnlag i Norge. Prosjektet er delt i to deler og skal gi en analyse av norsk regelverk og praksis i forhold til internasjonale konvensjoner og en kartlegging og vurdering av praksis basert på en gjennomgang av et antall avgjorte saker i Utlendingsdirektoratet og Utlendingsnemnda. I prosjektet skal det refereres til utenlandsk regelverk og praksis. I prosjektet inngår også en gjennomgang av hvordan regelverk og praksis slår ut for asylsøkere som påberoper seg kjønnsbasert forfølgelse.

Prosjektet ble igangsatt 15. august 2002. Regelverksrapport skal leveres i mars 2003. Prosjektet forventes fullført innen 1. juni 2003. Regelverksrapporten skal benyttes av Utlendingslovutvalget, som skal utrede og utarbeide forslag til ny utlendingslov innen 31. desember 2003.

I mandatet til Utlendingslovutvalget er det i tillegg nedfelt at hensynet til likestilling skal ivaretas i utlendingsloven. Utlendingsloven er kjønnsnøytral, men utvalget skal likevel utrede hvorvidt det er behov for å styrke kvinners rettsstilling på utlendingsområdet eksempelvis i forbindelse med søknader om asyl, eller om opphold på annet grunnlag.

6.5.5 Familievold der overgriper ikke er norsk borger

Justis- og politidepartementet og Kommunal- og regionaldepartementet nedsatte en arbeidsgruppe våren 2002 som vurderte regelverk og praksis i saker om trusler og vold i familier der overgriper ikke er norsk borger. Bakgrunnen for dette var

flere eksempler på at kvinner var blitt utsatt for vold og trusler om vold fra utenlandske borgere i Norge. Arbeidsgruppen leverte sitt bidrag i mai 2002 hvor det foreslås at reglene om utvisning av straffedømte og praktiseringen av disse, vurderes endret slik at de som utsettes for vold og trakassering oppnår en bedre beskyttelse. Blant annet ble det foreslått å senke strafferammen for utvisning. Videre ble det foreslått å se nærmere på reglene om å gi utsatt iverksetting på utvisningsvedtak der utlendingen er en trussel for andre. Det ble også foreslått å prioritere utlendingssaker hvor resultatet kan få betydning for dem som utsettes for vold og trakassering.

Ved oppfølgingen av arbeidsgruppens forslag vil hensynet til barnets beste og beskyttelse av fornærmede være sentralt, samtidig som rettssikkerheten til den som risikerer utvisning blir ivaretatt. Forholdet til menneskerettighetsforpliktelser som Norge er bundet av vil bli vurdert. Endringer i lov og forskrift som følge av arbeidsgruppens forslag, vil bli sendt på høring i løpet av 2003.

6.5.6 Utvisning

Når utlendingsmyndighetene vurderer å utvise en utlending fra Norge skal det foretas en vurdering av hvorvidt utvisningen vil innebære et uforholdsmessig tiltak overfor utlendingen selv eller dennes nærmeste familie. Den europeiske menneskerettighetskonvensjonens artikkel 8 om retten til familieliv og barnekonvensjonens bestemmelser blir vurdert i denne sammenheng. Utlendingsmyndighetene har fått henvendelser knyttet til spørsmålet om utvisning av utlendinger med barn i Norge. For å få en bedre oversikt og bevissthet rundt slike situasjoner, begynte Utlendingsdirektoratet i 2002 å registrere alle utvisningssaker hvor utlendingen har barn i Norge.

6.5.7 Utvisning – tiltak mot terrorisme

På bakgrunn av FNs sikkerhetsråds resolusjon 1373 av 28. september 2001, ble norsk lovgivning om utvisning endret med virkning fra 28. juni 2002. Resolusjonen pålegger medlemslandene en rekke tiltak mot terrorisme.

Lovendringen innebærer at utlendinger som er terrorister eller har tilknytning til terrorisme, kan utvises fra riket selv om den aktuelle trusselen er rettet mot andre land og utlendingen ikke er idømt straff for forholdet.

Hva som ligger i begrepet terrorisme er nærmere beskrevet i straffelovens §§ 147a og 147b.

Bestemmelsene dekker blant annet det å begå, inngå forbund om eller medvirke til en terrorhandling. Videre dekker den finansiering av slike handlinger.

Utvisning på grunnlag av terrorisme gjelder for alle utlendinger, også dem som har en varig oppholdstillatelse i riket (bosettingstillatelse) og utlendinger som er omfattet av EØS-avtalen.

6.5.8 Enslige mindreårige flyktninger og asylsøkere

I Norge er enslige mindreårige fellesbetegnelsen på alle barn og unge under 18 år som kommer til landet uten foreldre eller andre voksne med foreldreansvar i Norge. Dette inkluderer også de som kommer til landet i følge med andre voksne, som for eksempel eldre søsken, tante, onkel, osv. Felles er også at de enten er asylsøkere, har fått innvilget flyktningstatus, har fått negativt vedtak, eller er innvilget oppholdstillatelse på humanitært grunnlag. I 2002 kom det 894 enslige mindreårige til Norge, fra 61 ulike nasjoner. Dette er det høyeste antallet hittil, og det er langt flere enn i 2001, da ankomsttallet var 561. De største gruppene kom fra Irak, Afghanistan, Somalia, Sri Lanka og Etiopia. Omlag 80 prosent er gutter, og de fleste er mellom 16 og 18 år.

En rekke tiltak er satt inn for å trygge situasjonen for mindreårige flyktninger og asylsøkere. Blant annet skal asylintervju gjennomføres snarest mulig, og helst innen 14 dager etter ankomst. UDI har videre tilsatt en person med barnefaglig kompetanse som skal bistå i arbeidet med å intervju barn. Det er også utarbeidet faglige retningslinjer for arbeidet med enslige mindreårige i mottak. I årsskiftet 2002/2003 ble det opprettet et eget mottak for enslige mindreårige under 15 år. Når det gjelder bosetting, er målsettingen at enslige mindreårige skal bosettes så raskt som mulig, og senest tre måneder etter at de eventuelt har fått innvilget oppholdstillatelse. I tillegg satses det mer på å styrke arbeidet med å oppspore foreldre eller andre omsorgspersoner. Justisdepartementet satte ned et lovutvalg som skal revidere vergemålsloven. Lovutvalget skal blant annet vurdere om det er behov for særregler for enslige mindreårige. Utvalget skal legge frem sin innstilling innen 1. juli 2003.

6.5.9 Prosjekt for å utvikle modeller for kommunalt arbeid for enslige mindreårige

Regjeringen igangsatte i 1999 et forsknings- og utviklingsprosjekt for å utvikle modeller for kommunalt arbeid med enslige mindreårige flyktninger og asylsøkere. SINTEF/IFIM la frem sin rapport i februar 2002. Den oppsummerer seks kommuners erfaringer gjennom to år, og foreslår flere tiltak både på kommunalt og statlig nivå for å bedre oppvekstvilkårene for enslige mindreårige. Blant annet anbefaler forskerne at det ved ankomst til en kommune alltid foretas en barnevernfaglig vurdering av den enslige mindreåriges behov før tiltak settes opp. Rapporten anbefaler også at staten gir klarere signaler til kommunene om å få hjelpevergeordningen til å fungere. Det oppfordres til å involvere lokale frivillige organisasjoner og privatpersoner for å bidra til at den mindreårige kan skape et sosialt nettverk. Myndighetene bør også intensivere sitt arbeid

med å få kontakt med eventuelle foreldre i opprinnelseslandet, med tanke på en eventuell familiegjenforening. Regjeringen vil ta forslagene til tiltak med i det arbeid som pågår for å bedre situasjonen for de enslige mindreårige.

6.5.10 Flyktninger og "Prosjekt traumatisk stress"

Innenfor rammene av "Prosjekt traumatisk stress" som er forankret i Opptrappingsplanen, er helse-tjenester til flyktninger som har vært utsatt for brudd på menneskerettigheter ett av flere satsings-områder. I løpet av 2002 har Sosial- og helse-direktoratet oversendt anbefalinger til Helse-departementet om etablering av et "Nasjonalt volds- og traumesenter". Forskning og kunnskaps-utvikling vedrørende flyktninger som har vært utsatt for brudd på menneskerettigheter, og psykiske og somatiske følger av for eksempel tortur, vil være en del av senterets arbeid. En

prosjektgruppe med prosjektleder utpekt av Helse-departementet startet utredningen av mandat, organisering og forankring for et slikt nasjonalt senter i desember 2002. Samtidig startet arbeidet med å styrke den regionale kompetansen på vold og traumefeltet. Også her inngår kunnskaps-utvikling og helsetjenester til flyktninger som har vært utsatt for brudd på menneskerettighetene.

6.5.11 Barn med krigsopplevelser

Undersøkelser viser at mange barn som bor på asylmottak har opplevd krig og krise og har ulike symptomer og plager. Flere har behov for profesjonell hjelp. Regjeringen vil gi bedre traume-behandling til krigsskadede barn i mottak og kommuner. Støtten til Senter for krisepsykologi ble videreført i 2002 slik at senteret kan fortsette arbeidet med terapigrupper for barn i asylmottak

og foreldreveiledning i samarbeid med foreldreveilederne i fylkene og til familiesamlinger for flyktninger. Senteret har iverksatt forskjellig undervisningsvirksomhet rettet mot ansatte i barne- og ungdomspsykiatrien og i pedagogisk psykologisk tjeneste om praktisk krisehjelp til barn som har opplevd krig og krise. Barne- og familiedepartementet har i 2002 gitt støtte til utarbeiding av en arbeidsbok for flyktningbarn, som er en effektiv metode for å kommunisere om vonde opplevelser fra krig, flukt osv. Boken skal brukes av fagfolk i samtale med barn for deretter å benyttes av foreldrene til oppfølging. Den vil ferdigstilles i løpet av 2003.

6.5.12 Styrking av barneverntjenestens rolle i arbeidet med enslige mindreårige asylsøkere og flyktninger

Situasjonen til enslige mindreårige asylsøkere og flyktninger omtales i St. meld. nr. 40 (2001-2002) Om barne- og ungdomsvernet fra Barne- og familie-

departementet, fremlagt i juli 2002. Det konkluderes blant annet med at de økonomiske ordningene knyttet til bosetting av enslige mindreårige dekker kommunenes utgifter. I tillegg slås det fast at Regjeringen ønsker å styrke barneverntjenestens rolle i arbeidet med enslige mindreårige og at det bør gjøres barnevernfaglige vurderinger før tiltak iverksettes. På bakgrunn av dette ble det i 2002 påbegynt et arbeid for å styrke barneverntjenestens kompetanse. Barne- og familiedepartementet startet et arbeid for å få utgitt en veileder om rutiner, prosedyrer og metoder i arbeidet med å 1) vurdere 2) godkjenne og 3) følge opp bosetting hos slekt/fosterhjem. I tillegg ble det påbegynt et arbeid for å tilpasse opplæringsprogrammet for fosterforeldre, PRIDE, til minoritetsetniske fosterforeldre.

7.1 Næringslivets samfunnsansvar – CSR

Næringslivets samfunnsansvar er et tema som står på dagsordenen i stadig flere fora og sammenhenger. Næringslivets samfunnsansvar eller “Corporate Social Responsibility” (CSR), innebærer ansvar og bevissthet hos næringslivet på områdene menneskerettigheter, arbeidstakers rettigheter, miljøvern og god forretningsskikk.

I 2001 ble den såkalte uttrekksmekanismen for Statens petroleumsfond etablert. Uttrekksmekanismen skal sikre at fondets investeringer ikke er i strid med Norges folkerettslige forpliktelser. Norges folkerettslige forpliktelser følger blant annet av internasjonale konvensjoner Norge er part i. Det har blitt lagt til grunn at investeringer i selskaper med virksomhet som omfattes av FNs konvensjoner om antipersonell landminer, kjemiske og biologiske våpen kan være i strid med folkeretten. Videre kan det ikke utelukkes at investeringer i selskaper med virksomhet som omfattes av FNs barnekonvensjons artikler 34 og 35 om seksuell utnyttelse av barn eller ILO-konvensjon nr. 182 om barnearbeid, kan være i strid med folkeretten.

Finansdepartementet har gitt det svenske selskapet Caring Company i oppdrag å gjennomgå Statens petroleumsfonds portefølje systematisk med sikte på å identifisere selskaper med slik virksomhet. Den første gjennomgangen vil bli gjort på grunnlag av fondets plasseringer ved utgangen av 2002. Kongen oppnevnte 18. oktober

2002 et utvalg som skal foreslå etiske retningslinjer for Statens petroleumsfond. Utvalget skal legge frem sin rapport innen juni 2003. Blant annet på grunnlag av utvalgets rapport og høringsuttalelser vil Regjeringen legge frem saken for Stortinget i Revidert nasjonalbudsjett 2004.

Olje- og energidepartementet vedtok 19. desember 2002 å endre forskrift om Statens petroleumsforsikringsfond, fastsatt av Nærings- og energidepartementet 13. desember 1996 med hjemmel i lov 30. mai 1986 nr. 23 om Statens petroleumsforsikringsfond § 7, jfr. Kgl. res. 6. september 1996. Forskrift om Statens petroleumsforsikringsfond § 6 lyder etter dette som følger:

“Fondet skal ikke være plassert i verdipapirer som Finansdepartementet har utelukket fra Statens Petroleumsfond, jf. forskrift av 3. oktober 1997 nr. 1078 om forvaltning av Statens petroleumsfond § 9.”

Nærings- og handelsdepartementet har på sin side deltatt aktivt i Regjeringens menneskerettighetsarbeid når dette har berørt departementets ansvarsområde. Dette gjelder spesielt problemstillinger knyttet til næringslivets sosiale ansvar ved engasjement i utlandet. Arbeidet omfatter blant annet deltakelse i KOMpakt og andre fora som for eksempel BBU's CSR-nettverk, GIEK, Eksportrådet og INTSOK der problemstillinger knyttet til næringslivets sosiale ansvar har vært diskutert med næringslivet.

Menneskerettighetssituasjonen utgjør en del av det politiske risikobildet i et land og er dermed en av mange faktorer som inngår i den risikovurdering som blant annet gjøres av GIEK. På denne bakgrunn arbeides det for en mest mulig hensiktsmessig integrering av menneskerettighetshensyn ved eksportfinansiering blant annet bygget på GIEKs miljøretningslinjer. GIEK praktiserer sine miljøretningslinjer slik at de tar hensyn til sosiale forhold i sine miljøvurderinger. Norge er videre en pådriver i OECDs eksportkreditgruppe for å utvikle felles retningslinjer innenfor eksportfinansiering som kan redusere omfanget av korrupsjon.

Utenriksdepartementet definerte næringslivets samfunnsansvar som et viktig innsatsområde i Handlingsplan for menneskerettigheter. Allerede i 1998 ble Kompakt opprettet som et konsultativt organ for menneskerettigheter og norsk økonomisk engasjement i utlandet. Under ledelse av UD samler Kompakt fremdeles deltakere fra næringsliv, fagbevegelse, arbeidsgiverorganisasjoner, menneskerettighetsorganisasjoner og myndigheter. Mens Kompakt tidligere var organisert som arbeidsgrupper som produserte en skriftserie om CSR, søker UD nå å etablere Kompakt som et rundebord der aktuelle temaer blir debattert og belyst og der deltakerne informerer hverandre om hva som rører seg på CSR-feltet. I Kompakt er fokuset på CSR internasjonalt. Kompakt hadde tre møter i 2002. Disse har dreiet seg om CSR-utfordringer knyttet til det å drive næringsvirksomhet i Kina og Angola, og om bedrifters vurdering av hvilke konsekvenser deres tilstedeværelse og virksomhet har for samfunnet - Human Rights Impact Assessment.

UD ønsker å bidra til at den faktiske kunnskapen om CSR bedres. Derfor er det gitt støtte til ulike forskningsprosjekter vedrørende CSR ved ECON, FAFO og PRIO.

ECON (Centre for Economic Analysis) har gjennomført et større pilotprosjekt om CSR. Pilotprosjektet har blant annet resultert i :

- en hovedrapport om CSR-verktøy og gjennomføring av bedriftenes samfunnsansvar
- en rapport om internasjonale CSR-mekanismer
- en rapport som drøfter hvor effektive de aktuelle redskapene for CSR-sertifisering og CSR-ranking er
- et notat som drøfter bedrifters motivasjon for CSR-engasjement, blant annet i lys av aktuell kritikk mot CSR-konseptet
- en rapport om CSR-virkemidler i krig og konflikt (som er utarbeidet i samarbeid med forskningsstiftelsen FAFO)

Forskningsstiftelsen FAFO leder et prosjekt som søker å kartlegge sammenhenger mellom lovlige og ulovlige næringsaktiviteter og væpnet konflikt. Forskningsprosjektet har konsentrert seg om områdene diamanter, bank og finans, tropisk tømmer, olje og gass, våpensalg og privatisert sikkerhet.

I samarbeid med FN-universitetet i Tokyo er PRIO i gang med et større prosjekt om bedrifters sosiale ansvar i konfliktsoner og i områder der menneskerettigheter brytes. Prosjektet har en filosofisk tilnærming til problemet hva bedriftenes ansvar er og hvor grensene for dette ansvaret kan trekkes. I samarbeid med NHO har PRIO utarbeidet en sjekkliste for bedrifter som opererer i konfliktsoner.

Sosial ansvarlighet i næringslivet baserer seg på frivillighet. Et viktig incentiv for næringslivet til å nedlegge arbeid i dette er hvilken oppmerksomhet feltet får. UD ønsker ved sitt engasjement å bidra til slik oppmerksomhet.

Støtten til FNs Global Compact ble videreført i 2002. Global Compact arbeider for å påvirke næringslivet til å ta ansvar når det gjelder

menneskerettigheter, arbeidstakeres rettigheter og miljø. Global Compact ble til etter initiativ fra generalsekretær Kofi Annan i 1999.

Arbeidstakeres rettigheter og næringslivets samfunnsansvar var temaer i Norges menneskerettighetsdialog med Kina. Under rundebordet om menneskerettigheter i Beijing sommeren 2002 var LO og NHO sentrale deltakere. Næringslivet samfunnsansvar var også tema for det plurilaterale symposiet om menneskerettigheter i 2002. Det plurilaterale symposiet blir arrangert i samarbeid mellom Canada, Kina og Norge og samler deltakere fra mange asiatiske land. Norge ledet debatten om næringslivets samfunnsansvar og LO og NHO var med i den norske delegasjonen.

Norske myndigheter ble i 2002 deltaker i prosessen "Voluntary Principles on Security and Human Rights". Dette er et sett retningslinjer for næringslivets bruk av sikkerhetspersonell. Retningslinjene retter seg mot selskapers risikoanalyse, mot deres bruk av offentlige sikkerhetspersonell og hvordan de bruker privat sikkerhetspersonell. Retningslinjene ble utarbeidet i 2000 av representanter fra det britiske og det amerikanske utenriksdepartementet, representanter fra store internasjonale menneskerettighetsorganisasjoner som Amnesty International og Human Rights Watch og representanter fra utvinningsindustrien. Siden den gang har Nederland kommet med på myndighetssiden, sammen med Norge. Norsk Hydro og Statoil er fra og med januar 2003 med i denne prosessen. For Norsk Hydro og Statoil innebærer dette at de må ta retningslinjene i bruk i sin daglige virksomhet. I plenumsmøtet i januar i 2003 ble det besluttet at man også skulle se på virksomheter i Angola.

Britene tok i 2002 initiativ til et arbeid som man håper vil munne ut i en internasjonal "code of

conduct" vedrørende utvinningsindustriens fortjeneste i utviklingsland. Initiativet går under navnet Extractive Industries Transparency Initiative. I korte trekk går det ut på at myndigheter, selskaper, internasjonale organisasjoner og institusjoner samt NGOer sammen skal formulere eller etablere retningslinjer for åpenhet vedrørende hva utvinningsindustrien betaler inn til landene de opererer i. Initiativet er også ment å medvirke til større åpenhet i oljerike eller mineralrike lands statsregnskaper. Norge har inntatt en aktiv rolle i dette arbeidet.

OECD spiller en viktig rolle på dette feltet, og har utarbeidet en erklæring om internasjonale investeringer som til nå har fått oppslutning fra i alt 37 land. I juni 2002 ble årsmøtet for de nasjonal kontaktpunktene (NCP) avholdt der erfaringer med gjennomføring av retningslinjene ble drøftet. I tilknytning til årsmøtet ble det holdt et rundebord seminar om retningslinjene og forsyningskjeden ("supply chain"), der det ble fokusert på problemstillinger vedrørende selskapers ansvar når det gjelder valg av underleverandører for å sikre at etiske standarder overholdes.

NORAD har innledet et samarbeid med NHO om oppfølging og kartlegging av samarbeidet mellom frivillige organisasjoner og næringslivet og sosialt ansvar i utviklingsland. En studie ble i den forbindelse gjennomført av forskningsinstitusjonen CMI, som ga oversikt over eksisterende samarbeid og retningslinjer og pekte på muligheter og begrensninger innen dette. Støtte til Landsorganisasjonens arbeid i Kina, blant annet utgivelse av en bok i samarbeid med kinesisk LO om erfaringer i norsk fagforeningsarbeid, kan også tjene som eksempel. Boken ble utgitt på kinesisk i et antall av 3.500 eksemplarer i november i fjor. Det kan også nevnes at Regjeringen ga støtte til Handelshøyskolen BI for å utvikle utdannings-

samarbeid med Kina om godt styresett/forvaltning. Prosjektet kom i gang etter statsminister Bondeviks besøk til Kina i januar 2002.

Miljøverndepartementet er også engasjert i næringslivets samfunnsansvar, særlig knyttet til kampen mot ulovlig og ikke- bærekraftig hogst av tropisk tømmer. I tillegg til de miljømessige sidene av saken, har hensynet til urfolk og annen lokalbefolkning som lever i og av slike skoger vært avgjørende for engasjementet. Norge har fulgt denne saken i relevante internasjonale fora, særlig i partsmøtet for Konvensjonen for biologisk mangfold i Haag i 2002. Der ble det, etter svært aktiv innsats av Norge, vedtatt et nytt og utvidet arbeidsprogram for biologisk mangfold i skog. Hensynet til urfolk og annen lokalbefolkning fikk fremtredende plass i dette programmet. Også i forberedelsene til og arbeidet under FNs konferanse for bærekraftig utvikling (WSSD) i Johannesburg hadde saken høy profil. Under partsmøtet i Washington-konvensjonen om handel med true arter (CITES) i Chile, stemte Norge for et forslag om å føre mahogni på listen over de arter som det skal føres skjerpet kontroll med handel av. Det er også tatt direkte initiativ overfor næringslivet og offentlig virksomhet.

7.2 Barnearbeid

Spørsmålet om barnearbeid har stått sentralt på den internasjonale dagsorden de senere år. Flere FN-institusjoner, med ILO og UNICEF i spissen, har utvist et betydelig engasjement på dette området.

Norge har sammen med en rekke andre land de senere år oppfordret til et nært samarbeid mellom ulike internasjonale organisasjoner, herunder UNICEF, ILO og Verdensbanken, når det gjelder bekjempelse av barnearbeid. Vi har den senere tid sett konkrete resultater blant annet i form av flere samarbeidsprosjekter.

Norge ratifiserte i 2001 ILOs konvensjon om de verste formene for barnearbeid. Konvensjonen pålegger de som ratifiserer den til så snart som mulig å forby de verste formene for barnearbeid, herunder slavearbeid og andre former for tvangsarbeid, kommersiell seksuell utnyttelse og arbeid som utsetter barn for ulykkes- eller helsefare. Allerede i 2002 hadde mer enn 150 av ILOs medlemsstater ratifisert denne konvensjonen. Den nye konvensjonen er et viktig supplement til andre konvensjoner, slik som Barnekonvensjonen og ILOs minstealderkonvensjon.

Ved konferansen om barnearbeid, avholdt i Oslo i 1997, erklærte Regjeringen at 200 millioner kroner skulle avsettes til bekjempelse av barnearbeid over en periode på fire år. Midlene skulle benyttes til tiltak i UNICEF, Verdensbanken, UNESCO og ILO, i tillegg til i det bilaterale utviklings-samarbeidet. Forpliktelsene overfor UNICEF, UNESCO og Verdensbanken er innfridd. Når det gjelder ILO vil de siste aktivitetene basert på beslutningen av 1997 finansieres i 2003.

Norge forpliktet seg i 1997 til å støtte ILOs barnearbeidsprosjekter med 66 millioner kroner over fire år. Prosjektene ble igangsatt i 1999. De fleste prosjektene ble avsluttet i løpet av 2002, men støtte til et stort statistikkprosjekt og et fagforeningsprosjekt er fortsatt i funksjon i 2003. Aktivitetene i regi av ILO er i stor grad utdanningsrelaterte.

I 2002 støttet Norge UNICEFs globale program for bekjempelse av barnearbeid, inkludert en devaluering av programmet. De 10 millioner kronene som er indikert for 2003 er allokert til organisasjonens helhetlige satsing på beskyttelse av barn mot vold, utnyttning og diskriminering. Dette inkluderer bekjempelse av barnearbeid. Også de 155 millioner kronene som er satt av til jenters utdanning for 2003 kan relateres til bekjempelse av barnearbeid. UNICEFs tiltak har

for øvrig i all hovedsak et utdanningselement i seg. Norges støtte til Verdensbanken er også utdanningsrelatert. Videre har FAFO mottatt 1.5 millioner kroner over to år for å etablere status for målsetningene og tiltakene etablert i handlingsplanen fra konferansen om barnearbeid i Oslo 1997. Disse midlene skal også finansiere en studie av handel med barn i Vest-Afrika. Organisasjonen Defence for Children International (DCI) mottok 500.000 kroner i januar 2002, for perioden 2001-2003.

Kvinner nyter godt av det samme menneskerettighetsvernet som menn, i alle fall i teorien. I praksis viser det seg ofte at kvinners menneskerettighetssituasjon er langt verre enn menns. Det er bakgrunnen for etableringen av en egen menneskerettighetstraktat for kvinner, og for en lang rekke tiltak Norge setter i verk nasjonalt og internasjonalt. Tiltakene vil ofte være sammensatte og gjennomgripende.

Innsatsen i Bangladesh kan tjene som eksempel, hvor fremme av kvinners rettigheter er det største innsatsområdet for Norge. Andre sentrale og mer indirekte innsatsområder der er bekjempelse av handel med barn og kvinner, støtte til tiltak for å bedre gatebarns oppvekst og levekår, samt arbeid for å sikre fattiges rett til jord. Norge støtter videre etablering av en menneskerettighetskommisjon og organisasjoner som bruker media som et virkemiddel til å fremme menneskerettigheter.

Støtten til Malawi kan også trekkes frem. Norge gir her støtte til en lovkommisjonen for å gjennomgå lovverket og komme med forslag til reformer, modernisering og endringer av gjeldende lovverk. Den norske støtten knytter seg til kommisjonens arbeid med reformer av lovgivning av betydning for kvinner og barns rettigheter. Områder som vurderes er familielovgivning, arverett og lov om kvinners politiske representasjon. Et viktig ledd i dette arbeidet er at kommisjonen også analyserer tradisjonell rett og praksis som har konsekvenser for kvinners rettigheter og kommer med forslag til

endringer og styrking av formell lovgivning på feltet. Lovkommisjonen driver også utstrakt opplæring og bevisstgjøring overfor publikum, offentlig forvaltning og politikere i forhold til lovforståelse, tolkning og håndhevelse av lovverket.

8.1 Menneskehandel

Handel med kvinner og barn innebærer grove krenkelser av menneskeverdet og alvorlige menneskerettighetsbrudd. Hvert år blir hundretusener av kvinner og barn nye ofre for vår tids slavehandel. Kampen mot handel med kvinner og barn ble for alvor satt på dagsorden i 2002, og arbeidet med å gi bistand og støtte til ofrene er kommet i gang. Videre ble det gitt høy prioritet til arbeidet med en nasjonal handlingsplan mot handel med kvinner og barn. Norge har hatt en aktiv rolle i internasjonale fora, og har deltatt i et internasjonalt samarbeid for å forebygge, avdekke og straffeforfølge denne formen for kriminell virksomhet.

Justisdepartementet sendte i desember 2002 på høring et nytt straffebud mot menneskehandel. Bestemmelsen oppfylder Norges forpliktelser etter FN-protokollen om å forebygge, bekjempe og straffe handel med mennesker, særlig kvinner og barn. Protokollen supplerer FN-konvensjonen om grenseoverskridende organisert kriminalitet. Bestemmelsen vil kunne bidra til å ramme bakmennene som bidrar til at mennesker utnyttes til for eksempel prostitusjon eller tvangsarbeid. I

det samme høringsnotatet presenteres også forslag som vil gjøre det mulig for Norge å ratifisere FN-konvensjonen om grenseover-skridende organisert kriminalitet.

I løpet av 2002 ble det iverksatt flere tiltak for å redusere etterspørselen som skaper et marked for handel med mennesker. Blant annet ble det vedtatt å innføre etiske retningslinjer for statstjenestemenn mot kjøp og aksept av seksuelle tjenester. Videre har Forsvaret utarbeidet lignende bestemmelser for Forsvarets personell på tjeneste i utlandet. Høsten 2002 støttet flere departementer en kampanje mot kjøp av sex fra mindreårige under utenlandsopphold. Kampanjen ble iverksatt av reiselivs-næringen, og Redd Barna/ECPAT – Norge.

Norge deltar i internasjonale fora for politi- og justissamarbeid, hvor kampen mot menneskehandel er særlig prioritert. Dette gjelder blant annet Interpol (arbeidsgruppen mot handel med kvinner for seksuell utnyttning og arbeidsgruppen mot overgrep mot mindreårige), Europol, Baltic Sea Task Force, Schengen-samarbeid og samarbeid med Russland.

Et rettighetsbasert utviklings- og prosjekt-samarbeid er rettet inn mot de grunnleggende årsakene bak menneskehandel. Sentralt i det forebyggende arbeidet er kvinner og barns rett til utdanning, jord, eiendom og kapital. Norge har aktivt støttet og initiert forebyggende arbeid mot handel med kvinner og barn i de baltiske landene, på Balkan, i Moldova, Sentral-Europa og Sentral-Asia gjennom blant annet opplysningsarbeid og politiopplæring. Arbeidet har pågått gjennom internasjonale organisasjoner og frivillige organisasjoner, gjennom EU, Nordisk Ministerråd, Østersjørådet, Europarådet, Organisasjonen for Sikkerhet og Samarbeid i Europa (OSSE), Stabilitetspakten for Sørøst-Europa og NORAD. Noen få eksempler på prosjektsamarbeid som Norge startet opp i 2002 er

- IOMs (International Organisation on Migration) informasjonskampanje mot menneskehandel i Romania, målrettet mot skolebarn, polititjenestemenn og den rumenske kirke
- Institute of Gender Applied Policies' (IPAG) assistanse til ofre for menneskehandel som sitter varetektsfengslet i Tirana, Albania
- UNICEFs psykososiale assistanse til ofre for menneskehandel som er repatriert, bevisstgjørings- og informasjonskampanjer, koordinering mellom statlige institusjoner og frivillige organisasjoner, drift av en SOS nødtelefon, kursing av politiets enhet for organisert kriminalitet, og bedring av mulighetene for utdanning for jenter i Makedonia
- IOMs assistanse til ofre for menneskehandel gjennom rettslig rådgivning, medisinsk utredning, transport til hjemlandet, kapasitetsbygging for at nasjonale myndigheter og lokale NGOer, og oppholdssteder ("shelter") for ofre for menneskehandel i Makedonia.
- Interpols arbeid i Moldova for å bedre kommunikasjon og samarbeid med andre land i kriminalitetsbekjempelse, herunder menneskehandel.

8.2 Likestilling

8.2.1 Endringer i likestillingsloven

Regjeringens forslag til endringer i likestillingsloven, fremsatt i Ot. prp. nr. 77 (2000-2001), ble vedtatt 14. juni 2002. Endringene vil kunne bidra til en styrking av likestillingsarbeidet fremover. Vernet mot diskriminering på grunn av graviditet og utnyttelse av permisjonsrettigheter forbeholdt det ene kjønn er blitt styrket, ved at det ikke er tillatt å ta hensyn til arbeidsgivers ulemper som følge av dette. Likelønnsbestemmelsen er gjort klarere ved at adgangen til å sammenlikne på tvers av faggrenser og tariffavtaler kommer klart frem. Det er også inntatt i lovteksten sentrale momenter som skal inngå i vurderingen av om arbeidene er av lik verdi. Det er innført objektivt erstatnings-

ansvar og delt bevisbyrde ved brudd på lovens bestemmelser om ansettelser og arbeidsforhold. Videre er det innført en bestemmelse som pålegger arbeidsgivere, utdanningsinstitusjoner og organisasjoner å forebygge mot seksuell trakassering innenfor virksomheten. Plikten til å arbeide for likestilling er skjerpet, og utvidet fra å gjelde offentlige myndigheter til også å omfatte private arbeidsgivere og arbeidslivets organisasjoner. Offentlige myndigheter, og offentlige og private bedrifter, er også pålagt å rapportere om tilstanden når det gjelder likestilling i virksomheten. Adgangen til positiv særbehandling av kvinner ved opptak til utdanning er utvidet til å gi rom for radikal kjønnskvoltering.

Regjeringen vedtok å fremme forslag om krav om minst 40 prosent andel av hvert kjønn i styrene i statsforetak, statsaksjeselskaper, særlovforetak og allmennaksjeselskaper. Dersom næringslivet greier å oppfylle målsetningen på frivillig grunnlag innen 2005, vil loven ikke bli iverksatt for disse.

8.2.2 Vold og seksuelle overgrep mot kvinner og barn – krisesentrenes rolle

Det arbeides løpende med oppfølging av handlingsplanen rettet mot vold og overgrep som særlig rammer kvinner (2000-2002). Det er besluttet å videreføre arbeidet, og Justisdepartementet koordinerer dette. Det er opprettet et "Kvinnevoldsforum" som ledes av Justisdepartementet. Som ledd i arbeidet for å synliggjøre vold mot kvinner som et alvorlig kriminalitetsproblem og stimulere til debatt om hvordan omfanget av denne volden kan reduseres, er det også opprettet et kvinnevoldsutvalg.

Utvalget skal:

- Kartlegge hvordan det offentlige apparatet møter kvinner som har vært utsatt for vold og overgrep
- Vurdere i hvilken grad dagens tilbud ivaretar det

samlede behov for bistand denne gruppen har, også med sikte på om det dekker behovet til særlig utsatte grupper; minoritetskvinner, funksjonshemmede kvinner og eldre kvinner.

- Vurdere behovet for å styrke de praktiske hjelpetilbudene, samt foreslå eventuelle endringer.
- Krisesentrenes rolle skal vurderes særskilt med sikte på å styrke kvaliteten på tilbudet til brukerne, inkludert til barn.
- Vurdere om det er behov for en lovfesting av krisesentrene og om det i den forbindelse avdekkes andre problemstillinger som bør løses.

8.2.3 EFTA-domstolens behandling av sak om øremerking av vitenskapelige stillinger

EFTAs overvåkningsorgan (ESA) mottok i august 2000 en klage mot Norge vedrørende øremerking av vitenskapelige stillinger for kvinner ved Universitetet i Oslo. Det ble hevdet at ordningen med øremerking var i strid med rådsdirektiv 76/207/EØS (det såkalte likebehandlingsdirektivet) og dermed i strid med Norges forpliktelser etter EØS-avtalen.

Da andelen kvinner i ledende stillinger innen akademia er svak, på tross av at Norge gjennom en årrekke har hatt en høy kvinneandel blant dem som tar høyere utdanning, var det - og er det - viktig med ulike tiltak for å øke kvinneandelen i vitenskapelige stillinger. En mulighet har vært å benytte kvoteringsiltak ved å øremerke stillinger i en periode for å få i gang en endring.

ESA anså at denne ordningen var i strid med EØS-avtalen. Norges syn var det motsatte, det vil si at universitets- og høyskoleloven og ordningen med øremerking av vitenskapelige stillinger for kvinner ikke var i strid med EØS-avtalen. Regjeringen viste blant annet til tidligere praksis når det gjelder tolkingen av likebehandlingsdirektivet, samt til at Norge også har traktatmessige forpliktelser etter

ILO-konvensjon nr. 111 og FNs kvinnekonvensjon. Disse pålegger medlemslandene en plikt til å iverksette effektive tiltak for å fremme likestilling. Da øremerking av vitenskapelige stillinger har vært et viktig virkemiddel i likestillingsarbeidet innen akademia, var det viktig for Norge å få prøvet denne saken. Siden Norge fastholdt sitt syn, stevnet ESA i april 2002 Norge inn for EFTA-domstolen.

8.2.4 FNs kvinnekonvensjon i norsk rett

Barne- og familiedepartementet arbeidet i 2002 med innarbeidingen av kvinnekonvensjonen i norsk rett. Som konvensjonspart til kvinnekonvensjonen er Norge forpliktet til å avgi jevnlig rapporter om tiltak som er gjennomført og om fremgang i oppfyllelsen av konvensjonsforpliktelsene. Rapportene avgis til kvinnekonvensjonens overvåkningsorgan, CEDAW-komiteen. Norges 5. rapport omfatter perioden 1994-1997 og ble avgitt i mars 2000. Norges 6. rapport ble avgitt i mai 2002 og omfatter perioden 1998-2001. Norge ble eksaminert i begge disse rapportene i januar 2003.

Kvinnekonvensjonens tilleggsprotokoll etablerer individuell klageadgang for kvinner som mener at deres rettigheter etter konvensjonen er krenket, i tillegg til å gi CEDAW-komiteen en viss kompetanse til på egen hånd å iverksette undersøkelser av om en konvensjonspart bryter sine forpliktelser. Norge ratifiserte tilleggsprotokollen 5. mars 2002.

8.2.5 Internasjonale tiltak

Arbeidet med å fremme kvinners menneskerettigheter internasjonalt ble videreført i 2002. Under FNs generalforsamling, FNs kvinnekommisjon og FNs menneskerettighetskommisjon ble det fra norsk side lagt vekt på kvinners menneskerettigheter i innlegg og i arbeidet med resolusjoner og andre dokumenter.

Samarbeidet med Institutt for kvinneverett ved Universitetet i Oslo ble videreført i 2002. Formålet med dette arbeidet er å bygge opp, befeste og videreutvikle kompetanse i kvinneverett og menneskerettigheter ved universiteter og undervisningsinstitusjoner i utviklingsland.

Norge er en vesentlig bidragsyter til FNs befolkningsfond (UNFPA). Det ble gitt tilslutning til arbeidet med å fremheve organisasjonens arbeid med å fremme reproduktive rettigheter. En rekke andre internasjonale tiltak er iverksatt, eksempelvis i Pakistan, hvor Norge har finansiert prosessen frem mot lokalvalg, menneskerettighetskommisjonen og programmer spesielt rettet mot å øke andelen av kvinnelige politikere. Det er nå lovbestemt at 30% av lokalt valgte representanter skal være kvinner. Den norske støtten til Ethiopian Women Lawyers Association (EWLA) et også et godt eksempel. Norge sto bak opprettelsen av et internasjonalt giverkonsortium til EWLA som har gitt organisasjonen et solid fundament for å fremme likestillingsperspektivet i det lite egalitære etiopiske samfunn. EWLA driver en mangesidig virksomhet i å påvirke lovgivningsprosesser, rettslig rådgivning av kvinner, arbeid med kjønnslemlestelsesspørsmål og omfattende opplæring i kvinneverettsspørsmål med mer. Dette arbeidet i Etiopia suppleres av støtte til kvinneverettssopplæring ved Universitetet i Addis Abeba. Et tredje eksempel er støtten til et prosjekt i Nicaragua som ga assistanse til nærmere 30.000 ofre for vold i hjemmet. Ofrene fikk hjelp på 13 politistasjoner og 41 sentre som drives av organisasjoner. Bevisstgjøring og kompetanseheving blant ansatte er en del av prosjektet. Andre tiltak har eksempelvis vært støtten til en studie om eiendomsrett for kvinner i Uganda, og støtten til en nigeriansk menneskerettighetsorganisasjon for blant annet å se på kvinneaspekter ved innføringen av sharia-lovgivningen i enkelte delstater i Nigeria.

8.3 Kjønnsslemlestelse

To millioner jenter blir hvert år utsatt for kjønnsslemlestelse. Norske myndigheter har i 2002 intensivert innsatsen for å avskaffe dette grove overgrepet, som innebærer en alvorlig krenkelse av barns og kvinners grunnleggende rettigheter

Regjeringens handlingsplan mot kjønnsslemlestelse ble lagt frem i desember 2000 og har en varighet på tre år. Planen foreligger på norsk, somalisk, engelsk og fransk. De fleste tiltakene i planen følges opp gjennom det nasjonale prosjektet, "OK - Omsorg og kunnskap mot kvinnelig omskjæring". Våren 2002 la Samarbeidsregjeringen frem et program med 33 punkter for oppfølging og videre utvikling av handlingsplanen.

I 2002 ble det opprettet en nettside med informasjon om arbeidet mot kjønnsslemlestelse. Videre er det gjennomført informasjonskampanje i skolen, samt en aksjon på Gardermoen som del av kampanjen "Si Nei" i regi av ungdomsforeningen Fadime. Det er gitt støtte og rådgivning til AMIKO's kampanje (Afrikanske menn mot kvinnelig omskjæring), og det gis løpende bidrag til diverse lokale tiltak, samt informasjon og kunnskapsutvikling. Det er etablert samtalegrupper for ungdom og voksne kvinner i regi av OK-prosjektet, og Helsedepartementet har nedsatt et team for oppfølging av flere tiltak, særlig implementering av Helsetilsynets veileder for helsepersonell. Videre er det gjennomført kurs for ca 35 personer fra berørte innvandrergupper i hele landet, som ønsker å drive informasjonsarbeid i egne miljøer. Det er også etablert lokale nettverk i 6 fylker. NORAD har tatt initiativ til nettverk blant organisasjoner i Norge som arbeider med temaet som del av sitt bistandsarbeid. I november 2002 ble det klargjort en norsk tillempet versjon av den danske filmen "La oss tale sammen". Filmen, som har somalisk tale med norske undertekster, handler om somaliere som arbeider for å stanse den gamle tradisjonen med å

omskjære jenter, og gir informasjon om norsk lovgivning.

Norge bidrar til å holde temaet på dagsorden i internasjonale fora, og har vært en aktiv pådriver for utvikling av normer og effektiv gjennomføring av disse. I det norske hovedinnlegget under FNs menneskerettighetskommisjon i 2002 understreket utenriksminister Jan Petersen at æresdrap, kjønnsslemlestelse og tvangsekteskap er praksis som krever internasjonal fordømming. Temaet ble på samme måte tatt opp fra norsk side under FNs kvinnekommisjon og ble fulgt opp under høstens Generalforsamling i FN. NORAD har inngått i en deltakende prosess med norske frivillige organisasjoner og forskere innen feltet. Det er gitt støtte til lokale organisasjoner i Etiopia og Uganda, samt midler til blant andre Kirkens Nødhjelp og Redd Barna. Gjennom styrking av menneskerettighetene, støtte til lokale organisasjoner og økt tilgang til utdanning, har Norge ønsket å bidra til kulturell endring, og til økt livskvalitet og bedret helse for jenter og kvinner. Multilateralt ble det gitt vesentlig støtte til UNICEF og UNFPA.

8.4 Tvangsekteskap

Regjeringens handlingsplan mot tvangsekteskap ble lagt frem i desember 1998 og utløp 31. desember 2001. En interdepartemental gruppe har fulgt arbeidet. Planen omfattet ca 40 tiltak og de fleste tiltakene er gjennomført som planlagt. Arbeidet på dette området er langsiktig og tiltakene er fulgt opp av Regjeringen med fremlegg av et nytt program våren 2002, som omfatter 30 nye tiltak. Sentralt står krisehjelp til ungdom, endringer i regelverk, tiltak innen utdanningssektoren, kompetanseheving, informasjon og holdningsskapende arbeid og internasjonalt samarbeid.

Det er utarbeidet informasjonsmaterieell beregnet på ungdom, foreldre og offentlig ansatte.

Materialet er gratis, det er distribuert bredt og sendes nå ut på forespørsel. Midler til organisasjonenes arbeid med enkeltsaker som gjelder ungdom i krise er videreført i 2002, og det er gitt støtte til en rekke organisasjoner til deres informasjonstiltak, holdningsskapende arbeid, råd og veiledning for å forebygge tvangsekteskap. Informasjonstelefonen om tvangsekteskap ble videreført i 2002. Flere av de større byene er i gang med å etablere kompetanseteam eller rådgivningsgrupper. Arbeidet med å avhjelpe bolig-situasjonen for ungdom i krise er påbegynt. Kurs for offentlig ansatte er gjennomført i Oslo og vil bli fulgt opp med kurs i andre større byer i 2003. Det er holdt seks regionale konferanser for ansatte ved statlige asylmottak om arbeid mot tvangsekteskap.

Utdannings- og forskningsdepartementet har sendt ut et eget temahefte om tvangsekteskap til alle skoler og bedt om at temaet drøftes. Det er gått ut brev til skoler og kommuner om å følge opp saker hvor elever uteblir fra skolen og hvor det er mistanke om tvangsekteskap. Det er videre startet opp et arbeid med å gjøre flerkulturell forståelse til tema innen lærer- og helse- og sosialarbeiderutdanningene og ved voksenopplæringsinstitusjonene. Det er startet et arbeid ved familievernkantorene og helsestasjonene for å øke de ansattes kompetanse om tvangsekteskap. Innenfor Foreldreveiledningsprogrammet er det iverksatt forsøk med foreldreveiledningsgrupper for foreldre med innvandrerbakgrunn ved noen skoler. Høsten 2002 ble det gjennomført en nordisk konferanse i Oslo for erfaringsutveksling om arbeidet mot tvangsekteskap.

For å synliggjøre og effektivisere kampen mot tvangsekteskap er det viktig å ha en tydelig og effektiv straffelovgivning. Justisdepartementet har derfor foreslått å tydeliggjøre i straffeloven § 222 om tvang at det å tvinge noen til å inngå ekteskap kan rammes av straffebudet, og at den skjerpede strafferammen på 6 års fengsel kan komme til

anvendelse ved slik tvang. Videre foreslås det å gjøre påtalen ubetinget offentlig i saker om tvang (§ 222) og trusler (§ 227). Samtidig foreslås det å gjøre det straffbart å inngå ekteskap eller partnerskap med noen som er under 16 år. Medvirkning skal også rammes. Strafferammen foreslås satt til 4 års fengsel.

Etter Justisdepartementets syn er det en sterk indikasjon for at et ekteskap er inngått ved tvang når minst en av ektefellene er yngre enn 16 år. Men etter departementets syn er det straffverdig å tilrettelegge for slike ekteskap selv om partene samtykker. Straffebudet er ment å komme til anvendelse også på ekteskap som inngås i utlandet, forutsatt at vedkommende er norsk statsborger eller på annen måte hjemmehørende i Norge. Forslagene følger opp de punktene som Justisdepartementet har ansvar for i tiltaksprogrammet om tvangsekteskap fra april 2002.

8.5 Barn

Barns menneskerettighetsbeskyttelse er vernet både gjennom de generelle menneskerettighetskonvensjonene, som FNs konvensjoner om sivile og politiske rettigheter og om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter, men også gjennom FNs spesialkonvensjon for barns rettigheter av 1989. Til en viss grad gjentar barnekonvensjonen de førstnevnte konvensjonenes rettigheter, men på mange områder er barnekonvensjonen mer fokusert på barns stilling og tar også opp forhold som ikke reguleres i de andre konvensjonene. Mange av de tiltakene som Regjeringen rettet mot barn i 2002, har en side til barns sosiale og helsemessige situasjon.

I juni 2002 la Regjeringen frem St. meld. nr. 39 (2001-2002) om Oppvekst- og levekår for barn og ungdom i Norge. Målet er å bidra til en barne- og ungdomspolitik som skaper en trygg, meningsfull og utviklende hverdag for flere. Et hoved-

perspektiv er barn og ungdom som ressurs. Barn og unges kreativitet og skapertrang, evne til kritisk tenkning, verdivalg, engasjement og medvirkning er en ressurs for samfunnet. Et annet viktig perspektiv i meldingen er styrking av foreldreansvaret.

Regjeringen la i juli 2002 frem St. meld. nr. 40 (2001-2002) Om barne- og ungdomsvernet. Meldingen gir en helhetlig gjennomgang av barne- og ungdomsvernet i Norge og inneholder omlag 70 forslag til tiltak. Tidlig og god hjelp til barn og familier er viktig for å forebygge problematferd, mishandling og omsorgssvikt. Det argumenteres for en dreining av barne- og ungdomsvernet mot mer forebyggende familiearbeid, slik at foreldrene og miljøet omkring, som er den viktigste rammen om barns oppvekst, gis mulighet til å løse oppgavene først. Samtidig ses hensynet til barnets beste som grunnleggende.

8.5.1 FNs spesialsesjon om barn

Både Regjeringen og en rekke frivillige organisasjoner deltok aktivt i forberedelsene til og gjennomføringen av FNs spesialsesjon om barn 8.-10. mai 2002. Regjeringen utarbeidet en nasjonal rapport, "Policy relating to children and young people in Norway – status and challenges at the beginning of a new decade", som ble distribuert på spesialsesjonen. Som ledd i de norske forberedelsene ble det bevilget midler til et medvirkningsprosjekt i regi av Forum for barnekonvensjonen, Landsrådet for Norges barne- og ungdomsorganisasjoner (LNU) og Redd Barna. Målet har vært å innhente erfaringer og synliggjøre forholdene for barn og unge i spesielle livssituasjoner; unge i flyktning- og asylmottak, barn med funksjonshemming, barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep, barn i kontakt med barnevernet og med utekontakten. Som resultat av prosjektet foreligger boka "Hallo – er det noen der?" på norsk og engelsk. Prosjektet ble presentert og boka ble distribuert i et

sidearrangement om barns deltakelse på FNs spesialsesjon i mai 2002.

8.5.2 Arbeidet med FNs barnekonvensjon

Barne- og familiedepartementet startet i 2002 arbeidet med Norges 3. rapport til FN om barnekonvensjonen (leveres i 2003). Som ledd i arbeidet er det satset på at barn og unge skal medvirke i rapporteringsprosessen. Barneombudet har initiert prosjektet "Livet under 18" (2002) i samarbeid med Forum for barnekonvensjonen, Landsrådet for Norges barne- og ungdomsorganisasjoner og Barne- og familiedepartementet. Målet med prosjektet er blant annet å spre kunnskap og skape engasjement om barnekonvensjonen og involvere ulike grupper barn og unge i Norges rapportering til FNs barnekomité.

8.5.3 Barn og medier

Tiltakene i Regjeringens Tiltaksplan – Barn, unge og Internett (2001) er under kontinuerlig utvikling for å gi barn, unge og familier et tidsmessig, bredere og mer målgruppetilpasset tilbud. Et sekretariat for tiltaksplanen ble i 2002 etablert i Statens filmtilsyn. De viktigste tiltakene i planen er: Opprettelse av et sentralt koordineringsorgan, opprette et ressurscenter på Internett (<http://www.saftonline.org/>), utvikle og publisere en foreldreguide for Internett, utvikle informasjon til bruk for nett- og tjenesteleverandører, utvikle regelverk for Internett-tjenester rettet mot barn, tilby publikum tipslinjer for ulovlig innhold på Internett, lovarbeid og informasjonstiltak for bekjempelse av barnepornografi og styrke kunnskapsgrunnlaget om barn, unge og Internett. (Se også kap. 4.2.)

8.5.4 Barn og medvirkning

Cirka tre fjerdedeler av landets kommuner har opprettet et innflytelsesorgan for barn og ungdom; barne- og ungdomsråd, ungdommens kommune-

styre eller lignende. I åtte fylker er det opprettet ungdommens fylkesting. I 2002 ble det etablert en database med opplysninger om disse innflytelsesorganene for barn og ungdom. Hensikten er å stimulere til nettverksbygging. Informasjons- og erfaringsformidling overfor kommunene er fortsatt viktig for å stimulere til at barn og ungdom får reell innflytelse i saker som angår dem.

Norge arrangerte en europeisk konferanse for ungdomsrepresentanter og nasjonale myndigheter høsten 2002. Sluttdokumentet fra konferansen er presentert for nordiske og europeiske statsråder med ansvar for barne- og ungdomspolitik. Slagordet fra konferansen er også blitt godt kjent i enkelte internasjonale fora: "Nothing about us without us".

Ungdommens demokratiforum (1998-2001) fremmet vel 70 forslag om blant annet økt elevmedvirkning, økt representasjon av ungdom i råd og utvalg, skolerte politikere, økt valgdeltakelse og styrking av lokaldemokratiet. Forslagene er behandlet i St. meld. nr 39 (2001-2002) Oppvekst- og levekår for barn og ungdom i Norge. Som et ledd i arbeidet med å bedre oppvekstmiljøet ble det høsten 1998 igangsatt et utviklingsprogram for styrking av oppvekstmiljøet. Målet er å styrke og videreutvikle de lokale oppvekstmiljøene gjennom et bredt samarbeid mellom offentlige og frivillige krefter. Å bedre barn og ungdom sine muligheter til deltakelse, medvirkning og mestring står sentralt. Samtidig skal innsatsen mot vold, mobbing, rus, kriminalitet og rasisme i barne- og ungdomsmiljøene styrkes.

8.5.5 Barns rett til å bli hørt

I overensstemmelse med barnekonvensjonens artikkel 12 skal barnets mening tillegges behørig vekt i samsvar med barnets alder og modenhet. I forbindelse med innarbeiding av barnekonvensjonen i norsk lov vil det bli foreslått å

endre barnevernloven slik at aldersgrensen for barnets rett til å si sin mening i barnevernssaker senkes fra 12 år til 7 år. Også yngre barn skal få rett til å si sin mening dersom deres alder og modenhet tilsier det. Samme endring vil bli foreslått i adopsjonsloven. Det vil også bli foreslått endringer i forvaltningsloven og tvistemålsloven som vil styrke barns rett til å bli hørt.

Regjeringen har i Ot. prp. nr. 29 (2002-2003) om endringer i barneloven mv. foreslått å senke aldersgrensen for barns ubetingede rett til å uttale seg i saker som angår dem selv fra 12 til 7 år. Denne senkingen av aldersgrensen antas særlig å få betydning i saker for domstolene hvor det er tvist om hvor barnet skal bo fast eller ved tvist om samvær. Begrunnelsen for endringen er at senkingen av dagens aldersgrense vil være et godt virkemiddel for å sikre at flere barn i praksis blir hørt. Dagens regel om at barnets mening skal tillegges stor vekt fra 12-års alderen, foreslås opprettholdt.

Trygghet og kompetanse i hjelpeapparatet knyttet til å samtale med barn og unge er viktig for å skape tillit mellom fagpersoner og barnet, og for at fagpersoner skal få større innsikt i barnets liv. Barne- og familiedepartementet har gitt midler til forskningsprosjektet "Barn som blir plassert utenfor hjemmet – risiko og utvikling" (1998-2002). Prosjektet omfatter en kartlegging av 109 barn i alderen 6-12 år som i løpet av en bestemt tidsperiode ble plassert utenfor hjemmet. Erfaringene fra prosjektet vil bli formidlet til fagfeltet gjennom artikler i ulike tidsskrifter, som artikkel i en bok om barnevernets plasseringer og gjennom muntlig formidling på møter og konferanser. Departementet vil sette i gang arbeidet med å lage et eget temahefte/veileder vedrørende samtaler med barn i 2003.

Barne- og familiedepartementet har også gitt midler til utgivelse av temaheftet "Å se barn, lytte

til barn og samtale med barn" i regi av Barnevernets utviklingssenter i Nord-Norge. Heftet ble ferdigstilt høsten 2002.

8.5.6 Seksuelle overgrep mot barn

Prioriterte tiltak i arbeidet mot seksuelle overgrep mot barn var i 2002 oppbygging av tverrfaglige nettverk i landets helseregioner og kompetanseheving. Et prosjekt under ledelse av Statens Helsetilsyn hadde hovedansvaret for dette arbeidet. Sosial- og helsedirektoratet tok over ansvaret for videreføring av prosjektet i desember 2002.

Etter initiativ fra Barne- og familiedepartementet og Utdannings- og forskningsdepartementet ble det laget en veileder for krisehåndtering ved mistanker om seksuelle overgrep mot barn begått av ansatte. Veilederen ble publisert i desember 2002 (Q-1047). Målgrupper er primært barnehager, skoler og barneverninstitusjoner.

Med seksuell utnyttning av barn menes barnepornografi og barneprostitusjon, eventuelt i tilknytning til menneskehandel med barn eller såkalt barnesexturisme. Berørte departementer videreførte arbeidet mot denne typen utnyttning. En kunnskapsstatus om ungdom som selger seksuelle tjenester i Norge ble utgitt i 2002 (NOVA, Rapport 5/02). Barne- og familiedepartementet ga i 2002 også støtte til en nordisk konferanse om barnesexturisme og seksuell utnyttning av mindreårige. I samarbeid med andre departementer og Statens Filmtilsyn ble det gitt støtte til en tiltaksplan for sikrere bruk av Internett, der bekjempelse av barnepornografi er en av de høyest prioriterte målsettingene. Den norske tiltaksplanen kan sees i sammenheng med et lignende samarbeidsprosjekt med andre land (Sverige, Danmark, Island, Irland) hvor Statens filmtilsyn er koordinator, og som fikk tilsagn om støtte fra EU i 2002.

Innenfor rammene av Østersjørådet, ble IT-huset for barn i risikosonen videreutviklet i 2002. IT-

huset danner et nettverk mellom myndigheter, kompetansesentra, ulike fagmiljøer, organisasjoner og andre som er engasjert i problemstillingene. Fokus for arbeidet var opprinnelig konsentrert om seksuell utnyttning og seksuelle overgrep mot barn, men retter seg også mot andre kategorier utsatte barn og unge i regionen.

8.5.7 Familievold, privat vold i hjemmet – barns situasjon

Barne- og familiedepartementet ga i 2002 ut planen "Kompetansetiltak for familievern". Et definert satsningsområde er kompetanseheving i forhold til familier med høyt konfliktnivå. Dette gjelder særlig i forhold til mekling. Det skal også settes i gang kompetansetiltak i forhold til utsatte familier hvor det er mishandlings-, volds- og rusproblematikk.

8.5.8 Internasjonale tiltak

Spørsmålet om barns rettigheter er de senere årene kommet høyt opp på den internasjonale dagsorden. Konvensjonen om barns rettigheter ble vedtatt av FNs generalforsamling 20. november 1989 og trådte i kraft 2. september 1990. Med 191 konvensjonspartnere er den FNs mest tilsluttede konvensjon på menneskerettighetsområdet. Konvensjonen inneholder både sivile og politiske, sosiale og kulturelle rettigheter. Konvensjonen har en generell bestemmelse hvor det heter at hensynet til barnets beste skal være et overordnet prinsipp når det gjelder behandlingen av barn. Andre viktige prinsipper er ikke-diskriminering og barns rett til å bli hørt i saker som angår dem. Barn i konvensjonens forstand er personer under 18 år, hvis ikke myndighetsalderen inntreffer tidligere.

Fremme av barns rettigheter er et prioritert tema for Norge. Norge er tradisjonelt medforslagsstiller til resolusjonene om barns rettigheter i FNs generalforsamling og menneskerettighets-

kommisjon, og deltar særlig aktivt i forhandlingene om kapitlene som omhandler barns rettigheter, barn og væpnet konflikt og om barnearbeid. Norge har deltatt aktivt i arbeidsgruppene som har utarbeidet tilleggsprotokollene om bruk av barne-soldater, salg av barn, barneprostitusjon og barne-pornografi. Norge deltok også svært aktivt i forhandlingene om sluttdokumentet for FNs spesialsesjon om barn som ble avholdt i New York i mai 2002. Formålet med spesialsesjonen var å vurdere hva man har oppnådd i løpet av 1990-tallet, og å bli enige om fremtidige prioriteringer for barn for det neste tiåret.

Barns rettigheter er i fokus i mange av de norske bistandsprosjektene, særlig knyttet til deres rett til utdanning. Eksempelvis støttet Norge prosjekter i Zimbabwe som har fokus på barns rettigheter. Blant annet har en forsøkt å få landsbyer til å ta hånd om foreldreløse barn gjennom landsbyprosjekter og derigjennom få frem interessen for barns rettigheter. På samme måte støttes et overvåkningsprogram i Sør-Afrika for å kartlegge myndighetenes oppfølging av barns rettigheter. Organisasjonen IDASA får bidrag for å produsere og publisere sin gjennomgang av "The Children's Budget", der det sørafrikanske statsbudsjettet analyseres for sin virkning for barns rettigheter og levekår. Norsk innsats på Balkan har et annet preg. Her gis det støtte til kapasitetsbygging innen menneskerettighetsarbeid for barn og deres rettigheter (gjennom blant annet barneombudsordninger).

8.6 Familieliv

Retten til respekt for familielivet er gitt beskyttelse gjennom blant annet FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter av 1966 og Europarådets menneskerettighetskonvensjon av 1950. Retten til å inngå ekteskap og få barn er beskyttet i de samme konvensjonene, men i egne bestemmelser. Begge disse sidene har vært i fokus for Norges menneskerettighetsinnsats i 2002.

8.6.1 Likestilling mellom foreldre med hensyn til offentlige overføringer

Ny barnetrygdlov ble vedtatt av Stortinget i februar 2002. Loven trådte i kraft 1. januar 2003. Den nye loven er utformet på en mer kjønnsnøytral måte enn den gamle loven, der barnetrygden i høy grad fremsto som en morsordning. Barnetrygden tilstås automatisk til moren, men etter den nye loven vil det imidlertid ikke være noe hinder for at barnetrygden utbetales til faren hvis foreldrene ønsker det.

8.6.2 Likestilling av samboere og gifte med hensyn til farskap og foreldreskap

I NOU 1999: 25 Samboerne og samfunnet ble det foreslått en endring i barneloven som gir samboende foreldre felles foreldreansvar på bakgrunn av en erklæring om at barnet er deres felles barn og at de vil ta seg av det i fellesskap. Etter eksisterende lov er det bare ektefeller som automatisk har felles foreldreansvar for felles barn.

Det er også bare den mannen som moren er gift med ved fødselen som automatisk regnes som far til barnet. Regjeringen arbeidet i 2002 med en familiemelding til Stortinget, hvor blant annet Samboerutvalgets forslag vil bli behandlet. Familiemeldingen er planlagt oversendt til Stortinget i løpet av vårsesjonen 2003.

8.6.3 Farskap

Regelverket for endring av farskap er endret i 2002. Endringen går i hovedsak ut på at vilkår og frister for å reise sak om endring av farskap fjernes. Etter endringen vil barn, mor, far og en mann som mener at han er far til et barn ha en ubetinget rett til å reise sak om endring av farskap. I tillegg blir det mulig å gjenoppta en sak som er avgjort uten at det er foretatt en DNA-analyse av partene. Hovedbegrunnelsen for endringen er at det er viktig for barn å få kjennskap til sitt biologiske opphav så tidlig som mulig. Lovendringen vil tre i kraft 1. april 2003.

Krig og konflikt setter menneskerettighetsvernet på store prøver. Her er det tale om myndighetenes direkte krenkelser samt de overgrep befolkningen utsettes for av andre parter, og dermed et spørsmål om myndighetenes manglende evne til å beskytte individene. Tiltak for å sikre og fremme menneskerettigheter i situasjoner med krig og konflikt vil derfor ofte måtte skje i samarbeid med ulike – og konkurrerende – parter, og tiltakene må favne svært bredt.

Situasjonen i Det palestinske området kan tjene som eksempel. Forholdene her ble dramatisk forverret etter intifadaens utbrudd i september 2000. Utviklingen gikk fra vanskelig til verre i løpet av 2002. Volden fra begge sider bryter med den mest fundamentale menneskerettigheten: retten til liv. Den israelske gjenoppkuperingen har skapt særlig store behov for sikkerhet og trygghet i Det palestinske området, i tillegg til økte behov for internasjonal humanitær bistand. Norge har siden 1997 ledet en internasjonal observatørstyrke i byen Hebron som dessverre ikke klarer å bidra til tilstrekkelig trygghet for de palestinske innbyggerne. I tillegg til å støtte palestinerne egne krisehjelpsprogram, bidrar Norge med støtte via Røde Kors, FN og frivillige organisasjoner. Palestinerne utgjør den flyktningegruppen i Midtøsten som har vært forhindret fra tilbakevendelse lengst. Norge støtter derfor FAFOs kunnskapsinnhenting og datagrunnlag om flyktningene som en forberedelse til sluttstatus-

forhandlinger. I tillegg er Norge den største giveren pr. innbygger til FNs egen hjelpeorganisasjon for flyktningene – UNRWA.

Norge tar regelmessig opp forholdene i Nord-Kaukasus i bilaterale politiske samtaler med russiske myndigheter, samt i multilaterale sammenhenger som OSSE, FN og Europarådet. Foruten brudd på menneskerettighetene i forbindelse med voldsbruk og overgrep i Tsjetsjenia, tyder rapporter på at tsjetsjenske fordrevne som oppholder seg i naborepublikken Ingusjetia, utsettes for press for å vende tilbake, ofte til en situasjon der deres sikkerhet ikke kan garanteres. Norge har i 2002 bevilget ca. 20 millioner kroner, hovedsakelig gjennom norske frivillige organisasjoner, for å avhjelpe den humanitære situasjon i området.

Burma kan karakteriseres som et av landene i Asia med mest graverende menneskerettighets-situasjon, hvor sivilbefolkningen utsettes for grove overgrep fra militærregimet. Norge støttet blant annet Røde Kors' beskyttelsesarbeid overfor politiske fanger og Shalom Foundations fredsbyggende arbeid mellom de forskjellige etniske grupperingene.

Forsoning kan ses som motstykket til krig og konflikt, og vil ofte være en forutsetning for at freden kan bli varig. Norge gir derfor støtte til forsoningsprosesser verden over, som for

eksempel i Guatemala. Her bidrar Norge til et nasjonalt forsoningsprogram gjennom OAS (Organisation of American States) som går ut på å forebygge og håndtere konflikter gjennom ikke-voldelige mekanismer. Prosjektet har vært en direkte oppfølging av fredsprosessen og har i løpet av sin levetid etablert seg som en sentral institusjon i dialog og konfliktløsningsprosesser. I Øst-Timor støtter Norge en særskilt enhet for forbrytelser mot menneskeheten (Serious Crimes Unit), opprettet i 2000 i regi av FN som har ansvar for rettsoppgjørene etter overgrepene i 1999. Sannhetskommisjonen (Commission on Reception, Truth and Reconciliation), hvis formål er å dokumentere mindre alvorlige overgrep begått mellom 1974 og 1999 støttes også av Norge. Kommisjonen arbeider i tillegg med integrering av tilbakevendte flyktninger fra Vest-Timor samt å fremme lokale forsoningsinitiativ. Innsatsen i Nepal kan også trekkes frem. I lys av konflikten der har Norge deltatt aktivt i den lokale "Peace Support Group" under ledelse av FNs utviklingsprogram (UNDP). UNDP forvalter et fond som gir støtte til lokale organisasjoners fredsframmende arbeid. Norge har støttet Nepals menneskerettighetskommisjon siden den ble etablert i 2000. Gjennom UNDP støttet Norge kommisjonen med kompetanseutvikling, samt at man i samarbeid med andre givere støttet kommisjonens overvåkningsarbeid. Norge har også bidratt til årboken som omhandler menneskerettighetsovergrep (Human Rights Yearbook). Støtten til prosjekter som fremmer dialog og forsoning mellom ulike folkegrupper på Vest-Balkan, kan også trekkes frem. Dette inkluderer støtte til Nansen Dialog Senter og interreligiøst samarbeid. Det gis også støtte til menneskerettighetsopplæring og til å styrke det sivile samfunn blant annet gjennom støtte til lokale NGOer, nasjonale Helsingforskomiteer og internasjonale organisasjoner.

9.1 Individets sikkerhet (HSN)

Norge og Canada etablerte i 1998 det såkalte Lysøen-samarbeidet, som siden har fått navnet Human Security Network (HSN). Nettverket er et uformelt og fleksibelt forum for drøftelse av konkrete temaer innenfor feltet "human security" (individets sikkerhet/frihet fra frykt), og omfatter 13 land.

Nettverkets arbeidsform er årlige ministermøter, vanligvis av én til to dagers varighet, hvorav én del vanligvis er reservert ministrene og en annen del har deltakelse også fra anerkjente eksperter på de aktuelle tema. I tillegg er det vanlig at ministrene møtes til en arbeidsfrokost i forbindelse med FNs generalforsamling. Nettverket har i 2002 holdt innlegg innenfor relevante temaområder i blant annet FNs sikkerhetsråd, FNs generalforsamling, FNs menneskerettighetskommisjon og i OSSE.

9.2 Beskyttelse av sivile i væpnet konflikt

Den humanitære folkerett inneholder en rekke bestemmelser om beskyttelse av humanitært personell, humanitære hjelpesendinger og forpliktelser overfor sivilbefolkning rammet av krig og konflikt. For Norge har det vært en utfordring å minne FNs medlemsland om dette og i størst mulig utstrekning påse at disse bestemmelsene blir etterlevd av alle partene i væpnede konflikter – også interne. Det har vært viktig for Norge å sikre at spesielt utsatte grupper – som kvinner, barn og eldre - spesielle behov har blitt vurdert i forbindelse med utforming av mandatene til fredsbevarende styrker og eksplisitt nevnt i alle aktuelle resolusjoner. Særlig har vi på norsk side vært opptatt av situasjonen for barn i væpnede konflikter.

Beskyttelse av sivile i konfliktsituasjoner har vært en viktig ledetråd for Norges arbeid, blant annet i FNs sikkerhetsråd. Under Norges formannskap i mars 2002, vedtok Sikkerhetsrådet en presidentuttalelse (S/PRST/2002/6) hvor det er vedlagt et

norsk-initiert dokument (Aide Memoire) som inneholder alle beskyttelses- og menneskerettighetsbestemmelser som allerede er vedtatt i resolusjoner og presidentuttalelser. Dette dokumentet er viktig for å sikre institusjonell hukommelse og som et konkret hjelpemiddel for å ivareta hensynet til sivile ved fornying og utarbeidelse av nye mandater for fredsoperasjoner.

Ved utgangen av 2002 forelå det to viktige rapporter fra FN-sekretariatet på området beskyttelse av sivile: om barn i væpnet konflikt og den tredje i rekken om sivile i væpnet konflikt. Temaene har sammenheng med hverandre, men de er ikke identiske. Norge tok et lederansvar for å utarbeide et veikart til rapportene hvor det går frem hvem som har ansvar for å gjøre hva i nærmere definerte situasjoner. Fra norsk side ble arbeidet med å koordinere vedtak om oppfølging prioritert. Norge holdt en høy profil i Sikkerhetsrådets vedrørende beskyttelse av sivile rammet av krig og konflikt og vil fortsatt arbeide aktivt med problemstillingen.

Norge tok initiativ til etablering av en vennegruppe i New York hvor problemstillingene i forbindelse med beskyttelsesarbeidet vil bli drøftet innen en krets av interesserte stater. Dette blant annet for å sikre at arbeidet med beskyttelse av sivile i væpnet konflikt fortsatt vil stå på Sikkerhetsrådets dagsorden. Norges hovedfokus vil være ytterligere operasjonell oppfølging av de beskyttelses- og menneskerettighetsbestemmelser som nå er nedfelt i resolusjoner/ presidentuttalelser.

9.3 Barn i væpnet konflikt

Det er gjennomført visse endringer i heimevernsloven og vernepliktsloven med tilhørende forskrifter som et ledd i arbeidet for å legge til rette for norsk ratifikasjon av en tilleggsprotokoll til FNs barnekonvensjon om barn i væpnet konflikt (som ble vedtatt i mai 2000). Disse endringene,

som trådte i kraft 1. juli 2002, innebærer et absolutt forbud mot tvungen rekruttering av barn under 18 år til militær tjenestegjøring, både i fredstid, under beredskap og i krigstid. Videre omfatter endringene et forbud mot frivillig rekruttering av personell under 18 år til opplæring og deltakelse i stridsrelatert virksomhet. Målet med endringene er å sikre at personer under 18 år ikke under noen omstendigheter kan delta under en eventuell væpnet konflikt.

9.4 Økonomisk agenda i krig

I en konflikt har mange ofte en økonomisk dagsorden som kan bidra til at konflikten får en egen dynamikk og blir opprettholdt. Målrettede tiltak mot konfliktvarer og -finansiering kan ha positiv virkning i forbindelse med internasjonal krisehåndtering (for eksempel bruk av sanksjoner). Norge har ønsket å utvide og effektivisere FNs sikkerhetsråds virkemiddelapparat. Vi har derfor arbeidet for mer fleksible tiltak – direkte rettet mot økonomiske drivkrefter i konflikt for å utvikle strategier for å avverge konflikt.

9.5 Flyktninger og internt fordrevne

Tre hovedsaker satte sitt preg på Norges internasjonale engasjement for å styrke menneskerettighetssituasjonen for flyktningene i 2002: arbeidet for en sterkere internasjonal beskyttelse av flyktninger, tiltak mot overgrep overfor kvinner og jenter i flyktningleire og behovet for en bedre dekning av flyktingenes grunnleggende materielle behov.

Norge deltok svært aktivt i de globale konsultasjonene om internasjonal beskyttelse i regi av FNs høykommissær for flyktninger (UNHCR), som førte frem til et omfattende handlingsprogram ("Agenda for Protection") for å bedre flyktingers beskyttelse. Gjennom de omfattende konsultasjonene ble den fortsatte

gyldighet av flyktningkonvensjonen av 1951 (og medhørende Protokoll av 1967) bekreftet, herunder det grunnleggende prinsippet om “non-refoulement”, at ingen kan returneres til områder hvor liv eller sikkerhet vil være i fare. Dette er viktig for å opprettholde retten til å kunne søke asyl i en tid da det kreves ekstra innsats for å bevare asylsystemenes integritet i kampen mot overbelastning og misbruk.

Beskyttelse av flyktninger forblir kjernen i UNHCRs mandat. Imidlertid setter handlingsprogrammet dagsorden for en atskillig bredere og mer offensiv innsats, ikke minst for å finne varige løsninger av flyktningssituasjoner. Norge har lagt stor vekt på at det er uholdbart at flyktninger blir sittende år ut og år inn i leire med lite eller intet håp for en bedre fremtid. Det er åpenbart behov for større oppmerksomhet omkring glemte flyktningssituasjoner og en bred innsats for å skape de vilkår som er nødvendige for å kunne avvikle disse. Ut fra ønsket om å hjelpe flest mulig har en på norsk side støttet Høykommissærens tilnærming til lokale løsninger og uttrykt vilje til å bidra i denne sammenheng.

Anklager om seksuelle overgrep mot kvinner og barn i flyktningleire i Vest-Afrika førte til større bevissthet om behovet for egne beskyttelsestiltak i løpet av 2002. Det var svært graverende at anklagene ble rettet mot humanitært personell som i utgangspunktet skulle hjelpe og beskytte særlig de mest sårbare av flyktningene. Norge var blant de som først tok sterk avstand fra slike “grovt umoralske, fullstendig utilgivelige og totalt utålelige” handlinger, slik det ble uttrykt i det norske innlegget i UNHCRs faste komité 5. mars 2002. Norge bidro til at UNHCR og andre humanitære organisasjoner fastslo sin null-toleranse overfor slike handlinger. Vi arrangerte et internasjonalt seminar om beskyttelse av flyktningkvinner og -jenter i Oslo i januar 2002. Ønsket var både å fremheve den viktige ressurs som kvinnene representerer, og samtidig den

sårbarhet som de opplever i flyktningtilværelsen. Målsettingen fra norsk side har vært å skape større bevissthet omkring dette i hele det humanitære miljøet, inkludert i ledelsen av store og mannsdominerte organisasjoner som UNHCR.

I tillegg til utfordringene på beskyttelsesområdet kom problemene med å skaffe tilstrekkelig materiell assistanse til nødlidende flyktninger til å stå sentralt i det internasjonale flyktningarbeidet i 2002. Særlig i siste halvår opplevde UNHCR en finansiell krise som gikk ut over dekningen av flyktnings grunnleggende materielle behov. Derfor er det avgjørende å skape et mer solid finansieringsgrunnlag for UNHCR. Som en av UNHCRs største bidragsytere i absolutte tall og den desiderte største per innbygger, har Norge gått foran med et godt eksempel på internasjonalt medansvar. Norge har tatt til orde for at UNHCR får styrket sin finansiering over FNs faste budsjett i tråd med de opprinnelige forutsetninger, og at giverlandene samordner seg bedre og tar større ansvar for å finansiere budsjettet som de har vært med på å vedta. Dette blir sentrale spørsmål i en nødvendig reformprosess.

Internt fordrevne befinner seg i eget land og omfattes derfor i utgangspunktet ikke av den internasjonale beskyttelse som folkeretten gir flyktninger. Norge har i en årrekke arbeidet for å skape større bevissthet omkring de mange millioner internt fordrevne for å sikre ivaretagelse av deres menneskerettigheter. Gjennom blant annet politisk og økonomisk støtte til FNs generalsekretærs spesialrepresentant for internt fordrevne og Flyktningerådets database over internt fordrevne samt gjennom opplærings- og opplysningsarbeid har Norge vært med på å skape aksept for at internt fordrevne ikke skal være overlatt til egne lands myndigheters evne og vilje til å gi beskyttelse og hjelp. Også i 2002 kunne en spore fremgang, blant annet ved stadig større aksept av spesialrepresentantens veiledende prinsipper vedrørende internt fordrevne.

9.6 Humanitære standarder

Enkelte menneskerettighetskonvensjoner er bygget opp slik at statene kan gjøre inngrep i rettighetene dersom landet lider under krig eller annen nødssituasjon. Noen rettigheter, som retten til liv eller forbudet mot tortur, kan ikke begrenses selv under slike forhold. Mulighetene for å gjøre inngrep må ses i sammenheng med andre folkerettslige regelsett som tar sikte på å beskytte individene ved krig og væpnet konflikt. Det er likevel slik at enkelte tilfeller faller mellom de to typene regelsett, kanskje fordi statene ikke har sluttet seg til konvensjonene, eller kanskje fordi den faktiske situasjonen ikke dekkes av relevante bestemmelser. Dette er bakgrunnen for arbeidet med å identifisere såkalte grunnleggende humanitære standarder, standarder som skal gjelde i alle land og under alle situasjoner.

Norge har siden 1995 vært hovedforslagsstiller i FNs menneskerettighetskommisjon for resolusjonen om grunnleggende humanitære standarder. Norge ønsker på denne måten å rette søkelyset på menneskerettighetenes vanskelige stilling i krig og konflikt. Det har vært utarbeidet en lang rekke rapporter om dette til Menneskerettighetskommisjonen, og man venter nå på en konsolidert rapport til kommisjonens møte i 2004. Denne rapporten vil kunne gi anvisning på målsettinger og virkemidler fremover.

9.7 Den internasjonale straffedomstolen (ICC)

Den internasjonale straffedomstolen (ICC) trådte i kraft 1. juli 2002 etter at over 60 stater hadde ratifisert domstolens vedtekter (Roma-vedtektene). ICCs første statspartsmøte fant sted i New York 3.-

10. september 2002. Det hersker ingen tvil om Norges fulle støtte til domstolen og dens målsettinger. Norge har spilt en pådriverrolle i forhandlingene og i forberedelsene til den praktiske etablering og oppbygging av domstolen i Haag. Norge var blant annet det første landet som ga økonomisk støtte til FNs frivillige fond for ICC. Under statspartsmøtet ratifiserte Norge, som eneste stat, avtalen om privilegier og immunitet for domstolen. I og med at ICC er opprettet gjennom en traktat og dermed ikke er et FN-organ, er ikrafttreddelse av denne avtalen helt vesentlig for domstolens drift.

Etableringen av domstolen innebærer et banebrytende skritt i straffeforfølgelsen av grove krigsforbrytelser, folkemord og forbrytelser mot menneskeheten, og er en milepæl i folkeretten. I motsetning til etablering av nye domstoler i det enkelte tilfelle, vil det internasjonale samfunnets reaksjonstid bli vesentlig redusert. Bedret reaksjonstid vil også bety mer troverdig avskrekking mot masseovergrep, og bidra til langsiktig fred og forsoning etter konflikt. En permanent institusjon vil videre kunne legge forholdene til rette for bedre forutsigbarhet og klarhet i forhold til de enkelte stater.

En rekke stater har innarbeidet prinsippene for å kunne etterleve domstolens krav og samarbeide med denne, og flere er i ferd med å gjøre det. Domstolskonseptet innebærer et svært begrenset inngrep i statlig suverenitet. De enkelte stater beholder hovedansvaret for straffeforfølgning av de alvorligste forbrytelser. Det er kun der stater ikke tar dette ansvaret alvorlig, eller ikke er i stand til det selv, at domstolen kan aktiveres (komplementaritetsprinsippet). Norge arbeidet aktivt i 2002 for å sikre tilslutning til domstolen. I løpet av 2002 ratifiserte 37 nye stater domstolens statutter.

9.8 Særlig om fredsprosessen på Sri Lanka

Norge har lang erfaring fra fredsprosesser i mange deler av verden. I 2002 var det særlig fredsforhandlingen på Sri Lanka mellom Tamiltigrene (LTTE) og srilankesiske myndigheter, som var i fokus. Norge er nøytral tilrettelegger for forhandlingene. Tre forhandlingsrunder ble gjennomført i 2002 og flere er planlagt for 2003.

Drøfting av menneskerettighetsspørsmål har en sentral plass i fredsprosessen. I tredje forhandlingsrunde i desember 2002 ble partene enige om grunnprinsipper for en politisk løsning. Partene slo fast at menneskerettigheter vil utgjøre et viktig element i en endelig fredsavtale og et nytt politisk system. Partene var også enige om å drøfte beskyttelse av menneskerettigheter mens prosessen pågikk.

Begge partene erkjenner at spesielt barn i nord og øst på Sri Lanka har vært hardest rammet av den væpnede konflikten mellom LTTE og Sri Lankas myndigheter. LTTE har i denne forbindelse sagt seg villig til å samarbeide med UNICEF for å utarbeide en handlingsplan for barn som er rammet av den væpnede konflikten i nord og øst. Planen vil omfatte tiltak for å stoppe rekruttering av mindreårige barn til LTTEs militære avdelinger. LTTE har forpliktet seg til å stoppe all rekruttering av barn under 18 år, og har startet prosessen med å sende personer under 18 år tilbake til sine foreldre. Planen inneholder også blant annet tilbud om rehabilitering, inkludert helsetilbud, tilbud om skolegang og annen opplæring.

Partene satte ned en underkomité for kvinnespørsmål i desember 2002 for å sikre at fredsprosessen tar hensyn til kvinners behov og rettigheter. Partene har også avtalt å samarbeide med Røde Kors (ICRC) or å utvikle en verifikasjonsmekanisme for personer som er savnet i kamp og for ufrivillig forsvinninger.

9.9 Særlig om fredsprosessen i Sudan

Sudan har etter frigjøringen i 1956 i lange perioder vært herjet av borgerkrig. Over to millioner mennesker har mistet livet og mer enn fire millioner mennesker er internt fordrevne. I store deler av spesielt Sør Sudan har levestandardene vært meget vanskelige med uforutsette voldelige aksjoner både fra de regulære militære styrker og militser. Den manglende sivile stabilitet har ført til store problemer for bl.a. lokal produksjon av matvarer. Sult og vanskelige ernæringsforhold har vært ikke uvanlig i flere regioner. Flere internasjonale initiativer har over tid vært tatt for å etablere fred i Sudan.

Den øst-afrikanske organisasjonen Inter-Governmental Authority on Development (IGAD) tok våren 2002 initiativer for fredsforhandlinger mellom regjeringen og opprørsbevegelsen Sudan People's Liberation Movement/Army (SPLMA) i Sør Sudan. Norge har deltatt i forhandlingene som observatør sammen med bl.a. USA, Storbritannia og Italia. Det har vært betydelig fremgang i fredsforhandlingene. Partene har som målsetting at en fredsavtale bør foreligge tidlig høsten 2003. En våpenhvile er i praksis etablert mellom partene i form av en avtale av 15. oktober 2002; en avtale som senere er utvidet og forlenget til 30. juni 2003. Avtalen sikrer bl.a. befolkningen mot militær aktivitet og åpner for humanitær bistand i hele landet. Eventuelle overgrep som rapporteres vil bli vurdert av et spesielt internasjonalt overvåkingsorgan.

Brudd på menneskerettighetene i Sudan er svært omfattende. FNs tidligere spesialrapportør for menneskerettigheter i Sudan, Gerhard Baum, rapporterte under MR-kommisjonens møte i mars 2003 at ingen av de grunnleggende friheter ble respektert i Sudan. Spesialrapportøren har særlig vært bekymret over at regjeringshæren og opprørshæren SPLA har gjennomført summariske henrettelser i strid med retten til liv. Mange av de straffemetodene som nyttes i Sudan (f.eks. amputasjoner) er ikke i samsvar med

konvensjoner som Sudan har ratifisert. Et aktuelt spørsmål i fredsforhandlingene er spørsmålet om forrang for Sharia-lovgivning i forhold til internasjonale menneskerettighetskonvensjoner. Problemstillingen er aktuell i forhold til status for hovedstaten i Sudan. Etablering av en sannhets- og forsoningskommisjon er et diskusjonstema som ventelig vil bli avklart i sluttfasen av fredsforhandlingene. Norge støtter bilateralt flere forsoningsprosesser i både Nord og Sør Sudan.

9.10 Særlig om fredsprosessen i Colombia

Norges engasjement i fredsprosessen i Colombia er styrt av et ønske om å kunne ledsage og støtte bestrebelsene for å finne en forhandlet politisk løsning på konflikten, bidra til en styrket respekt for menneskerettighetene og bidra til å lindre de lidelser sivilbefolkningen påføres av den langvarige konflikten. Den politiske og diplomatiske innsatsen i selve fredsprosessen ledsages følgelig av finansiell og praktisk støtte til viktige humanitære og menneskerettighetsrelaterte tiltak (folkeopplysningstiltak overfor det sivile samfunn, menneskerettighetsovervåking, institusjonsstyrking, urfolks rettigheter, humanitær bistand til internflyktninger). Under Norges deltagelse i de to vennelandsgruppene som er mobilisert for en fredsprosess med henholdsvis FARC-EP og ELN, har respekt for menneskerettigheter og internasjonal humanitær rett vært sentrale temaer i de mange møtene og drøftelsene en har hatt med partene. Dette har gitt anledning til å skjerpe oppmerksomheten om menneskerettigheter og internasjonal humanitær rett samt ta opp de bruddene som systematisk begås (kidnappinger, utpressninger, terrorhandlinger, angrep på sivile mål, barnesoldater). Ved deltagelse i møter og seminarer i forbindelse med konfliktløsningsarbeidet synliggjøres Norges holdning og posisjoner i forhold til respekt og etterlevelse av menneskerettigheter og internasjonal humanitær rett, noe som er en forutsetning dersom en skal finne varige politiske løsninger på konflikten.

10.1 Rettssikkerhet

Sikring av den enkelte borgers rettsstilling, blant annet i forhold til landets myndigheter, er den overordnede målsettingen for enhver rettstat. Dette omfatter forhold som vern mot vilkårlig frihetsberøvelse og sikring av rettferdig rettergang ved uavhengige domstoler i både sivile saker så vel som straffesaker. Disse grunnleggende prinsippene, sammen med andre sentrale menneskerettigheter og grunnleggende friheter, er kjernen i den rettssikkerhetsgarantien som internasjonale menneskerettigheter søker å etablere for den enkelte borger. Disse prinsippene ligger til grunn for norske myndigheters arbeid, nasjonalt som internasjonalt.

Nedenfor omtales noen av de tiltakene Regjeringen satte i verk i 2002 for å bedre rettsikkerheten i Norge, knyttet til inndragning av førerkort, tempoet i straffesaksbehandlingen, varetektsfengsling i isolasjon og erstatning etter straffeforfølgelse. Det må også nevnes at Høyesterett i 2002 avsa flere dommer som bygget på menneskerettigheter. Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen sto sentralt i de fleste. Fire saker fikk særlig omtale, og disse gjaldt forholdet mellom administrative sanksjoner, EMK artikkel 6 og forbudet mot dobbeltstraff i EMKs tilleggsprotokoll nr. 7 artikkel 4.

10.1.1 Inndragning av førerkort

Justisdepartementet sendte 20. september 2002 på høring et forslag til lovendringer som vil innebære at domstolene, og ikke lenger politiet, skal ta stilling til spørsmål om å inndra førerkort mv. som følge av en straffbare handling. Forslaget vil medføre at spørsmålet skal behandles som ledd i straffesaken.

Det er særlig ønsket om en samordnet reaksjon og hensynet til den domfeltes behov for en hurtigere og samlet fastsettelse av konsekvensene av den straffbare handlingen som ligger bak forslaget. Domstolsbehandling av inndragningsspørsmålet er også den vanligste ordningen i vestlige land. Høringsinstansene har i hovedsak vært positive til forslaget og Justisdepartementet tar sikte på å fremme en proposisjon for Stortinget våren 2003. Det har vært reist spørsmål om dagens ordning er i overensstemmelse med Norges internasjonale forpliktelser på området.

10.1.2 Hurtigere straffesaksbehandling og varetektsfengsling i isolasjon

På bakgrunn av anbefalninger fra Europarådets torturkommisjon, vedrørende omfanget av varetektsfengsling i Norge, foreslo Regjeringen i Odelstingsproposisjon nr. 66 (2001-2002) enkelte endringer i straffeprosessloven om hurtigere straffesaksavvikling og varetektsfengsling i isolasjon. Forslagene ble vedtatt ved lov 28. juni

2002 nr. 55. De fleste av de foreslåtte endringene trådte i kraft 1. oktober 2002. Endringene har som formål å sikre en hurtigere straffesaksbehandling. Men det er også gjort viktige endringer i reglene om varetekt i isolasjon, som dels skal sikre en mer betryggende behandling av spørsmålet om hvorvidt varetektsinnsatte skal undergis hel eller delvis isolasjon, og dels skal begrense bruken og varigheten av isolasjon. De tidligere reglene om varetekt i isolasjon og praktiseringen av dem har vært kritisert av internasjonale kontrollorganer. Ved utformingen av nye regler har departementet lagt stor vekt på de anbefalinger som kontrollorganene har gitt.

Varetekt i isolasjon er spesielt belastende og utgjør en risiko for den fengsledes psykiske helse. Vilkårene bør derfor være særlig strenge for å beslutte fullstendig isolasjon. Bruk av fullstendig og delvis isolasjon ble tidligere ikke besluttet av retten, men var en følge av rettens beslutning om brev- og besøkskontroll eller -forbud. Straffeprosessloven er nå endret slik at fullstendig isolasjon og delvis isolasjon skal besluttet uttrykkelig av retten. Det er også innført nye regler om at retten skal fastsette en bestemt tidsfrist for isolasjon og om tidsgrenser for hvor lenge en person kan holdes fullstendig isolert.

Personer som har vært frihetsberøvet i anledning av saken, og som senere blir domfelt, har krav på et fradrag i straffen som tilsvarer antallet dager i varetekt. Siden varetekt i fullstendig isolasjon er særlig belastende, er det innført et særskilt fradrag i straffen for slik isolasjon. Tilleggsfradraget svarer til én dag for hvert påbegynte tidsrom av 2 døgn som den dømte har vært isolert (straffeloven § 60). Det er også gjort en rekke lovtiltak for å sikre en raskere straffesaksbehandling. I denne sammenhengen nevnes regler om frister for å avholde hovedforhandling i tingretten og i lagmannsretten.

Hovedforhandling skal avholdes så snart som mulig. Om ikke særlige forhold er til hinder, skal hovedforhandlingen være påbegynt innen seks uker etter at saken kom inn til tingretten, og innen åtte uker etter at anke til lagmannsretten er henvist til ankeforhandling dersom den siktede var under 18 år da forbrytelsen ble begått eller er varetektsfengslet når saken berammes.

10.1.3 Erstatning etter straffeforfølgning

Etter forslag fra Regjeringen i Ot. prp. nr. 77 (2001-2002) vedtok Stortinget i desember 2002 nye regler om erstatning etter straffeforfølgning, jfr. lov 10. januar 2003 nr. 10. Lovendringen har som målsetting å styrke rettighetene til den som uforskyldt har blitt strafforfulgt, og bidrar til en bedre gjennomføring av det vern som følger av uskyldspresumsjonen i den europeiske menneskerettskonvensjon og FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter. Blant annet skal det ikke lenger være et vilkår for å kunne kreve erstatning at den siktede er i stand til å føre bevis for sin uskyld. Dessuten gjøres det klart i loven at tap som følge av menneskerettsstridig frihetsberøvelse under straffeforfølgning gir krav på erstatning.

10.1.4 Internasjonale tiltak

Rettssikkerhet står sentralt også i Regjeringens internasjonale menneskerettighetsarbeid. Rettstatsprinsippene er sentrale temaer i Regjeringens bilaterale kontakter med andre land, deriblant i våre menneskerettighetsdialoger.

Beskyttelsen av menneskerettigheter utgjør også en sentral del av arbeidet for fredsbygging og gjenoppbygging etter konflikt. En slik beskyttelse er avhengig av at det bygges opp et velfungerende rettsapparat og at borgerne har tilgang til dette.

Problemstillinger knyttet til rettssikkerhet er også sentrale temaer i det multilaterale menneske-

rettighetsarbeidet. Regjeringen har deltatt aktivt i arbeidet for å fremme slike rettssikkerhetsgarantier, deriblant gjennom resolusjonsforhandlinger i FN på områder som tortur og frihetsberøvelse; summariske og vilkårlige henrettelser; ufrivillige forsvinninger; vilkårlig frihetsberøvelse; dødsstraff; menneskerettigheter og terrorisme; rettsvesenets integritet; menneskerettigheter og rettsvesenet - spesielt i forhold til mindreårige; retten til kompensasjon for brudd på menneskerettighetene; tiltak for å fremme og konsolidere demokratiet og dommeres og advokaters uavhengighet.

Norsk støtte til Guatemala kan trekkes frem som eksempel. Siden 1999 har Norge støttet styrking av rettssystemet gjennom UNDP med tre offentlige institusjoner som sluttbrukere: Påtalemyndighetene (Ministerio Publico), domstolene (Organismo Judicial) og Institutt for fri rettshjelp (Instituto de Defensa Publico Penal). Støtte er også gitt til Stiftelsen for studier av lovanvendelse (FESPAD, Fundación de Estudios para la Aplicación del Derecho). Stiftelsen fungerer blant annet som et kompetansesenter i menneskerettsopplæring for det sivile samfunn.

I Malawi utgjør godt styresett og menneskerettigheter ett av de avtalte samarbeidsområdene. Fokus for samarbeidet med myndighetene er støtte til tre grunnlovsfestede institusjoner: Lovkommisjonen, Menneskerettighetskommisjonen og Ombudsmannens kontor. Det gis også støtte til antikorrupsjonsbyrået. Disse institusjonene er bærebjelker i den demokratiske grunnloven som ble vedtatt da diktaturet falt på begynnelsen av 90-tallet. Malawi står overfor store utfordringer etter flere tiår med enevelde og grove brudd mot menneskerettighetene. Den norske støtten er ledd i en strategi for å bidra til at institusjonene kan bygge den kompetanse og kapasitet som er nødvendige for at de skal kunne fylle de roller de er tildelt gjennom grunnloven.

Norge har lagt vekt på å støtte opp om reform av retts- og politivesenet på Balkan og har sekondert polititjenestemenn til Bosnia-Hercegovina, Serbia-Montenegro, Kroatia og Makedonia. Norge har lagt vekt på å bidra til økt menneskerettighetsforståelse i nasjonale politistyrker samt rekruttering av minoriteter og kvinner til politiet, og har også sekondert instruktører til politiskolen i Kosovo og Makedonia. Videre er det gitt omfattende støtte til "The Independent Judicial Commission" i Bosnia-Hercegovina, som har hovedansvaret for reform av den juridiske sektoren i landet. I Serbia-Montenegro har Norge gitt støtte til trening av lokalt politi og reorganisering av et politidistrikt. En litt annen side av rettssikkerhetsarbeidet knytter seg til norsk støtte til etablering og styrking av demokratiseringsarbeidet i regionen, som for eksempel ombudsmannsinstitusjonene.

10.2 Dødsstraff

Norge er mot alle former for dødsstraff, fordi dødsstraffen strider mot prinsippet om livets ukrenkelighet. Dette prinsippet er grunnleggende for vår rettsoppfatning. Samtlige norske lovbestemmelser om dødsstraff ble opphevet i 1979.

Dødsstraff er ikke forbudt etter den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK) eller FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter, men er forbudt i henhold til tilleggsprotokoller til disse konvensjonene. Tilleggsprotokollene binder her som ellers bare de landene som har sluttet seg til dem. Norge er part til begge protokoller.

Norge har deltatt aktivt i arbeidet med den 13. tilleggsprotokollen til EMK. Denne protokollen går lenger enn protokoll nr. 6 til EMK, som ble vedtatt 28. april 1983, ved å forby dødsstraff også for handlinger foretatt i krigstid eller under krigstrussel. Tilslutningen til protokollen innebærer et viktig politisk signal om at dødsstraff anses som

prinsipielt uakseptabelt. Protokollen ble undertegnet av Norge og 32 andre land 3. mai 2002, men hadde ikke fått tilstrekkelig mange ratifikasjoner til å tre i kraft i 2002.

Norge markerer jevnlig motstand mot bruken av dødsstraff. Spørsmålet tas opp både bilateralt overfor stater som benytter dødsstraff, og i multilaterale fora som FN, OSSE og Europarådet. I FN deltar Norge aktivt for å avskaffe bruken av dødsstraff. Dette skjer først og fremst gjennom utarbeidelse og fremleggelse av resolusjoner i FNs menneskerettighetskommisjon og Generalforsamling, som behandler spørsmålet hvert år. Under Menneskerettighetskommisjonens sesjon i 2002 var Norge medforslagsstiller til en resolusjon om dødsstraff. Norge har også sluttet seg til en rekke erklæringer fra EU vedrørende dødsstraff. Ved å gå sammen med andre økes relevansen av norske synspunkter.

USA ratifiserte FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter i 1992, men reserverte seg mot forbudet mot å benytte dødsstraff overfor mindreårige og gravide kvinner. USA har heller ikke sluttet seg til tilleggsprotokollen om dødsstraff. Norge og de fleste EU-landene har protestert mot USAs reservasjon mot bestemmelsen, ettersom norsk holdning er at konvensjonen i seg selv utelukker en reservasjon av den art som USA har tatt. Norge tar jevnlig opp bruken av dødsstraff med amerikanske myndigheter på generelt grunnlag, og har også funnet det nødvendig å protestere overfor amerikanske myndigheter i individuelle tilfeller der den dødsdømte var under 18 år, eller var mentalt syk, da forbrytelsen fant sted. Norge uttrykker samtidig støtte til positive tiltak, som avgjørelsen i USAs høyesterett som forbyr bruk av dødsstraff mot mentalt tilbakestående mennesker.

10.3 Tortur

Tortur forbys i menneskerettighetskonvensjonen om sivile og politiske rettigheter, i tillegg til gjennom flere spesialkonvensjoner. Det er også opprettet egne globale og regionale overvåkningsmekanismer, som klageordninger, undersøkelseskomiteer og spesialrapportører som arbeider kun med torturspørsmål.

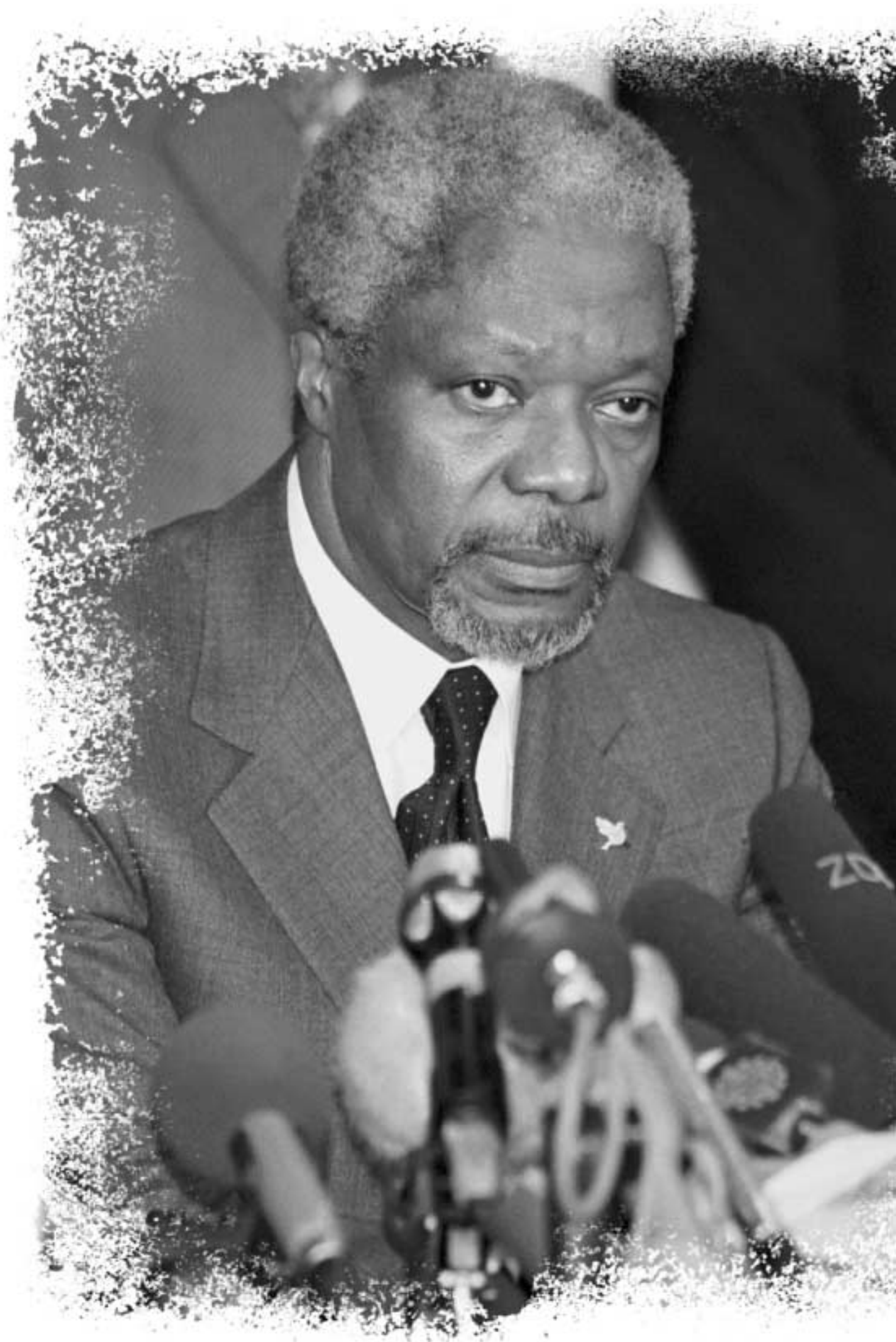
Norge har blitt kritisert av FNs torturkomité for ikke å ha noe eget straffebud mot tortur som bygger på en torturdefinisjon i samsvar med artikkel 1 i FN-konvensjonen om tortur. Justisdepartementet sendte 13. juni 2002 på høring et forslag om et eget straffebud mot tortur sammen med NOU 2002: 4 Ny straffelov og enkelte andre spørsmål. Handlinger som defineres som tortur etter konvensjonens artikkel 4 vil være straffbare etter andre bestemmelser i straffeloven, slik at et slikt eget straffebud ikke er nødvendig for å oppfylle våre folkerettslige forpliktelser på dette punktet. Ved å innføre et eget straffebud, vil man imidlertid synliggjøre forbudet bedre, og samtidig gjøre det enklere å dokumentere omfanget av tortur. Departementet har på denne bakgrunnen sendt på høring spørsmålet om et eget straffebud mot tortur bør innarbeides i den nye straffeloven.

På det internasjonale planet har arbeidet for å få vedtatt en frivillig tilleggsprotokoll til FNs torturkonvensjon stått sentralt i 2002. Den frivillige protokollen innebærer at partene forplikter seg til å etablere uavhengige nasjonale besøksmekanismer samt en internasjonal besøksmekanisme. Begge mekanismene er ment å forebygge tortur i fengsler og andre steder hvor mennesker holdes i forvaring. Arbeidet med å utarbeide en slik tilleggsprotokoll ble påbegynt i 1994. Forhandlingene har vært vanskelige, blant annet fordi de utvidede undersøkelsesfullmakter tilleggsprotokollen åpner for støter mot mange

lands syn på nasjonalstatens suverenitet. Norge har inntatt en sentral rolle i arbeidet for å få tilleggsprotokollen vedtatt. Under FNs menneskerettighetskommisjon i 2002 ble teksten til den frivillige tilleggsprotokollen vedtatt med norsk støtte og med stort flertall. Utkastet til tilleggsprotokoll ble også behandlet under FNs generalforsamling. Norge tilhørte kjernegruppen av land som arbeidet for forslaget, både i FN-systemet og

bilateralt gjennom henvendelser til aktuelle land. USA har ikke vært positive til tilleggsprotokollen, og begjærte avstemning over forslaget i Generalforsamlingen. Forslaget ble imidlertid vedtatt med klart flertall også av Generalforsamlingen. Den frivillige tilleggsprotokollen er nå fremlagt for undertegning. På norsk side vurderes nå gjennomføringstiltak med sikte på en tidlig norsk undertegning og ratifikasjon av tilleggsprotokollen.

FN spiller en lederrolle i det internasjonale menneskerettighetsarbeidet. De fleste menneskerettighetskonvensjonene har sitt utspring i FN, og gjennom disse er det opprettet egne såkalte gjennomførings- eller overvåkningsmekanismer. De mekanismene som ble opprettet gjennom FN-pakten i 1945, som FNs generalforsamling og FNs sikkerhetsråd, har stor betydning også for det internasjonale menneskerettighetsarbeidet. De førstnevnte omtales gjerne som konvensjonsbaserte mekanismer, mens de sistnevnte omtales som pakt-baserte. Nedenfor skal vi se nærmere på disse FN-baserte organene, særlig FNs generalforsamling og FNs menneskerettighetskommisjon.

11.1 Generalforsamlingens 3. komité

Arbeidet i FNs generalforsamlings 3. komité – som omhandler menneskerettigheter og sosiale spørsmål – i 2002 må kunne karakteriseres som noe mer positivt enn forventet. Noen viktige resultater ble oppnådd, blant annet en resolusjon om beskyttelse av menneskerettigheter og kampen mot terrorisme, en ny frivillig protokoll til torturkonvensjonen og en mer konstruktiv behandling av spørsmål knyttet til rasisme. Likevel var behandlingen av mange tema preget av store motsetninger, som gjorde seg gjeldende både langs en nord/sør akse, mellom vestlige/islamske verdier og ikke minst mellom USA og øvrige vestlige land. Til tross for at de mest restriktive land får mindre mulighet til å dominere dagsorden

under Generalforsamlingen enn hva som er tilfelle under for eksempel FNs menneskerettighetskommisjon, fikk man likevel et rekordhøyt antall voteringer i forhold til de ulike resolusjonene.

Under behandlingen av prinsipielt viktige spørsmål der USA og andre vestlige land ikke kunne enes, som omtalen av den internasjonale straffedomstolen (ICC) samt referanser til dødsstraffproblematikken, inntok USA meget rigide posisjoner under forhandlingene og endte med å anmode om votering over mange resolusjoner der man ellers hadde forventet konsensus. Omnibus-resolusjonen om barn ble for eksempel vedtatt i komiteen med stemmetallene 164-1-0, der USA avsto pga. blant annet referanser til dødsstraff og den internasjonale domstolen (ICC). Det å få brakt USA inn i en positiv, konsensusorientert dialog om internasjonale menneskerettighetsspørsmål vil være en av de største utfordringene både EU og andre vestlige land står overfor i forberedelsene til Generalforsamlingen i 2003.

En av Generalforsamlingens milepæler var at man etter ti års vanskelige forhandlinger endelig lyktes i å vedta en protokoll til torturkonvensjonen. Gjennom protokollen opprettes det en internasjonal besøksmekanisme som er ment å skulle forebygge bruk av tortur i fengsler og andre steder hvor mennesker holdes i forvaring. Partene forplikter seg også til å etablere uavhengige

nasjonale besøksmekanismer. Dette var også en sak som møtte særlig sterk motstand fra USA. Den frivillige protokollen var et av de spørsmål som var høyest prioritert fra norsk side og Norge deltok svært aktivt i lobbyvirksomheten for denne resolusjonen, både i en liten "vennegruppe" i New York og gjennom utenriksstasjonene.

En annen problemstilling som særlig preget arbeidet i 3. komité var beskyttelse av menneskerettighetene i kampen mot terrorisme. Her vedtok komiteen, etter vanskelige forhandlinger, en resolusjon som setter dette spørsmålet på FNs dagsorden og sender et viktig politisk signal om at menneskerettighetene ikke skal lide overlast i kampen mot terrorisme. Selv om forhandlingene tydelig viste at dette tema fortsatt er sensitivt i en FN-sammenheng, og resolusjonen for så vidt er "svakere" enn hva mange hadde ønsket, så har nå FNs høykommissær for menneskerettigheter fått et eksplisitt mandat til å arbeide med denne problemstillingen. Saken vil måtte følges opp både i FNs menneskerettighetskommisjon og i Generalforsamlingen i 2003.

Norge hadde som i tidligere år ansvaret for koordineringen av resolusjonen om menneskerettighetsforkjempere. Man lyktes her både i å få konsensus om teksten samt å styrke fjorårets tekst med blant annet en viktig prinsipiell henvisning til at enkelte grunnleggende menneskerettigheter ikke kan fravikes under noen omstendighet. Dette la et godt grunnlag for ytterligere styrking av denne norske resolusjonen under den 59. sesjon av menneskerettighetskommisjon, der mandatet til FNs spesialrepresentant også skal fornyes.

Generalforsamlingen tydeliggjorde igjen en rekke kontroversielle spørsmål, blant annet i forhandlingene om en finsk resolusjon om vilkårlige henrettelser som i siste instans krevde hele 14 voteringer. Ulike spørsmål som ble høyt prioritert fra vestlig side, blant annet en hen-

visning til straffeforfølgelse for drap pga seksuell legning (for øvrig i tråd med spesialrapportørens rapport) var meget kontroversielle. Omtale av dødsstraffproblematikken var det heller ikke mulig å enes om i denne sammenhengen. Etter hvert ble det tydelig at det underliggende problemet var en meget kritisk holdning til spesialrapportøren for vilkårlige henrettelser, som mange land mente har gått langt ut over sitt mandat. Det vil i lys av dette være en utfordring å få forlenget dette viktige mandatet.

3. komité vedtok i 2002 en rekke resolusjoner som omtaler menneskerettighetssituasjonen i enkeltland, blant annet om Irak, Burma, DR Kongo og Sudan. Mange beklaget at EU ikke la frem en egen resolusjon om menneskerettighetssituasjonen i Iran. Denne resolusjonen ble nedstemt under Menneskerettighetskommisjonens behandling tidligere på året, og EU skal ha vurdert det dit hen at det ville være uheldig å fremlegge denne resolusjonen for så å tape en votering.

Plenumsdebatten om rasisme dreide seg i stor grad om islamofobi og Internetts betydning for spredning av rasistisk materiell. Resolusjonsforhandlingene var i første rekke preget av spørsmål knyttet til oppfølging av Verdenskonferansen om rasisme i Durban. Oppfølgingen av Durban har vært et meget kontroversielt tema. Under Menneskerettighetskommisjonens møte våren 2002 lyktes utviklingslandene, ledet an av enkelte afrikanske land, i å få vedtatt en resolusjon med elementer som gikk atskillig lengre enn det allerede kontroversielle Durban-dokumentet. Under Generalforsamlingen lyktes man etter meget vanskelige forhandlinger å gjenvinne vestlig oppslutning rundt behandlingen av rasisme-resolusjonen. Konsensus om denne resolusjonen var imidlertid aldri innen rekkevidde. EU og Norge stemte for teksten, men fant det ikke riktig å stille som medforslagsstillere til teksten. Utfordringen fremover vil være å bidra

konstruktivt i arbeidet med oppfølgingen av verdenskonferansen. Fra norsk side har man inn tatt et mer pragmatisk syn enn mange andre vestlige land når det gjelder deltagelse i de ulike oppfølgingsmekanismene og vil på sikt forhåpentligvis kunne bidra som en brobygger i dette spørsmålet og bidra til en nedtoning av de negative holdninger som etter Durban har preget det internasjonale arbeidet mot rasisme.

Kvinneinnleggene ble også i 2002 rettet mot spørsmål knyttet til fordømmelse av æresdrap, vold mot kvinner, handel i kvinner samt kvinner i væpnet konflikt. Også Norge la vekt på disse temaene i vårt nasjonale kvinneinnlegg. Norge pekte også på viktigheten av særskilte tiltak rettet mot jentebarn samt berørte temaet om reproduktive rettigheter, herunder kjønnslemlestelse. I motsetning til for to år siden lyktes man i 2002 på et tidlig tidspunkt å komme til enighet om en nederlandsk tekst med fordømmelse av æresdrap. De tradisjonelle resolusjonene om oppfølging av Beijing-konferansen, kvinneandelen i FN-sekretariatet samt oppfølgingen av CEDAW-resolusjonen ble også vedtatt ved konsensus. Fra norsk side la man vekt på at de tradisjonelle tekstene ikke skulle bli svekket. Det er en tendens til at disse tekstene i økende grad kommer under press fra land som ønsker en generell svekkelse av kvinnetekstene.

I debatten om urfolk holdt Norge et nordisk innlegg der det blant annet ble pekt på behovet for å få opprettet et sekretariat i New York for det nye permanente forum for urfolkssaker. FNs økonomiske og sosiale råd (ECOSOC) hadde ikke lyktes å komme til enighet om dette, blant annet fordi USA og Japan mente det ikke var nødvendig å yte midler til sekretariatet. Sammen med Sverige og Canada bidro Norge (også i 5. komité) til at det ble oppslutning om å opprette tre av seks stillinger f.o.m. 1. januar 2003. Ytterligere tre stillinger vil bli drøftet i forbindelse med budsjettbehandlingen neste høst. Norge hadde for øvrig også

koordineringsansvaret for konsensusresolusjonen om det internasjonale urfolkstiåret (1995-2004). Norge vil aktivt følge opp spørsmålet om ressurser til permanent forum for urfolkssaker i kommende sesjoner.

I det norske innlegget om flyktningsspørsmål ble hovedvekten lagt på de uheldige virkninger for verdens flyktninger av UNHCRs økonomiske krise samt behovet for å få slutt på langvarige flyktningssituasjoner. Begge forhold berører sterkt flyktningers menneskeverd.

11.2 Sikkerhetsrådet

Sikkerhetsrådet utøver sitt ansvar for å opprettholde internasjonal fred og sikkerhet på vegne av alle FNs medlemsland, slik det følger av FN-pakten artikkel 24. Sikkerhetsrådet består av valgte og faste medlemmer, hvor de fem faste medlemmene i praksis preger rådets arbeid mer enn de valgte. Ansvar for rådets virksomhet og vedtak er likevel likt fordelt mellom de 15 medlemmene. Norge var seg dette ansvaret bevisst i sin toårige medlemsperiode (2001 og 2002).

Regjeringens utgangspunkt var at svært mye av Sikkerhetsrådets arbeid dreier seg om politisk krisehåndtering og at rådets dagsorden i stor grad styres av internasjonale begivenheter. Arbeidet med løpende saker ville derfor kreve størstedelen av oppmerksomheten. I det mer langsiktige arbeidet ville en konsentrere seg om tre hovedområder: de underliggende årsaker til krig og konflikt, sette særskilt fokus på Afrikas utfordringer, og oppfølging av Brahimi-rapporten for å styrke FNs evne til å planlegge og gjennomføre fredsoperasjoner. I oppfølgingen av hovedprioriteringene ville en fra norsk side bidra til at Sikkerhetsrådet i økende grad arbeider for en helhetlig tilnærming til forebyggende innsats, konflikthåndtering og fredsbygging. En ville videre bidra til at innsatsen på militære, politiske,

humanitære, ressursmessige og utviklingspolitiske områder er samkjørt og gjensidig forsterkende.

Erfaringene fra Sikkerhetsrådet har vist at de prioriteringene Norge satte for sitt arbeid har vært både relevante og realistiske. De er i høy grad aktuelle også for andre utenrikspolitiske arenaer enn Sikkerhetsrådet og vil bli videreført som norske satsingsområder i og utenfor FN-rammen.

Ingen enkeltsak satte sterkere preg på Norges arbeid i Sikkerhetsrådet enn Irak. Norges interesser er best tjent med et effektivt og normsettende FN. Saker av betydning for internasjonal fred og sikkerhet skal behandles av FNs sikkerhetsråd, og vedtak må ha hjemmel i FN-pakten og gjeldende folkerett. Dette har vært grunnleggende for Norge i behandlingen av Irak-spørsmålet. For Norge er det av største viktighet at man ikke rokker ved dette prinsippet, og at det kollektive sikkerhetssystem som følger av FN-pakten ikke undergraves. Som leder av sanksjonskomiteen for Irak satte Norge store ressurser inn på å skaffe seg oversikt over så vel den omfattende saksmengden som de underliggende problemstillingene.

Terroranslaget mot USA 11. september 2001 satte sterkt preg på Sikkerhetsrådets dagsorden i den

gjenstående del av Norges periode. Erkjennelsen av at internasjonal terrorisme og spredning av masseødeleggende våpen utgjør den mest umiddelbare trussel mot internasjonal fred og sikkerhet har samlet et overveldende flertall av verdens land i kampen mot de krefter som søker å ramme samfunnets grunnverdier og undergrave menneskeverdet og demokratiske samfunnsnormer.

Norge engasjerte seg sterkt i Sikkerhetsrådets arbeid for å bekjempe internasjonal terrorisme og i alle sider ved internasjonal fredsbygging og forsoning. Utgangspunktet er at kampen mot internasjonal terrorisme står sterkest ved en samlet innsats forankret i FNs sikkerhetsråd. Regjeringen har hele veien nøye vurdert Sikkerhetsrådets tiltak mot internasjonal terrorisme i forhold til våre folkerettslige forpliktelser, ikke minst menneskerettighetene. Norges prinsipielle utgangspunkt er at det ikke er holdepunkter for å tolke FNs pålegg eller foreslåtte lovtiltak slik at det oppstår et motsetningsforhold til grunnleggende menneskerettigheter. Samtidig er det grunn til å understreke at en alvorlig trussel mot menneskerettighetene fremkommer av terrorhandlingene selv. Regjeringen mener at kampen mot internasjonal terrorisme må føres gjennom å bygge på og styrke respekten for grunnleggende rettssikkerhetsprinsipper.

Norge har vært en stor og toneangivende bidragsyter til det humanitære hjelpearbeidet og gjenoppbyggingen i Afghanistan. Som leder for giverlandskoordineringsgruppen for Afghanistan i 2002 bidro Norge til at Sikkerhetsrådet og hele det internasjonale samfunnet kunne legge til grunn en helhetlig tilnærming til innsatsen i Afghanistan. Norge la i Sikkerhetsrådet vekt på at det humanitære hjelpearbeidet og langsiktige gjenoppbyggingsaktiviteter måtte være viktige supplement til fredsprosessen. Dette var også viktig for å skape samfunnsforhold som ikke lenger ga grobunn for terrorisme.

Norges prioritering av Afrika i Sikkerhetsrådet har sammenheng med at afrikanske konflikter de siste årene har utgjort nesten to tredjedeler av sakene på rådets dagsorden. Mange av disse sakene gjelder ikke primært konflikt mellom stater, men interne, borgerkrigsliknende konflikter i stater som fungerer dårlig eller har brutt helt sammen. Økonomiske drivkrefter knyttet til utbytting av naturressurser bidrar ofte til å forlenge disse konfliktene.

Norges presidentskap i Sikkerhetsrådet i mars 2002 var et særlig krafttak. Presidentrollen er spesielt viktig når det gjelder å tilrettelegge rådets arbeid og drive det fremover ved å skape bred oppslutning om prioriterte saker. Det er når Sikkerhetsrådet står samlet at det oppnås konkrete resultater. Møysommelig innsats for å finne samlende løsninger var en ledetråd for Norge i hele medlemskapsperioden og kom til særlig nytte under vårt presidentskap.

Under den norske presidentskapsmåneden ble det arbeidet intenst med en rekke saker, men den enkeltsak som imidlertid satte sterkest preg på Sikkerhetsrådets arbeid under Norges presidentskapsmåneden, og hvor Norge spilte en avgjørende rolle, var fredsbestrebelsene i Midtøsten. Norge har under Sikkerhetsrådsperioden konsekvent arbeidet for å styrke FNs fredsbevarende kapasitet og har støttet oppfølgingen av Brahimi-rapportens forslag. Norge ledet i 2002 Sikkerhetsrådets arbeidsgruppe for fredsbevarende operasjoner. Hovedmålet har vært å bringe troppebidragsyterne i en tettere dialog med Sikkerhetsrådet og FN-sekretariatet i forbindelse med forberedelse og gjennomføring av FNs fredsoperasjoner. Et av Norges første initiativer i Sikkerhetsrådet var for øvrig å bevilge midler til oppfølging av sikkerhetsrådsresolusjon 1308 fra juli 2000 om forebygging og kontroll av hiv/aids i tilknytning til fredsoperasjoner.

Menneskelig sikkerhet har vært en underkjent

dimensjon i internasjonalt konfliktarbeid. Ved å arbeide for å integrere denne dimensjonen i Sikkerhetsrådets arbeid, har Norge oppnådd konkrete resultater. På norsk initiativ ble det utarbeidet et eget dokument (Aide Mémoire) med forankring i Sikkerhetsrådet, der alle beskyttelses- og menneskerettighetsbestemmelser som allerede foreligger i tidligere sikkerhetsrådsvedtak er gitt en samlet og oversiktlig fremstilling. Dokumentet er blitt et nyttig verktøy for Sikkerhetsrådet i utarbeidelsen av mandater for fredsoperasjoner og et referansedokument for OCHA. Norge har en toneangivende posisjon i internasjonale nettverk i FN-miljøet som setter fokus på menneskelig sikkerhet, herunder beskyttelse av sivile og sårbare grupper i konflikt, barnesoldater, spredning av håndvåpen og humanitære aksjoner. Norge har tatt initiativet til og leder en vennegruppe i New York som arbeider med spørsmål relatert til beskyttelse av sivile. Kvinner, fred og sikkerhet er også et tema som forbindes med Norges engasjement i Sikkerhetsrådet.

Ulovlig utnyttelse av naturressurser som olje, diamanter, mineraler og tropisk tømmer, genererer store inntekter som ofte brukes til å finansiere voldelig konflikt. Norge arbeidet derfor i Sikkerhetsrådet for å sette økonomisk drivkrefter i konflikt på den internasjonale dagsorden. Under presidentskapsmåneden i mars arrangerte Norge i samarbeid med forskningsinstitusjonen International Peace Academy i New York, en internasjonal konferanse om økonomiske drivkrefter i krig og konflikt. På konferansen, som ble ledet av utenriksminister Petersen, ble norsk og internasjonal forskning på dette området fremlagt for Sikkerhetsrådets medlemmer. Slik kunnskap vil kunne bidra til bedre målretting av sanksjoner slik at de rammer bakmennene og de reelle beslutningstakerne og ikke sivilbefolkningen.

Norge har deltatt i internasjonale prosesser (de såkalte Interlaken-, Bonn/Berlin- og Stockholm-

prosessene) for effektivisering av FNs sanksjonspolitikk og styrking av implementeringen av sanksjoner. Innen rammene av debatten i Sikkerhetsrådet om sanksjonsreform, har Norge bidratt aktivt til innføring av målrettede og tidsavgrensede sanksjoner.

Sikkerhetsrådet har ved en rekke anledninger behandlet spørsmål knyttet til internasjonal straffefølgning i løpet av Norges medlemsperiode.

Norge har vært en sterk pådriver for å finne samlende løsninger som styrker Sikkerhetsrådets effektivitet. Konsensusorientert arbeid understøtter og styrker FNs stilling som global organisasjon. Prioritering av en slik arbeidsform og målsettinger, følger også av Norges nasjonale interesser. Norge arbeider for en internasjonal orden som binder store og små makter i et mellomstatlig samarbeid basert på FN-pakten og folkeretten, og som holdes oppe av et globalt system bestående av sterke multilaterale institusjoner.

11.3 Menneskerettighetskommisjonen

Menneskerettighetskommisjonens 58. sesjon må karakteriseres som den vanskeligste på mange år. Den var preget av store motsetninger, særlig mellom de vestlige land og utviklingslandene og mellom islamske og vestlige normer. Disse motsetningene kom til uttrykk både i plenumsdiskusjonen, i resolusjonforhandlingene og i voteringene. Kommisjonen var tydelig påvirket av ytre begivenheter og den globale politiske dagsorden, først og fremst utviklingen i Midtøsten og kampen mot terrorisme, men også av den vedvarende uenigheten om oppfølgingen av Durbandokumentet om rasisme. Polariseringen i kommisjonen gjorde seg særlig gjeldende i behandlingen av flere landsituasjoner, i resolusjonene om rasisme og retten til utvikling, i behandlingen av resolusjoner om makroøkonomiske forhold med tvilsomt menneske-

rettighetsinnhold og i livssyns- og rettsstats-spørsmål (æresdrap, seksuell legning, dødsstraff med mer). Mange benyttet også plenums møtene til å ta opp bilaterale konflikter og til tider ble det benyttet sterk språkbruk i replikkvekslingene.

Polen ble valgt til formann for kommisjonen. Sør-Afrika, Syria og Tyskland ble valgt til viseformenn, mens Brasil ble valgt til rapportør. Asiagruppen forsøkte også denne gang å begrense de frivillige organisasjonenes deltakelse i kommisjonen. Vestgruppen arbeidet imidlertid aktivt for å sikre de frivillige organisasjonenes deltakelse på linje med tidligere år. Dette var en medvirkende årsak til at de frivillige organisasjonenes mulighet til deltakelse i kommisjonens arbeid ikke ble ytterligere svekket.

Sammensetningen av kommisjonen med mange ytterliggående medlemmer fra Asia og Afrika gjorde samarbeidet vanskelig. Flertallet i kommisjonen misbrukte dessverre sin makt til å presse gjennom beslutninger, ofte uten reell debatt og tidvis uten konsultasjoner.

Forsøkene på å endre fokus fra individuelle rettigheter og statenes ansvar for å fremme og trygge disse rettighetene til mellomstatlige forhold preget også sesjonen. Motstanden mot behandling av individuelle landsituasjoner var igjen meget stor og satte sitt preg på hele kommisjonens arbeid. De land som fryktet å få resolusjoner "mot" seg allierte seg med andre i samme situasjon.

Kommisjonen var med andre ord preget av en sterk uenighet. Høykommissæren for menneskerettigheter påpekte i sitt avsluttende innlegg at hun fryktet at kommisjonens beskyttelsesmandat er i ferd med å bli svekket. Noen land ønsker å styrke arbeidet for å bedre etterlevelsen av inngåtte konvensjoner. De forsøker å påvise og påtale statenes brudd på grunnleggende menneskerettigheter og mener at overgrep mot individuelle

menneskerettigheter ikke er et internt anliggende. Mange av utviklingslandene ser innblanding utenfra som uønsket og fokuserer ofte på at grunnen til eventuelle mangler i forhold til respekt for menneskerettighetene skyldes ytre forhold (fattigdom, manglende utvikling, okkupasjon med mer).

Disse ideologiske skillelinjene var meget synlige under debatten om landsituasjoner. De vestlige land ble ofte beskyldt for å være selektive i sin omtale av land og for å politisere debatten. Mange utviklingsland tok til orde for at dialog og samarbeid ville være mer effektive virkemidler i arbeidet for å fremme og beskytte menneskerettighetene enn konfrontasjon og "fingerpointing". Flere land ønsker rett og slett at dagsordenspunktet om landsituasjoner skal strykes fra kommisjonens dagsorden.

Det viktigste som ble oppnådd var at det etter ti års arbeid ble vedtatt en frivillig tilleggsprotokoll til torturkonvensjonen. Protokollen, som i praksis er en besøksordning, åpner for bedre kontroll med statenes etterlevelse av bestemmelsene i torturkonvensjonen. Land som ikke er parter til konvensjonen og land som åpenbart ikke har til hensikt å slutte seg til protokollen forsøkte ikke uventet å forhindre vedtaket, men lyktes ikke.

Det ble videre vedtatt å opprette arbeidsgrupper som skal utarbeide en frivillig protokoll til konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter og et rettslig bindende instrument om forsvinninger. Det ble også utpekt en egen spesialrapportør for menneskerettigheter og helse.

Man unngikk for øvrig å svekke de viktige resolusjonene under dagsordenspunktet om sivile og politiske rettigheter. Man fikk også gjenopprettet konsensus om resolusjonene om tortur og ytringsfrihet og sikret forlengelse av mandatet til spesialrapportøren om ytringsfrihet. På den negative siden var behandlingen av menneske-

rettighetene i enkeltland vanskeligere enn på mange år og motstanden mot å behandle landsituasjoner var sterkere og mer samordnet enn tidligere. Resultatet var at man fikk flertall for ikke-behandling av resolusjonen om menneskerettighetssituasjonen i Zimbabwe og man tapte avstemningene over resolusjonene om Tsjetsjenia og Iran. Flere landsituasjoner ble dessuten vedtatt fjernet fra dagsorden i den konfidensielle prosedyren (lukket møte bare for medlemmer). Videre ble resolusjonen om Ekvatorial-Guinea svekket og resolusjonen om Sudan ble vedtatt med bare én stemmes overvekt. Man lyktes heller ikke i å få vedtatt en resolusjon som styrker menneskerettighetselementet i arbeidet med å bekjempe terrorisme. USA følte seg sterkt truffet av denne resolusjonen og arbeidet målbevisst for å hindre at resolusjonen skulle bli vedtatt. Resultatet ble at behandlingen av resolusjonen ble utsatt til 2003.

Flere tematiske resolusjoner ble vedtatt uten reelle forhandlinger og vilje til å oppnå konsensus. Dette gjelder blant annet resolusjonene om rasisme, retten til utvikling, globalisering og de fleste kubanske resolusjonene med tvilsomt menneskerettighetsinnhold. Det ble videre opprettet flere arbeidsgrupper vedrørende oppfølgingen av Durban-dokumentet. Mandatene for arbeidsgruppene er omstridte, uklare, og til dels overlappende med andre mandater. I tillegg til å svekke oppslutningen rundt oppfølgingen av Durban og det videre internasjonale arbeid med bekjempelse av rasisme kan disse nye gruppene komme til å bidra til å endre fokus i menneskerettighetsarbeidet bort fra tradisjonelle mekanismer.

Norge var under 58. sesjon observatør i kommisjonen, etter å ha vært medlem de tre foregående år. Norge deltok likevel meget aktivt under sesjonen og søkte å bidra til å fremme respekten for menneskerettighetene, også i land med alvorlige menneskerettighetsproblemer. Urfolks rettigheter, barn, kvinner og minoriteter

var spørsmål som ble vektlagt sammen med resolusjonsforhandlingene om sivile og politiske rettigheter og samleresolusjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter. Det ble holdt 10 norske innlegg i plenum, herunder hovedinnlegget som ble holdt av utenriksminister Jan Petersen. I dette innlegget ble det blant annet fokusert på respekt for menneskerettighetene og kampen mot terrorisme. Det ble uttrykt sterk bekymring for situasjonen i Midtøsten og utviklingen i Zimbabwe. Kvinners rettigheter, retten til liv og kampen mot tortur var andre viktige tema i innlegget. Videre holdt Norge et innlegg om urfolks rettigheter på vegne av de nordiske land. Norge var dessuten med på et nordisk fellesinnlegg om funksjonshemmedes rettigheter. Norge var også med på et fellesinnlegg om konvensjonsorganene holdt av Canada på vegne av Australia, Canada, Chile, Norge og New Zealand.

Norge deltok aktivt i forhandlingene om et stort antall resolusjoner og hadde hovedansvaret for resolusjonen om menneskerettighetsforsvarere. Den ble vedtatt uten avstemning. Resolusjonen hadde 60 medforslagsstillere og ble styrket på flere punkter i forhold til tilsvarende resolusjon i FNs generalforsamling. Resolusjonen konsoliderer mandatet til generalsekretærens spesialrepresentant og legger et godt grunnlag for fornyelsen av dette mandatet i 2003. Norge fremla videre et utkast til beslutning om grunnleggende humanitære standarder. Beslutningen innebærer at det vil bli utarbeidet en konsolidert studie om temaet som vil bli drøftet i kommisjonen om to år. Beslutningen ble vedtatt uten avstemning.

Sesjonen viste at Norge kan spille en viktig rolle som brobygger mellom ulike aktører på menneskerettighetsområdet, også som observatør. Norge oppfattes i de fleste sirkler som en konsensusorientert aktør som legger vekt på dialog fremfor konfrontasjon og som har en "balansert" menneskerettighetsagenda. Dette fører til at man får tillit i de

ulike forhandlingssituasjonene og bidrar til at det selv i en meget vanskelig kontekst lykkes å beholde konsensus om de norske initiativene.

11.4 Høykommissæren for menneskerettigheter

Kontoret til FNs høykommissær for menneskerettigheter (UNHCHR) tjener som sekretariat for Menneskerettighetskommisjonen og dens mekanismer og for de ulike konvensjonsorganene. I tillegg har Høykommissærens kontor i de senere år etablert en rekke landkontorer ("field offices") i blant annet Colombia, Burundi, DR Congo og Kambodsja. Disse kontorene har både rådgivnings- og overvåkningsfunksjoner.

I lys av en stadig økende forståelse og vektlegging av at arbeidet med økt respekt for menneskerettighetene skal stå sentralt i alt FNs arbeid, har Høykommissæren i det siste ytterligere økt sin tilstedeværelse som en integrert del av FNs regulære landkontorer. Høykommissærens kontor er også involvert i ulike fredsskapende/fredsbevarende operasjoner i FN-regi, hvilket også er i tråd med Generalsekretærens ønske om at menneskerettighetene skal integreres i alle FNs aktiviteter. Høykommissæren bidrar også med faglig bistand og rådgivning til en rekke land.

Til tross for stadig voksende arbeidsoppgaver og aktivitetsnivå forblir høykommissærens andel av FNs regulære budsjett imidlertid meget liten (ca 1,5 %) og kontoret er avhengig av frivillige bidrag. Norge var i 2002 en av de aller største giverne til Høykommissærens kontor med et bidrag på ca 4 millioner USD.

Under 58. sesjon av Menneskerettighetskommisjonen opplyste Mary Robinson at hun ikke ville søke forlengelse av sitt mandat som høykommissær. I september ble Sergio Vieira de Mello fra Brasil utnevnt som hennes etterfølger. Han besøkte Norge allerede i desember 2002 hvor

han presenterte sine tanker og prioriteringer for arbeidet med menneskerettighetene internasjonalt. De Mello vil bygge videre på den effektivisering av virksomheten som hans forgjenger sto for og vil arbeide med videre reformer og forbedringer. Ikke minst ønsker den nye høykommissæren å vektlegge en bedring av kontorets aktiviteter og effektivitet på landnivå og økt samarbeid med andre viktige aktører innenfor FN-systemet.

11.5 Konvensjonsorganene

Seks av FNs menneskerettighetskonvensjoner omtales ofte som hovedkonvensjoner, nemlig konvensjonene om sivile og politiske rettigheter, økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter, tortur, rasediskriminering, kvinner og barn. Felles for alle disse seks konvensjonene er at de etablerer selvstendige overvåknings- eller gjennomføringsmekanismer. Et annet navn er konvensjonsorganer, til forskjell fra de organene som etableres gjennom FN-pakten (som FNs generalforsamling, sikkerhetsråd og menneskerettighetskommisjon). Konvensjonsorganenes virkemidler og kompetanse varierer fra organ til organ, men vil typisk være gjennomgang av statenes periodiske rapporter, utarbeidelse av generelle kommentarer som utdyper konvensjonsbestemmelsene, avgjørelse av individklager eller egne undersøkelser i felt.

Det er et klart behov for reformer i komiteenes arbeid. Norge støtter reformarbeidet, og arbeider parallelt for å sikre at komiteene fungerer best mulig og at de får overført nødvendige midler. Norge støtter også arbeidet for å etablere nye virkemidler under de eksisterende komiteene. Det er dessverre mange konvensjonsparter som ikke ser seg tjent med effektive overvåkningskomiteer, og som motarbeider alle forsøk på å utvikle effektive overvåkningsmekanismer.

FNs menneskerettighetskomité – som er konvensjonsorganet under FNs konvensjon om

sivile og politiske rettigheter – behandlet en individklagesak mot Norge i 2002 (Jonassen v. Norway, Communication No. 942/2000). Saken gjaldt samiske beiterettigheter på privat grunn. Menneskerettighetskomiteen avviste å ta opp saken til realitetsbehandling blant annet under henvisning til en pågående ekspropriasjonssak. Norske myndigheter ble likevel oppfordret til å sikre en rask avklaring i denne saken.

FNs torturkomité behandlet Norges tredje periodiske rapport i 2002, og hadde ingen spesielle merknader til denne.

11.6 ILO

ILO er FNs særorganisasjon for arbeidslivet, etablert for å bedre levekår, arbeidsforhold og muligheter for arbeidstakere verden over. ILO gjennomfører sitt mandat gjennom vedtak av internasjonale konvensjoner og anbefalinger om organisasjonsfrihet, arbeidsforhold, diskriminering i arbeidslivet og sosial sikkerhet. I tillegg til den utbredte normative virksomheten, driver ILO et omfattende globalt bistandssamarbeid for å fremme demokrati og menneskerettigheter, bekjempe arbeidsledighet og fattigdom og styrke arbeidsvernet. ILO er en trepartsorganisasjon, der styrende organer er sammensatt av arbeidstakere, arbeidsgivere og regjeringer. Norge ble i 2002 medlem av ILOs styre for en treårsperiode.

Åtte av ILOs konvensjoner regnes som kjernekonvensjoner, og omhandler retten til organisering og kollektive forhandlinger, lik lønn for menn og kvinner, ikke-diskriminering i arbeidslivet, og avskaffelse av tvangsarbeid og barnarbeid. Konvensjon nr. 182 fra 1999 om avskaffelse av de verste formene for barnarbeid var i 2002 allerede ratifisert av 132 land og hadde dermed den hurtigste ratifiseringstakten i ILOs historie. Mange land har behov for økonomisk bistand og faglig assistanse i iverksettingen av

konvensjonene. Så og si alle de aktivitetene Norge støtter gjennom ILO har et rettighetsaspekt.

ILOs overordnede målsetting er å arbeide for anstendige arbeidsforhold ("decent work") verden over. Med anstendig arbeid menes like rettigheter for kvinner og menn slik at disse kan delta i anstendig produktivt arbeid basert på frihet, rettferdighet, sikkerhet og menneskelig verdighet. ILO knytter den overordnede målsettingen og mandatet til det første tusenårs målet om å halvere antallet ekstremt fattige innen 2015. ILO har dessuten et spesielt ansvar for målsetting nummer 16 under det åttende tusenårs målet; utvikling og iverksetting av strategier for å skape anstendig og produktivt arbeid for ungdom. Gjennom medlemskap i organisasjonen og sitt kjernebidrag er Norge med på å støtte opp under agendaen. Norge gir også frivillige bidrag til programmer og prosjekter innenfor følgende områder: barnearbeid, trepartsdialog og sysselsetting.

Fra norsk side bidrar man overfor utviklingsland til forankring av ratifiserte konvensjoner gjennom programmer og prosjekter. Disse involverer i stor grad fagforeninger og arbeidstakerorganisasjoner. Opplæring og bevisstgjøring av rettigheter, deriblant innholdet i og utøvelsen av nasjonal lovgivning og ILO-konvensjoner, er sentrale elementer i disse prosjektene.

Alle de prosjektene Norge støtter gjennom ILO har et likestillingsaspekt. Dette er bevisst fra norsk side. For spesielt ett av prosjektene, som innebærer opplæring av medlemmer i landarbeiderorganisasjoner i Latin-Amerika, er en sentral målsetting å få flere kvinner inn i formelle beslutningsstrukturer.

Det virksomhetsområdet i ILO som i dag får mest faglig bistand er bekjempelse av barnearbeid. Norge har siden 1998 vært aktiv på dette området, gjennom finansiering av et omfattende mange-fasettert program. Programmet har hatt to

komponenter som betrakter utdanning som et ledd i å få barn ut av arbeid. Jenter defineres som en sårbar gruppe og vies spesiell oppmerksomhet innenfor disse programkomponentene. Mens det i statistikk over barn i arbeid er registrert flere gutter enn jenter, er realiteten at jenter arbeider i vel så stor grad som gutter. Jenter er i stor grad sysselsatt i hjemmet. Statistikk vedrørende denne gruppen har vært lavt prioritert, og hjemmearbeidende har heller ikke vært inkludert i statistikk over barnearbeidere. Norge støtter et samarbeidsprosjekt mellom Verdensbanken, UNICEF og ILO, som skal bidra til å styrke statistikkarbeidet på området. Prosjektet har bidratt til å generalisere og videreutvikle de variabler og verdier som benyttes i forskning på barnearbeid.

Mens ILO tradisjonelt har konsentrert seg om formell sektor, opplever man nå en gryende oppmerksomhet rundt uformell økonomi, som inkluderer størstedelen av verdens fattige. For første gang var uformell økonomi i 2002 tema for en av komiteene under den årlige arbeidskonferansen. Kvinners økonomiske deltakelse er ofte knyttet til denne sektoren. Norge videreførte i 2002 støtte til et prosjekt i Asia rettet inn mot å utvikle nye strategier for å bedre kvinners adgang til mikrohelseforsikring gjennom ordninger forvaltet av deres egne organisasjoner. Behovet for slike tilnærminger er åpenbar der trygde-systemene ikke kan dekke den uformelle sektoren. Denne tilnærmingen bidrar til å gjøre kvinner bevisst sine rettigheter samtidig som den har positiv effekt på kvinners tilgang på bedre helse.

I en verden preget av økt globalisering og liberalisering har ILOs kjernemandat fått fornyet interesse. Blant annet på bakgrunn av erklæringen fra WTOs ministermøte høsten 2001 som fremhevet ILOs ansvar for spørsmål knyttet til globaliseringen og arbeidstakerrettigheter, tok ILOs generaldirektør initiativet til å opprette en

Verdenskommisjon for den sosiale dimensjon ved globalisering. Dette er en uavhengig kommisjon hvis mål er å bevege debatten rundt globalisering fra konfrontasjon til dialog og å bidra med innspill til hvordan globaliseringens positive sider kan nå flere mennesker enn tilfellet er i dag. Verdenskommisjonen forventes å legge frem sin sluttrapport i begynnelsen av 2004.

Verdenskommisjonen har registrert en sterk uro rundt mange sider ved globaliseringen – i alle regioner i verden, og i svært ulike grupper. Dette gir seg blant annet utslag i en økende følelse av manglende innflytelse eller “stemme” i forhold til utviklingen. Det er denne uroen

Verdenskommisjonen er opptatt av å møte på en fornuftig måte. Norge støtter Verdenskommisjonens arbeid politisk og økonomisk.

11.7 Utviklingsbankene

Menneskerettighetene ligger til grunn for den utviklingsstrategien som de multilaterale utviklingsbankene følger, i første rekke i tilknytning til økonomiske og sosiale rettigheter, som er kjernen i bankenes virksomhet.

Verdensbanken og de regionale utviklingsbankene opererer likevel ikke med egne retningslinjer eller strategier for menneskerettigheter, og politiske og sivile rettigheter er et ømtålig tema gitt medlemslandenes uensartede politiske syn og holdninger. Menneskerettigheter i vid forstand styrer ikke desto mindre bankenes virksomhet og utlånspolitikk med fremveksten av godt styresett som et nøkkelbegrep. Klare brudd på menneskerettighetene vil innvirke på den generelle oppfatning av godt styresett i det enkelte land og både direkte – gjennom fordelingsnøkler – og indirekte gjenspeiles i utlånene. Videre arrangerer verdensbanken (og den interamerikanske utviklingsbank for enkelte land) såkalte “Consultative Group” møter (CG-møter) for mottakerland der blant annet styresett-situasjonen gjennomgås.

Norge er en aktiv aktør i internasjonale gjeld-

slettetiltak. Den viktigste mekanismen er “Heavily Indebted Poor Countries (HIPC) Initiative”, som omfatter både bilateral og multilateral gjeld og er beregnet å redusere gjelden til 35-40 av de fattigste landene med gjennomsnittlig 2/3. En slik frigjøring av ressurser åpner for langt større muligheter til å iverksette tiltak mot fattigdom, og vil således betydelig styrke mottakerlandenes evne til å overholde økonomiske og sosiale rettigheter. I forbindelse med HIPC-initiativet fokuseres det ikke minst på at man skal øke offentlige utgifter til helse, utdanning og andre formål rettet spesifikt mot de fattigste.

Det er imidlertid bred enighet om at gjeldslette alene ikke skaper utvikling og at betingelsesløs gjeldslette ikke er noen farbar vei. Gjeldslette skal i første rekke komme den fattigste delen av befolkningen til gode. Landene må derfor forplikte seg til både å føre en politikk som ikke leder tilbake til et gjeldsuføre, og å bruke frigjorte ressurser til utvikling og fattigdomsreduksjon. HIPC-initiativet er derfor knyttet nært opp til utarbeidelsen av nasjonale strategier for fattigdomsreduksjon (Poverty Reduction Strategy Papers - PRSP), som er hovedinstrumentet for å nå disse målene.

Et svært viktig element i PRSP-prosessen er at strategiene skal eies av landet selv og utformes og iverksettes gjennom aktiv deltakelse fra det sivile samfunn. Norge er blant pådriverne for at også nasjonale parlamenter og andre folkevalgte organer skal ha en sentral rolle i dette arbeidet. I mange av de aktuelle landene er det liten tradisjon for folkelig deltakelse i viktige samfunnsprosesser. HIPC-initiativet og PRSP-tilnærmingen dreier seg således også om demokratisering og styrking av sivile og politiske rettigheter. I tillegg legges det stor vekt på tiltak mot korrupsjon og for styrking av offentlig finansforvaltning. Dette medfører en sterkere ansvarliggjøring av myndighetene og bidrar til økt innsyn i forvaltningen av offentlige ressurser.

12.1 Europarådet

Den europeiske menneskerettsdomstolen er det viktigste instrumentet i Europarådets arbeid for menneskerettighetene. Domstolen er opprettet i medhold av den europeiske menneskerettighetskonvensjonen av 1950 (EMK). Individer som mener deres rettigheter etter konvensjonen er krenket kan rette en klage om dette til domstolen. Fra november 1998 har domstolen fungert i sin nåværende form med 41 permanente dommere – én fra hvert medlemsland. Dommere fra de tre nyeste medlemmene Armenia, Aserbajdsjan og Bosnia-Hercegovina er foreløpig ikke valgt. Dommerne velges av Europarådets parlamentarikersamling for en seksårs periode med mulighet for gjenvalg.

Domstolens effektivitet er betydelig økt i forhold til det tidligere systemet. I 2002 traff domstolen over 18.000 avgjørelser, hvorav 844 dommer. I dommene ble det funnet brudd på konvensjonen i 630 saker. Mer enn halvparten av disse var mot Italia (325). Til tross for økt effektivitet, er domstolen ikke i stand til å holde tritt med det stadig økende antall saker som kommer inn. I løpet av 2002 kom det inn nær 31.000 klager. Av disse ble over 28.000 registrert, og vil dermed bli behandlet av domstolen. Den stadig økende saksmengden har gitt domstolen et betydelig kapasitetsproblem. Behandlingstiden er økt fra to til tre år, i noen tilfeller mer. På sikt vil disse problemene gå ut over domstolens troverdighet og status, og

medlemslandene er derfor enige om at noe må gjøres for å bedre situasjonen. Ministermøtet i november 2002 vedtok på denne bakgrunn å fortsette arbeidet med å vurdere forslag til reformer av domstolssystemet.

Basert på rapporten fra en evalueringsgruppe, har den europeiske styringskomiteen for menneskerettigheter (CDDH) arbeidet med å fremme forslag til endringer av domstolssystemet. Noen forslag innebærer endringer i EMK. Komiteen vurderer både forenklinger av saksbehandlingen i domstolen og en utvidet adgang for domstolen til å avvise saker som er ubetydelige. Videre ser CDDH på hvordan oppfølgingen av dommene kan effektiviseres. Tiltak som kan gjennomføres nasjonalt i medlemslandene for å redusere antallet saker som kommer opp for domstolen diskuteres. Etter vedtaket på ministermøtet i november 2002, er siktemålet at arbeidet skal resultere i konkrete forslag som kan behandles på ministermøtet i mai 2003.

I de senere år er domstolen blitt supplert av flere nye kontrollmekanismer på menneskerettighetsområdet. Europarådets torturkomité (CPT) har som oppgave å overvåke at medlemslandene ikke anvender tortur overfor sine borgere. Komiteen har uinnskrenket tilgang til fengsler og andre frihetsberøvende institusjoner i alle medlemsland. Ekspertkomiteen mot rasisme, intoleranse og fremmedfrykt (ECRI), den

europaiske komiteen for sosiale rettigheter, og den rådgivende komiteen for rammekonvensjonen for beskyttelse av nasjonale minoriteter, er andre viktige instrumenter. I mai 2003 vil Ekspertkomiteen mot rasisme, intoleranse og fremmedfrykt (ECRI) besøke Norge. Besøket er ledd i komiteens regulære overvåkning av medlemslandene.

Siden 1999 har Europarådet hatt en egen kommissær for menneskerettigheter. Hans oppgave er å bidra til å fremme kunnskap om og respekt for menneskerettigheter i Europarådets medlemsland. Kommissærens arbeid innebærer blant annet besøk i medlemslandene, og hans rapporter gir verdifull informasjon om menneskerettighetssituasjonen i de enkelte land. Kommissærens siste besøk i Norge fant sted i 2001.

Konflikten i Tsjetsjenia har lenge vært gjenstand for stor oppmerksomhet i Europarådet. Dette har medført at Europarådet siden våren 2000 har hatt tre eksperter ved kontoret til president Putins menneskerettighetsrepresentant i republikken. Mandatet til ekspertene er forlenget til juli 2003. Europarådet er for tiden den eneste internasjonale organisasjon på menneskerettighetsområdet som har tillatelse til å være tilstede i Tsjetsjenia.

Som en følge av terrorhandlingene i USA 11. september 2001 tok Europarådets generalsekretær initiativet til en handlingsplan for interkulturell og interreligiøs dialog. Handlingsplanen skal bidra til å fremme toleranse og forståelse mellom ulike kulturelle og etniske grupper i samfunnet. Som en følge av dette initiativet er det i løpet av 2002 avholdt flere møter mellom Europarådet og representanter for ulike religiøse og kulturelle grupper.

Den europeiske menneskerettighetsdomstol avsa i 2002 ingen dommer i norske saker, men flere

saker ble imidlertid nektet fremmet ("inadmissible"). I fire av sakene ble det gitt begrunnede beslutninger. Tre av disse gjelder saker som tidligere har påkalt stor oppmerksomhet, iallfall i juristkretser, og omtales kort nedenfor:

Den første saken (sak nr. 45837/99, Kleuver vs. Norway) gjaldt påståtte krenkelser av artikkel 8 og artikkel 3 i anledning varetektsfengsling og soning for narkotikaforbrytelser. Hovedpunktet i klagen knyttet seg til at klageren ble atskilt fra sin nyfødte baby da hun satt varetektsfengslet i en periode på tre måneder i 1990-91. I tillegg til atskillelsen fra barnet, ble det påberop ytterligere syv krenkelser. Fem av disse gjaldt at påståtte overdrevne krav til sikkerhet mot rømningsrisiko førte til unødig belastende bruk av personell – ofte uniformert – og til bruk av håndjern/transportjern. Det sjette forholdet gjaldt gjentatte kroppsvitasjoner i fengselet etter at klageren hadde vært på besøk hos sønnen ved et spedbarnhjem og senere ved sønnens besøk i fengselet. Det syvende forholdet gjaldt restriksjoner i bruken av telefon som klageren var utsatt for mens hun oppholdt seg i fengsel. Forskjellige sider av klagerens sak ble bedømt av Høyesterett i avgjørelser inntatt i Rt. 1994 s. 1244 og Rt. 1998 s. 1190. I tillegg til de nevnte påståtte krenkelsene påsto klageren at artikkel 6 var krenket ved at en av dommerne i sistnevnte sak var inhabil. I sin avgjørelse av 30. april 2002 fant EMD at samtlige klagepunkter måtte avvises som åpenbart grunnløse, jfr. EMK artikkel 35 tredje ledd.

Den andre saken (sak nr. 38190/97, Federation of offshore workers' trade unions (OFS) and others vs. Norway) gjaldt påstått krenkelse av artikkel 11 i anledning vedtakelsen av tvungen lønnsnemnd i 1994. Under lønnsforhandlingene i 1994 oppnådde ikke OFS og NHO/Oljeindustriens Landsforening enighet om lønnsoppgjøret. Det ble varslet streik og lockout, noe som ville ramme hele

kontinentalsokkelen. Tvungen lønnsnemnd ble vedtatt etter ca. 14 timer med streik/lockout. OFS gikk deretter til sak og hevdet at dette var et ulovlig inngrep i deres streikerett. Staten vant i Høyesterett, jfr. Rt 1997 side 580. OFS klagde så Norge inn for EMD, og gjorde gjeldende at Norge hadde krenket EMK artikkel 11, blant annet under henvisning til utviklingen innenfor ILO-konvensjonene og den europeiske sosialpakten med hensyn til vernet av streikeretten. Norge gjorde gjeldende at klagen måtte avvises som åpenbart grunnløs ("manifestly ill-founded"). Det ble argumentert for at retten til streik ikke er vernet av artikkel 11 første ledd, og at det under enhver omstendighet ikke har forekommet et inngrep i fagforeningens rettigheter etter artikkel 11 første ledd. Subsidiært ble det hevdet at et eventuelt inngrep var berettiget etter EMK artikkel 11 andre ledd. Domstolen avviste klagen som åpenbart grunnløs, jfr. artikkel 35 tredje ledd. Den gikk inn på de tre norske anførselene uten å konkludere med hensyn til om det forelå et inngrep etter EMK artikkel 11 første ledd.

Den tredje saken (sak nr. 12750/02, Adele Johansen vs. Norway) bygget på en tidligere sak for EMD. Adele Johansen fikk i 1996 medhold i EMD om at Norge ikke hadde overholdt EMK artikkel 8 fordi kontakten mellom henne og datteren ikke ble opprettholdt ved omsorgsovertagelsen i 1989/90. Johansen anla i 2002 ny sak mot Norge for brudd på EMK artikkel 8. Saken gjaldt to forhold: For det første Borgarting lagmannsretts stadfestelse av adopsjonsvedtaket, og for det andre Johansens krav om foreldreansvar og samvær med datteren. Johansen anførte også at Norge hadde krenket konvensjonens artikkel 46 ved ikke å innrette seg etter dommen fra 1996. EMD avviste klagen på to ulike grunnlag. Johansens klage over retten til foreldreansvar og samvær med datteren ble avvist som for sent fremsatt, jfr. EMK artikkel 35 første ledd. EMD pekte samtidig på at denne delen av saken uansett

kunne avvises som åpenbart grunnløs, jfr. artikkel 35 tredje ledd. Klagen over selve adopsjonsvedtaket ble avvist som åpenbart grunnløs, jfr. artikkel 35 tredje ledd. EMD pekte på at vedtaket var proporsjonalt i forhold til hva som var best for barnet, og sluttet seg til lagmannsrettens vurderinger. Hva gjaldt klagen over at Norge ikke hadde fulgt opp den siste dommen, jfr. artikkel 46, pekte EMD på at den foreliggende saken reiste nye spørsmål som det ikke var tatt stilling til under den første saken. Også dette spørsmålet ble derfor avvist.

12.2 OSSE

Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa (OSSE) er en viktig arena hvor Norge deltar aktivt i arbeidet for demokratisk utvikling, rettsstat og respekt for menneskerettighetene. Organisasjonens innsats på Balkan, det øvrige Sentral- og Øst-Europa og SUS-landene er viktig også for Norge. Av vårt betydelige bidrag til OSSEs arbeid går den absolutt største andelen til arbeidet innenfor den såkalte menneskelige dimensjon.

Deltakerlandene i OSSE har forpliktet seg til prinsippet om at deres etterlevelse og utvikling hva gjelder menneskerettigheter, demokrati og rettsstat er et felles anliggende. I praksis går derfor OSSEs arbeid under den menneskelige dimensjon ut på å overvåke landenes etterlevelse av disse verdiene og bidra til forbedringer gjennom rådgivning og direkte prosjektsamarbeid. OSSE er gjennom sendelagene til stede i land og regioner der det gjenstår store utfordringer hva gjelder utvikling av demokratiske institusjoner, rettsstater og respekt for menneskerettigheter, og hvor få andre internasjonale organisasjoner er etablert. Den politiske dialogen i OSSE sikrer også at land som sjelden deltar direkte i internasjonale diskusjoner om menneskerettigheter og demokrati blir hørt og får tilbakemelding.

OSSEs kontor for demokratiske institusjoner og menneskerettigheter, ODIHR, gjennomførte i 2002 over 100 prosjekter i mer enn 20 land i OSSE-regionen. I 2002 var aktiviteten fortsatt stor på Balkan, samtidig som det skjer en opptrapping av aktiviteten i Sentral-Asia. Valgobservasjon og utvikling av valgstandarder, bekjempelse av handel med mennesker, likestilling mellom kjønnene, og rettigheter for roma og sinti-folket har stått sentralt i 2002. Enda en oppgave ble føyd til høsten 2002 med ivaretagelse av menneskerettighetsaspekter i kampen mot terrorisme. Nasjonale minoriteters rettigheter, samt ytringsfrihet og eierskap knyttet til media og Internett er tema som har opptatt Høykommissæren for nasjonale minoriteter (HCNM) og Representanten for frie media (RFM) i 2002.

De siste årene har OSSE gjort et betydelig arbeid mot handel med mennesker. Dette er et økende problem som rammer alle landene i OSSE-regionen. Flere hundre tusen mennesker blir hvert år fraktet til, fra og innen OSSE-regionen og utsettes for slavelignende utnyttelse – mange kvinner og barn innenfor den kommersielle sexindustrien. Menneskehandel er grove brudd på ofrenes menneskerettigheter, den bidrar til fremveksten og styrking av transnasjonale kriminelle grupper, og bidrar til å undergrave stabilitet og sikkerhet i vid forstand. Dette krever en effektiv, koordinert og tverrfaglig internasjonal respons. I arbeidet mot menneskehandel gir OSSEs praktiske erfaring fra feltvirksomheten et fortrinn i forhold til mange andre internasjonale organisasjoner. OSSE har etablert en terminologi og et flerdimensjonalt fokus på problemet som dominerer den internasjonale debatten. OSSE har også utarbeidet en rekke praktiske tilrådinger til sine medlemsland, og har inkludert problemstillingen i opplæring og regler for oppførsel for personell under OSSE-opppdrag. I 2002 var menneskehandel tema for et seminar under det årlige Implementeringsmøtet for den

menneskelige dimensjon i Warszawa i september. Under ministermøtet i Porto i desember 2002 ble det vedtatt en substansiell og god erklæring mot menneskehandel, som blant annet innebærer at det i 2003 skal utarbeides en handlingsplan for OSSEs videre arbeid på feltet.

Norge har bidratt til OSSEs arbeid mot menneskehandel blant annet gjennom støtte til Stabilitetspakten for Sørøst-Europas spesialgruppe og sekondering av en person til stillingen som rådgiver for menneskehandelsspørsmål ved OSSE-sendelaget i Beograd. Den norske støtten vil øke i 2003, blant annet med bidrag til ODIHRs prosjektfond mot menneskehandel.

12.3 Østersjørådet

Østersjørådet ble etablert i 1992 som et forpliktende samarbeid i Østersjøregionen. Russland, de baltiske landene, Polen, Tyskland, de nordiske landene samt EU er medlemmer. Samarbeidet i Østersjørådet omfatter en rekke emner, hvorav demokratiutvikling har vært blant de mest sentrale.

Norge hadde i perioden 2001/2002 formannskapet i Østersjørådets arbeidsgruppe for demokratiske institusjoner. Hovedsaker under det norske formannskapet var samarbeid med det sivile samfunn og frivillige organisasjoner, barns rettigheter, likestillingsspørsmål og arbeidet mot rasisme og fremmedfrykt. Norge arrangerte et seminar om rasisme i Bergen 8. og 9. februar 2002 hvor man bl.a. drøftet oppfølging av Verdenskonferansen mot rasisme og spørsmålet om nasjonale handlingsplaner for menneskerettigheter.

I den senere tid har også kampen mot handel med kvinner og barn vært et prioritert område i flere av Østersjørådets institusjoner. Det foregår et omfattende politi- og justissamarbeid innenfor

rammen av arbeidsgruppen mot organisert kriminalitet. I januar 2002 ble Arbeidsgruppen for innsats for barn i fare etablert. Arbeidsgruppen koordinerer det regionale samarbeidet rettet mot barn som er ofre for seksuell utnyttelse. Østersjørådets kommissær, Helle Degn, har bidratt til å sette fokus på problemet blant annet gjennom regional nettverksbygging. Kommissær Degn vektlegger videre bygging av demokratisk kultur og god lovgivningspraksis i medlemslandene. Hun understreker at kampen mot organisert kriminalitet, menneskehandel og korrupsjon må bekjempes for å styrke utviklingen av stabile demokratier og legitime styresett.

12.4 Barentssamarbeidet

Barentssamarbeidet fyller ti år i januar 2003. Det er delvis et regjeringssamarbeid (gjennom Barentsrådet, bestående av de nordiske landene, Russland og EU-kommisjonen), og delvis et regionalt samarbeid (gjennom Barents Regionråd, med 13 deltakende fylker i Russland, Finland, Sverige og Norge, samt urfolksrepresentanter). Barentsregionen omfatter et område fem ganger større enn Norge, med om lag 6 millioner innbyggere.

Et hovedmål for Barentssamarbeidet er å bidra til bærekraftig utvikling generelt, herunder styrke demokrati, rettsstatsprinsipper og godt styre i de russiske områdene. Målsettingene konkretiseres gjennom et omfattende og mangeartet prosjektsamarbeid. En bærebjelke er folk-til-folk samarbeid og fylkessamarbeid som savner parallell i tilsvarende typer internasjonalt samarbeid.

Barentssamarbeidets økte kontaktmuligheter har gitt mange deler av den russiske befolkningen innblikk i hvordan et demokratisk samfunn er organisert og fungerer. I samarbeidet vektlegges blant annet informasjonsfrihet, åpenhet i forvaltning og beslutningstaking, involvering av underprivilegerte grupper, kompetanseoverføring på mange områder. Ungdomsarbeid står sentralt. Målet er blant annet å påskynde fremveksten av en ny generasjon med styrket evne til å delta i reform og utvikling i Russland.

Barentssamarbeidet representerer i tillegg en viktig plattform for samarbeid mellom urfolk i regionen, samer, nenetsere og vepsere. Vern og styrking av urfolkenes kulturelle egenart, styrking av helse og øvrige livsvilkår, står sentralt. Det samme gjelder urfolkenes rettigheter slik de blant annet fremkommer i Agenda 21.

Menneskerettighetsdialoger er samarbeid om menneskerettigheter med et land hvor det er menneskerettighetsproblemer, men hvor det samtidig er potensiale for forbedring gjennom dialog og kontakt. En reell og fruktbar dialog stiller krav om gode kontakter mellom aktører på forskjellige nivåer. Politiske kontakter er et sentralt element i dialogen, men like viktig er den nettverksbyggingen som skjer mellom embetsverk, rettsvesen, akademikere og frivillige organisasjoner. Nettverkene gjør det mulig å utveksle informasjon, bekymring og kritikk gjennom kontakter basert på tillit.

Et viktig prinsipp som alltid poengteres overfor dialogpartneren er at en menneskerettighetsdialog ikke skal forhindre norsk påtale av menneskerettighetsbrudd i landet i for eksempel multilaterale fora. Menneskerettighetsdialog er kun ett av flere virkemidler for å bedre menneskerettighetssituasjonen i landet. Arbeidsmetoder, intensitet og temavalg kan variere fra dialog til dialog.

Norge arbeidet i 2002 med å forsterke dialogene, og å utvide konseptet til nye land. Felles for dialogarbeidet er at man ønsker å konsentrere arbeidet rundt færre temaer, at temaene beholdes over lengre tid og at det knyttes konkrete prosjekter til de temaene som behandles. Norge ønsker å bringe inn flere aspekter i dialogarbeidet – som landets rolle i multilaterale fora – og det er dermed ikke lenger kun den interne menneske-

rettighetssituasjonen som er gjenstand for dialogen. Norge har siden 1997 hatt en formell menneskerettighetsdialog med Kina. Denne dialogen er bygget rundt årlige rundebord på politisk- og ekspertnivå, og forsterkes av en rekke konkrete menneskerettighetsprosjekter i Kina. I april 2002 ble menneskerettighetsdialogen med Indonesia formelt åpnet ved en større konferanse om menneskerettigheter i Jakarta. Det er etablert et Kina-program og et Indonesia-program ved Norsk senter for menneskerettigheter som utgjør en av flere komponenter i dialogarbeidet overfor disse to landene.

I 2002 fortsatte Norge etableringsarbeidet i forhold til Vietnam. Norge støtter allerede flere prosjekter i landet, hvor målsetningen er å bidra til bedring av demokrati- og menneskerettighetssituasjonen og fremme av godt styresett. LO bidrar med overføring av kompetanse til tillitsvalgte og kollektive forhandlinger i nært samarbeid med sin vietnamesiske motpart Vietnam General Confederation of Labour.

Norge la i 2002 grunnlag for å innlede en menneskerettighetsdialog med et land i Afrika. Det er også et utstrakt samarbeid om menneskerettigheter med Tyrkia (samtaler på politisk- og embetsmannsnivå og støtte til tyrkiske organisasjoner) uten at dette blir definert innenfor begrepet menneskerettighetsdialog.

14.1 Ombudsordningene

I Norge finnes det en rekke mekanismer utenom domstolene som kan behandle klager om påståtte menneskerettighetskrenkelser. Utfallet av disse klagesakene er ikke bindende for myndigheter eller privatpersoner, men de tillegges stor vekt. Sentralt blant disse overvåknings- og klage-mekanismene står Sivilombudsmannen (Stortingets ombudsmann for forvaltningen). Rapporten fra Sivilombudsmannen er inntatt nedenfor, sammen med rapportene fra Barneombudet, Likestillingsombudet og Ombudsmannen for forsvaret og sivile vernepliktige. Senter mot etnisk diskriminering har en ombudslignende funksjon innen sitt virkefelt, og rapport fra senteret er inntatt avslutningsvis.

14.1.1 Sivilombudsmannen

Sivilombudsmannen, Stortingets ombudsmann for forvaltningen, ser det som viktig å kunne bidra til å fremme gjennomføringen av menneskerettighetene både i norsk forvaltningspraksis og internasjonalt. Stortingets kontroll- og konstitusjonskomité har uttalt seg positivt om Sivilombudsmannens informasjonsvirksomhet innenlands og utenlands, da dette bidrar til å øke kunnskapen om Sivilombudsmannens rolle både nasjonalt og i andre land.

Gjennom arbeidet med enkeltsaker, der menneskerettighetsspørsmål blir reist, bidrar

Sivilombudsmannen til å spre kjennskap til og forståelse for betydningen av Norges internasjonale menneskerettighetsforpliktelser. Også ved besøk, blant annet i fengsler (i løpet av året ble Åna fengsel og Oslo fengsel besøkt), og i møtevirksomhet legger ombudsmannen vekt på å fremme arbeidet for menneskerettighetene.

Sivilombudsmannen ser det videre som viktig å bidra med informasjon til land som ønsker å utbygge sitt menneskerettighetsvern. Interessen for ombudsmannsinstitusjonen er stor i utlandet, og i løpet av året mottar Sivilombudsmannen en rekke delegasjoner og representanter fra forskjellige land og informerer om demokrati og menneskerettigheter. I tillegg holder Sivilombudsmannen foredrag og deltar på møter og konferanser i utlandet. På den måten bidrar ombudsmannen til å spre kunnskap om en demokratisk institusjon som i mange land kan gjøre en viktig innsats for menneskerettighetene.

I 2002 mottok Sivilombudsmannen parlamentarikere fra en rekke land, blant annet Cuba, Vietnam og Russland. Han hadde også hatt besøk av delegasjoner med dommere og med advokater, blant annet fra Etiopia, Uganda, Rwanda og Mongolia. I tillegg var blant andre den indonesiske justisministeren og Riksadvokaten og justisministeren i Rwanda på besøk. På denne måten utveksles det erfaringer og gis informasjon om arbeidet med å bygge ut menneske-

rettighetsvernet. Sivilombudsmannen har ellers besøkt PICCR, en palestinsk borgerrettsorganisasjon (en slags ombudsmannsinstitusjon) i Ramallah for blant annet å informere om den norske ombudsmannsordningen. To av sivilombudsmannens medarbeidere var dessuten i Kosovo og holdt kurs for de tilsatte hos ombudsinstitusjonen der (Ombudsperson in Kosovo).

14.1.2 Barneombudet

Barneombudet skal i henhold til lov og instruks arbeide for at barns behov, rettigheter og interesser blir tatt tilbørlig hensyn til på alle samfunnsområder. Ombudet skal særlig følge med i at lovgivning til vern om barns interesser blir fulgt, og at norsk rett samsvarer med de forpliktelser Norge har etter FNs konvensjon om barns rettigheter.

Barneombudet arbeidet i 2002 som i 2001 mye med spørsmålet rundt innarbeiding av FNs barnekonvensjon i norsk lov. Regjeringen har nå besluttet å foreslå at FNs barnekonvensjon skal inkorporeres i norsk lov, at den skal innarbeides i menneskerettighetsloven. Dette er i tråd med det som har vært Barneombudets ønske og mål gjennom det nevnte arbeid. Ved Regjeringens beslutning blir forpliktelsene til å ivareta barnets beste, slik artikkel 3 krever, tydeliggjort og må få konsekvenser for alt arbeid med barn og unge.

Etter at det ble klart at Regjeringen ville foreslå inkorporering av barnekonvensjonen, har Barneombudet merket økt pågang fra publikum med spørsmål om praktisk, faktisk og rettslig betydning av en inkorporering. Dette har vært henvendelser fra privatpersoner, advokater og fra forvaltningen.

Gjennom arbeidet med høringsuttalelser, letes det alltid etter et barneperspektiv. Dette både i henhold til barnekonvensjonen og vår forpliktelse

overfor barn og unge. Artikkel 3 stadfester at alle handlinger som vedrører barn og som foretas av offentlige eller private velferdsorganisasjoner, domstoler, administrative myndigheter eller lovgivende organer, først og fremst skal ta hensyn til hva som gavner barnet best.

Barneombudet startet i 2002 flere prosjekter som alle har det til felles at barn og unges medvirkning i samfunnet skal styrkes og at deres stemmer skal høres, samt generell samfunnsopplysning om barn og unges interesser.

En sentral plattform for barn og unges medvirkning er elevrådene. Dette er elevenes demokratiske plattform og må styrkes og videreutvikles slik at denne medvirkningen blir reell. Gjennom arbeidet med elevrådshåndboken, som ble videreført i 2002, tar Ombudet sikte på å utvikle landets elevråd til tydelige og effektive redskap for medvirkning. Dette gjøres ikke bare for at elevrådene bidrar til å utdanne unge mennesker til vårt demokratiske styresett, men fordi medvirkning for barn og unge er en grunnleggende menneskerett og derfor har selvstendig verdi i seg selv.

Prosjektet Livet Under 18, som ble gjennomført i 2002 og koblet til Norges rapport til Genève, har hatt som mål å la barn og unge med ulik livserfaring komme med kommentarer til sine oppvekstvilkår, sine rettigheter og sin plass i samfunnet

InternettParlamentet, der elevråd ved 25 skoler, som representerer ca 6000 elever, ble implementert i 2002. InternettParlamentet utgjør en "rådgivningsbase" for Barneombudet og ble også tatt i bruk i forbindelse med Norges rapportering til FNs komité for barnets rettigheter. Ved dette har vi fått en bred representasjon av barn og unge inn i arbeidet med den offisielle rapporten til FN.

Arbeidet med å styrke dialogen med barn og unge ble videreført i 2002, ikke minst gjennom en videreutvikling av Ombudets nettsider der siktemålet er å utvikle nettsidene til en portal for barns rettigheter i samfunnet.

I forbindelse med Ombudets internasjonale engasjement har kontoret påtatt seg å drive nettsidene til ENOC, European Network for Ombudsmen for Children, som nå omfatter 16 land og som ble initiert av Barneombudet i 1996.

Et viktig mål ved Barneombudets arbeid i 2002 var å gjøre barn og unge bevisste sine rettigheter og mobilisere styrke og interesse frem mot inkorporeringen av FNs barnekonvensjon i norsk lov, som forventes vedtatt i 2003.

14.1.3 Likestillingsombudet

Likestillingsombudet håndhever likestillingsloven. Loven forbyr forskjellsbehandling på grunn av kjønn. Det er for eksempel ikke tillatt å gjøre forskjell på kvinner og menn ved ansettelser, permitteringer, oppsigelser eller forfremmelser. Loven åpner likevel for forskjellsbehandling av kvinner og menn dersom det fremmer likestilling. Likestillingsloven påbyr lik lønn til kvinner og menn som utfører arbeid av lik verdi, lik rett til utdanning for kvinner og menn og minst 40 % representasjon av hvert kjønn i offentlige utvalg, styrever og råd med mer. Loven gjelder på alle samfunnsområder, men de fleste klagen gjelder forhold i arbeidslivet.

Håndheving av likestillingsloven innebærer behandling av enkeltsaker og veiledning og informasjon om lovens bestemmelser. I 2002 registrerte Ombudet ca 420 skriftlige saker. Dette er en økning i forhold til året før (337 i 2001). Likestillingsombudet ser fortsatt store utfordringer i det norske likestillingsarbeidet:

- Det er fortsatt forskjeller i kvinners og menns

lønn, selv når kvinner og menn utfører samme type arbeid og er like godt kvalifisert.

- Nesten halvparten av dagens arbeidstakere er kvinner, men blant ledere er kvinneandelen fortsatt lav. Særlig er mangelen på kvinner stor i private bedrifters ledelse og styrer.
- Kvinner utgjør over halvparten av studentene ved høyskoler og universiteter, men fortsatt er yrkesvalget blant gutter og jenter svært tradisjonelt.
- Yrkesliv og familieliv henger nøye sammen. Det er derfor viktig å stimulere til en likere fordeling av omsorgsoppgaver mellom kjønnene enn det vi har i dag.
- Det er behov for å styrke likestillingsarbeidet i forhold til minoritetskvinner i Norge.

Likestillingsombudet deltok også i 2002 i mye internasjonalt arbeid. Det årlige nordiske ombudsmøtet ble holdt i Oslo i september. Disse møtene er viktige for utveksling av erfaringer og synspunkter mellom land med relativt like problemstillinger og kultur. I tillegg er det viktig for det norske ombudet å møte instanser i naboland som kan gi nyttig informasjon om rettsutviklingen innenfor EU. Likestillingsombud Kristin Mile er medlem av EUs Advisory Committee on Equal Opportunities for Women and Men og har vært nestleder i en arbeidsgruppe som la frem utkast til nytt likebehandlingsdirektiv i 2002. Ombudet var i 2002 involvert i to av EUs likelønnsprosjekter, ledet av Likestillingssenteret i Norge og Portugals likestillingsombud. Likestillingsombudet mottok i 2002 en rekke internasjonale delegasjoner, blant annet fra Japan, Kina, Latvia, Litauen, Polen, Rwanda, Spania, Sør-Korea og Zambia. Det internasjonale samarbeidet er viktig for å kunne utvikle likestillingsretten i samsvar med Norges internasjonale forpliktelser. Det viktigste er likevel at Ombudet på denne måten bidrar til at kvinners menneskerettigheter ivaretas på en bedre måte internasjonalt.

14.1.4 Ombudsmannen for forsvaret og ombudsmannen for sivile vernepliktige

Stortingets etablering av de to nemndene, Forsvarets Ombudsmannsnemnd i 1952 og Ombudsmannsnemnda for sivile vernepliktige i 1957, var i seg selv et viktig tiltak for sikring av individets rettigheter i forhold til henholdsvis Forsvarets myndigheter for militært personell og Justisdepartementet som forvaltningsmyndighet for sivile vernepliktige (militærnektene). Etter Stortingets instruks skal begge ombudsmannsordningene sikre rettighetene for henholdsvis militært personell og sivilarbeidere. Med bakgrunn i at soldater og sivilarbeidere skal ha like rettigheter under førstegangstjenesten har Stortinget hele tiden praktisert personfellesskap i de to nemndene

Stortinget, Statsrådene og Forsvarssjefen kan forelegge saker til rådgivende uttalelse for nemndene vedrørende vernepliktig personell og ansatte i Forsvaret. Nemndenes rolle som beskyttere av personellens rettigheter ligger i det instruksfestede mandatet til å behandle saker av generell interesse. Foruten å avgi uttalelser tar nemndene opp saker etter eget tiltak når dette anses nødvendig. Ombudsmannen skal i tillegg behandle klager fra enkeltmennesker som mener seg lovstridig, regelstridig eller urimelig behandlet av sine respektive forvaltningsmyndigheter. I årenes løp er en rekke saker til beskyttelse og utvidelse av individets rettigheter i forhold til myndighetene tatt opp og blitt løst. Årlig rapporterer Ombudsmannen om ca 110-150 klagesaker i ulike sakstyper fra enkeltpersonell i Forsvaret eller siviltjenesten. Mellom 30 og 40% av disse klagesakene medfører en endret avgjørelse i klagers favør. Ombudsmannsnemnda har også foretatt undersøkelser vedrørende Forsvarets behandling av soldater og annet personell som tilhører minoritetsreligioner. Feltprestene er Forsvarets rådgivere i spørsmål som angår retten til fri religionsutøvelse. Nemnda har kunnet

konstatere at det ikke er funnet noen tilfeller av militære myndigheters brudd på den personlige religionsfrihet.

Ved sin innsikt i rettsutviklingen for personellet i Forsvaret, spiller nemnda og ombudsmannen også en aktiv overvåkerrolle for å sikre en tilsvarende positiv utvikling av rettighetene for sivilarbeiderne (sivile vernepliktige). Norge håndhever et militært vernepliktssystem som innebærer at alle skikkede menn i alderen 19 til 44 år er forpliktet til å gjennomføre militærtjeneste eller alternativ sivil-tjeneste. Denne grunnlovsfestede plikten vil kunne komme i konflikt med individets sivile interesser og rettigheter. Det tilligger de to ombudsmannsordninger å bidra på best mulig måte til å redusere en mulig konflikt mellom individuelle rettigheter og samfunnsmessige plikter.

I 2002 mottok Ombudsmannen noen få henvendelser med spørsmål om alminnelige menneskerettigheter, eksempelvis FNs verdenserklæring om menneskerettigheter artikkel 24, om enhvers rett til hvile og fritid. Spørsmål har vært relatert til tjenestetidsbelastning, hovedsakelig fra mannskaper i turnustjeneste. Grunnet et ønske om å beholde turnusordningen med dens fordeler og ulemper, og hvor belastningen kan være sterkt varierende, har disse mannskaper likevel ikke bedt om en konkret oppfølging fra Ombudsmannens side for å få de faktiske forhold nærmere belyst. Noen mannskaper som ikke oppfyller gjeldende vilkår for ulike økonomiske stønader har stillet spørsmål om verdenserklæringens artikkel 25, om enhvers rett til en levestandard som er tilstrekkelig for han og hans families helse og velvære med mer. Det er imidlertid Ombudsmannens erfaring at enkeltindividets rettigheter i forhold til de aktuelle myndigheter synes generelt godt ivaretatt.

14.1.5 Senter mot etnisk diskriminering

Senter mot etnisk diskriminering ble opprettet ved kgl res 11. september 1998. Senterets hovedmål er å sikre individets vern mot diskriminering. I følge Senterets mandat defineres etnisk diskriminering som negativ forskjellsbehandling på grunnlag av trosbekjennelse, rase, hudfarge eller nasjonal eller etnisk opprinnelse. Arbeidet er forankret i FNs rasediskrimineringskonvensjon.

Senteret har tre oppgaver - rettshjelp, dokumentasjon og påvirkning. Det er nyttig å bruke både rettshjelpsarbeid og andre kunnskapskilder for å belyse hvordan diskriminering arter seg, og for å foreslå endringer og forbedringer.

2002 var Senterets fjerde virkeår, og skulle opprinnelig blitt det siste året som prøveordning. Dette var også siste året av den eksterne evalueringen av Senteret. Året bar preg av forandringer på mange fronter. Kommunal- og regionalministeren oppnevnte i september 2002 et nytt styre for Senter mot etnisk diskriminering, en prosess som falt sammen med rekruttering av ny daglig leder.

Året ble preget av et sterkt fokus på Senterets fremtid og det potensialet som ligger i en ny lov mot etnisk diskriminering, presentert i NOU 2002: 12 (Holgersenutvalgets utredning). For å få i gang diskusjon og debatt omkring innholdet i det nye lovforslaget arrangerte Senteret en todagers

konferanse i slutten av oktober. Senteret har gitt ut et hefte som sammenfatter Holgersenutvalgets utredning, sammenstilt med våre egne kommentarer og forslag. I tillegg har vi utarbeidet et hefte som samler innlegg fra konferansen. Senteret har levert skyggerapport til Norges nasjonale rapport til FNs rasediskrimineringskonvensjon. Vi har også rapportert muntlig til komiteén som overvåker Europarådets rammekonvensjon for nasjonale minoriteter i 2002.

Senterets virksomhet er landsdekkende. I 2002 var det imidlertid en solid overvekt av henvendelser fra personer bosatt i Oslo og Østlandsområdet.

Totalt er det oppnådd positive resultater for klientene i 20 saker åpnet i 2002. Et positivt resultat for klienten kan være et forlik, en beklagelse, en omgjøring av vedtak eller endret praksis hos motparten. Enkelte saker som ble åpnet i 2000 og 2001, ble avsluttet med forlik, beklagelse eller omgjøring av vedtak i 2002.

Resultatene av saker påbegynt i tidligere år som kom i 2002 var som følger

- En sak vunnet i retten
- Omgjøring av vedtak i fire 2001-saker
- En person fikk billighetserstatning for en sak fra 2000
- Positivt vedtak i fire 2001-saker
- Forlik i to saker fra 2000 og to saker fra 2001

Statistikk

14.2 Statistikk

Statistikk over økonomisk støtte til menneskerettighetstiltak internasjonalt, regionsvis

Region	Totalt	Region	Totalt
Afrika		Asia	
Afrika Uspesifisert	174 877	Afghanistan	27 216
Angola	85 544	Armenia	2 185
Botswana	2 790	Aserbajdsjan	8 827
Burundi	21 945	Asia Uspesifisert	21 362
Egypt	486	Bangladesh	35 913
Elfenbenskysten	292	Bhutan	145
Eritrea	39 587	Burma	9 833
Etiopia	50 830	Filippinene	3 565
Gambia	270	Georgia	5 691
Ghana	760	India	27 156
Guinea-Bissau	201	Indonesia	10 265
Kamerun	2 427	Kambodsja	11 721
Kapp Verde	201	Kasakhstan	975
Kenya	17 282	Kina	24 282
Kongo	- 204	Kirgisistan	3 803
Kongo (Dem Rep)	25 763	Laos	9 982
Lesotho	1 464	Malaysia	1 010
Liberia	3 319	Mongolia	7 919
Madagaskar	7 301	Nepal	41 757
Malawi	35 691	Pakistan	41 002
Mali	32 078	Sri Lanka	59 837
Mauretania	651	Sør Asia Uspesifisert	1 354
Mauritius	156	Tadsjikistan	1 230
Mosambik	82 803	Thailand	131
Namibia	734	Turkmenistan	100
Niger	3 891	Vietnam	11 581
Nigeria	8 260	Øst-Timor	42 369
Rwanda	25 620	Totalt Asia	411 210
S.For Sahara Uspesif	18 969		
Senegal	536	Europa	
Sierra Leone	10 221	Albania	21 601
Somalia	17 675	Bosnia-Herzegovina	55 789
Sudan	76 135	Europa Uspesifisert	84 118
Swaziland	1 033	Kroatia	29 039
Sør-Afrika	39 726	Makedonia (Fyrom)	22 929
Tanzania	80 698	Moldova	819
Uganda	69 729	Serbia & Makedonia	225
Zambia	68 357	Tidl. Jugoslavia Uspe	163 337
Zimbabwe	31 048	Tyrkia	1 105
Totalt Afrika	1 039 144	Totalt Europa	378 963

Statistikk over økonomisk støtte til menneskerettighetstiltak internasjonalt, regionsvis. (Forts.)

Region	Totalt
Globalt Uspesifisert	
Globalt Uspesifisert	168 526
Totalt Globalt Uspesifisert	168 526
Latin-Amerika	
Amerika Uspesifisert	11 055
Belize	666
Bolivia	16 322
Brasil	18 245
Chile	2 550
Colombia	21 620
Costa Rica	353
Cuba	4 989
Dominikanske Rep	2 410
Ecuador	15 641
El Salvador	8 480
Guatemala	79 139
Haiti	12 753
Honduras	5 463
Jamaica	2 306
Mellom-Amerika Uspes	16 393
Mexico	1 816
Nicaragua	38 029
Paraguay	4 914
Peru	7 406
S.Amerika Uspesifise	2 020
Totalt Latin-Amerika	272 568

Region	Totalt
Midtøsten	
Det Palestinske Omr.	131 430
Iran	646
Jordan	5 210
Libanon	4 931
Midtøsten Uspes.	- 118
Yemen	1 982
Totalt Midtøsten	144 080
Oseania	
Fiji-Øyene	350
Papua Ny-Guinea	1 244
Totalt Oceania	1 594
Multilateral bistand ¹⁾	175 493
Totalt	2 591 579

1) Omfatter generelle bidrag til følgende multilaterale organisasjoner og institusjoner:

IADB
UNDP
IMF
UN General Trust Fund
UNCHR
ASDB
World Bank
AFDB

Statistikk over økonomisk støtte til menneskerettighetstiltak internasjonalt, alfabetisk

Land Totalt

Afghanistan	27 216
Afrika Uspesifisert	174 877
Albania	21 601
Amerika Uspesifisert	11 055
Angola	85 544
Armenia	2 185
Aserbajdsjan	8 827
Asia Uspesifisert	21 362
Bangladesh	35 913
Belize	666
Bhutan	145
Bolivia	16 322
Bosnia-Herzegovina	55 789
Botswana	2 790
Brasil	18 245
Burma	9 833
Burundi	21 945
Chile	2 550
Colombia	21 620
Costa Rica	353
Cuba	4 989
Det Palestinske Omr.	131 430
Dominikanske Rep	2 410
Ecuador	15 641
Egypt	486
El Salvador	8 480
Elfenbenskysten	292
Eritrea	39 587
Etiopia	50 830
Europa Uspesifisert	84 118
Fiji-Øyene	350
Filippinene	3 565
Gambia	270
Georgia	5 691
Ghana	760
Guatemala	79 139
Guinea-Bissau	201
Haiti	12 753
Honduras	5 463
India	27 156
Indonesia	10 265
Iran	646

Land Totalt

Jamaica	2 306
Jordan	5 210
Kambodsja	11 721
Kamerun	2 427
Kapp Verde	201
Kasakhstan	975
Kenya	17 282
Kina	24 282
Kirgisistan	3 803
Kongo	- 204
Kongo (Dem Rep)	25 763
Kroatia	29 039
Laos	9 982
Lesotho	1 464
Libanon	4 931
Liberia	3 319
Madagaskar	7 301
Makedonia(Fyrom)	22 929
Malawi	35 691
Malaysia	1 010
Mali	32 078
Mauretania	651
Mauritius	156
Mellom-Amerika Uspes	16 393
Mexico	1 816
Midtøsten Uspes.	- 118
Moldova	819
Mongolia	7 919
Mosambik	82 803
Namibia	734
Nepal	41 757
Nicaragua	38 029
Niger	3 891
Nigeria	8 260
Pakistan	41 002
Papua Ny-Guinea	1 244
Paraguay	4 914
Peru	7 406
Rwanda	25 620
S.Amerika Uspesifise	2 020
S.For Sahara Uspesif	18 969
Senegal	536

Statistikk over økonomisk støtte til menneskerettighetstiltak internasjonalt, alfabetisk. (Forts.)

Land	Totalt
Serbia & Montenegro	225
Sierra Leone	10 221
Somalia	17 675
Sri Lanka	59 837
Sudan	76 135
Swaziland	1 033
Sør Asia Uspesifiser	1 354
Sør-Afrika	39 726
Tadsjikistan	1 230
Tanzania	80 698
Thailand	131
Tidl.Jugoslavia Uspe	163 337
Turkmenistan	100
Tyrkia	1 105
Uganda	69 729
Vietnam	11 581
Yemen	1 982
Zambia	68 357
Zimbabwe	31 048
Øst-Timor	42 369
Globalt Uspesifisert	168 526
Multibistand	175 493
Totalt	2 591 579

1) Omfatter generelle bidrag til følgende multilaterale organisasjoner og institusjoner:

IADB
UNDP
IMF
UN General Trust Fund
UNCHR
ASDB
World Bank
AFDB

Midler kanalisert via norske og utenlandske frivillige organisasjoner

Region/Land	Ikke NGO	Norsk NGO	Lokal NGO	Regional NGO	Global NGO	Forsknings- stiftelse	Totalt
Afrika							
Afrika Uspesifisert	123 036	35 312	3 300	481	11 871	877	174 877
Angola	47 761	31 469	6 275			38	85 544
Botswana	1 063	1 727					2 79
Burundi	20 000	945			1 000		21 945
Egypt	486					486	
Elfenbenskysten		292					292
Eritrea	16 758	22 829					39 587
Etiopia	28 676	17 253	4 901				50 830
Gambia	270						270
Ghana		760					760
Guinea-Bissau		201					201
Kamerun		2 427					2 427
Kapp Verde		201					201
Kenya	3 400	13 882					17 282
Kongo		- 204					- 204
Kongo (Dem Rep)	15 500	10 099	164				25 763
Lesotho		1 464					1 464
Liberia		3 319					3 319
Madagaskar	4 867	2 434					7 301
Malawi	15 779	17 563	1 198	750	400		35 691
Mali	10 079	21 999					32 078
Mauretania		651					651
Mauritius		156					156
Mosambik	36 625	40 325	4 707	1 100	45		82 803
Namibia		734					734
Niger	3 891					3 891	
Nigeria	4 146	2 100	663		1 350		8 260
Rwanda	11 727	13 894					25 620
S.For Sahara Uspesif	7 327	3 885	1 300			6 457	18 969
Senegal		536					536
Sierra Leone	8 139	2 082					10 221
Somalia	10 745	5 429			1 500		17 675
Sudan	22 877	52 958			300		76 135
Swaziland		1 033					1 033
Sør-Afrika	12 341	18 488			396	8 500	39 726
Tanzania	70 651	8 590	1 457				80 698
Uganda	36 282	32 446		1 000			69 729
Zambia	46 775	9 118	9 219		2 044	1 200	68 357
Zimbabwe	8 149	10 388	11 411		400	700	31 048
Totalt Afrika	562 974	391 165	44 596	3 331	19 307	17 773	1 039 144
Asia							
Afghanistan	21 516	3 168				2 531	27 216
Armenia	618	1 567					2 185

Midler kanalisert via norske og utenlandske frivillige organisasjoner. (Forts.)

Region/Land	Ikke NGO	Norsk NGO	Lokal NGO	Regional NGO	Global NGO	Forsknings- stiftelse	Totalt
Aserbajdsjan	1 988	6 842				- 3	8 827
Asia Uspesifisert	11 854	7 866		300	700	642	21 362
Bangladesh	10 755	7 143	18 015				35 913
Bhutan		145					145
Burma	1 730	7 103			1 000		9 833
Filippinene	84	3 480					3 565
Georgia	74	5 617					5 691
India 10 717	7 705	8 733				27 156	
Indonesia	8 765	1 500					10 265
Kambodsja	4 029	7 692					11 721
Kasakhstan	975						975
Kina 7 050	16 961	180			91	24 282	
Kirgisistan	3 338	142	323				3 803
Laos 5 241	4 741					9 982	
Malaysia	42	968					1 010
Mongolia	2 500	5 419					7 919
Nepal 27 256	14 498	4				41 757	
Pakistan	31 345		9 535		122		41 002
Sri Lanka	39 282	12 922	7 633				59 837
Sør Asia Uspesifiser		1 354					1 354
Tadsjikistan	1 230						1 230
Thailand		131					131
Turkmenistan	100						100
Vietnam	5 252	6 329					11 581
Øst-Timor	39 884	2 485					42 369
Totalt Asia	235 624	125 779	44 423	300	1 822	3 261	411 210
Europa							
Albania	11 701	9 900					21 601
Bosnia-Herzegovina	43 754	12 035					55 789
Europa Uspesifisert	53 067	3 489	184		3 703	23 677	84 118
Fed Rep Of Jugoslavi		225					225
Kroatia	12 392	15 997	650				29 039
Makedonia(Fyrom)	17 949	4 241	739				22 929
Moldova	545	274					819
Tidl.Jugoslavia Uspe	120 739	42 064			367	167	163 337
Tyrkia 417	388				300	1 105	
Totalt Europa	260 565	88 612	1 573		4 070	24 143	378 963
Globalt	82 814	46 438	4		25 999	13 272	168 526
Totalt Globalt	82 814	46 438	4		25 999	13 272	168 526
Latin-Amerika							
Amerika Uspesifisert	3 927	7 128					11 055
Belize	666					666	

Midler kanalisert via norske og utenlandske frivillige organisasjoner. (Forts.)

Region/Land	Ikke NGO	Norsk NGO	Lokal NGO	Regional NGO	Global NGO	Forsknings- stiftelse	Totalt
Bolivia		16 322					16 322
Brasil 3 022	11 171	3 906			146	18 245	
Chile 675	1 257	618				2 550	
Colombia	10 214	11 803				- 397	21 620
Costa Rica		353					353
Cuba 11	4 978					4 989	
Dominikanske Rep		2 410					2 410
Ecuador		15 641					15 641
El Salvador	1 100	5 280	1 450	650			8 480
Guatemala	48 576	24 127	4 436	2 000			79 139
Haiti 500	12 253					12 753	
Honduras	1 000	4 463					5 463
Jamaica		2 306					2 306
Mellom-Amerika Uspes	12 057	1 485		2 851			16 393
Mexico		1 816					1 816
Nicaragua	11 306	18 022	8 701				38 029
Paraguay	2 899	2 015					4 914
Peru 2 410	3 170	1 826				7 406	
S.Amerika Uspesifise		2 020					2 020
Totalt Latin-Amerika	97 697	148 685	20 936	5 501		- 251	272 568
Midtøsten							
Det Palestinske Omr.	104 063	18 932	7 345			1 090	131 430
Iran 646						646	
Jordan	4 250	960					5 210
Libanon		4 931					4 931
Midtøsten Uspes.	45	- 163					- 118
Yemen	1 633	349					1 982
Totalt Midtøsten	110 636	25 009	7 345			1 090	144 080
Oceania							
Fiji-Øyene	350						350
Papua Ny-Guinea	1 244						1 244
Totalt Oceania		1 594					1 594
Multilaterale bidrag1)							175 493 ¹⁾
Totalt	1 525 803	827 281	118 876	9 132	51 198	59 288	2 591 579

1) Omfatter generelle bidrag til følgende multilaterale organisasjoner og institusjoner:

IADB
UNDP
IMF
UN General Trust Fund
UNCHR
ASDB
World Bank
AFDB

Menneskerettighetstiltak fordelt på bistandstype, regionsvis

Region/land	Bilateralt	Multi-bi	Totalt
Afrika			
Afrika Uspesifisert	80 349	94 529	174 877
Angola	48 117	37 427	85 544
Botswana	2 790		2 790
Burundi	1 945	20 000	21 945
Egypt	486		486
Elfenbenskysten	292		292
Eritrea	24 487	15 100	39 587
Etiopia	39 030	11 800	50 830
Gambia		270	270
Ghana	760		760
Guinea-Bissau	201		201
Kamerun	2 427		2 427
Kapp Verde	201		201
Kenya	17 282		17 282
Kongo	- 204		- 204
Kongo (Dem Rep)	10 263	15 500	25 763
Lesotho	1 464		1 464
Liberia	3 319		3 319
Madagaskar	2 434	4 867	7 301
Malawi	24 212	11 479	35 691
Mali	22 078	10 000	32 078
Mauretania	651		651
Mauritius	156		156
Mosambik	54 953	27 850	82 803
Namibia	734		734
Niger	3 891		3 891
Nigeria	4 475	3 785	8 260
Rwanda	13 894	11 727	25 620
S.For Sahara Uspesif	18 969		18 969
Senegal	536		536
Sierra Leone	2 585	7 636	10 221
Somalia	7 675	10 000	17 675
Sudan	67 635	8 500	76 135
Swaziland	1 033		1 033
Sør-Afrika	39 726		39 726
Tanzania	80 698		80 698
Uganda	54 370	15 359	69 729
Zambia	43 357	25 000	68 357
Zimbabwe	31 048		31 048
Totalt Afrika	708 317	330 827	1 039 144

Menneskerettighetstiltak fordelt på bistandstype, regionsvis. (Forts.)

Region/land	Bilateralt	Multi-bi	Totalt
Asia			
Afghanistan	10 882	16 333	27 216
Armenia	1 587	598	2 185
Aserbajdsjan	8 827		8 827
Asia Uspesifisert	15 726	5 636	21 362
Bangladesh	29 970	5 943	35 913
Bhutan	145		145
Burma	9 833		9 833
Filippinene	3 565		3 565
Georgia	5 691		5 691
India	21 438	5 718	27 156
Indonesia	10 065	200	10 265
Kambodsja	9 721	2 000	11 721
Kasakhstan	123	852	975
Kina	24 282		24 282
Kirgisistan	3 803		3 803
Laos	4 741	5 241	9 982
Malaysia	1 010		1 010
Mongolia	5 419	2 500	7 919
Nepal	16 203	25 554	41 757
Pakistan	12 702	28 300	41 002
Sri Lanka	59 457	380	59 837
Sør Asia Uspesifiser	1 354		1 354
Tadsjikistan	321	909	1 230
Thailand	131		131
Turkmenistan	100		100
Vietnam	8 581	3 000	11 581
Øst-Timor	4 825	37 543	42 369
Totalt Asia	270 504	140 707	411 210
Europa			
Albania	13 762	7 839	21 601
Bosnia-Herzegovina	38 476	17 314	55 789
Europa Uspesifisert	60 285	23 833	84 118
Fed Rep Of Jugoslavi	225		225
Kroatia	22 585	6 453	29 039
Makedonia(Fyrom)	15 081	7 848	22 929
Moldova	819		819
Tidl.Jugoslavia Uspe	150 278	13 059	163 337
Tyrkia	1 105		1 105
Totalt Europa	302 617	76 346	378 963

Menneskerettighetstiltak fordelt på bistandstype, regionsvis. (Forts.)

Region/land	Bilateralt	Multi-bi	Totalt
Globalt			
Globalt Uspesifisert	131 070	37 456	168 526
Totalt Globalt	131 070	37 456	168 526
Latin-Amerika			
Amerika Uspesifisert	7 128	3 927	11 055
Belize	666		666
Bolivia	16 322		16 322
Brasil	18 245		18 245
Chile	2 550		2 550
Colombia	16 720	4 900	21 620
Costa Rica	353		353
Cuba	4 989		4 989
Dominikanske Rep	2 410		2 410
Ecuador	15 641		15 641
El Salvador	8 480		8 480
Guatemala	40 568	38 571	79 139
Haiti	12 253	500	12 753
Honduras	5 463		5 463
Jamaica	2 306		2 306
Mellom-Amerika Uspes	4 336	12 057	16 393
Mexico	1 816		1 816
Nicaragua	32 140	5 889	38 029
Paraguay	4 914		4 914
Peru	7 406		7 406
S.Amerika Uspesifise	2 020		2 020
Totalt Latin-Amerika	206 725	65 843	272 568
Midtøsten			
Det Palestinske Omr.	39 513	91 917	131 430
Iran	246	400	646
Jordan	5 210		5 210
Libanon	4 931		4 931
Midtøsten Uspes.	- 118		- 118
Yemen	349	1 633	1 982
Totalt Midtøsten	50 130	93 950	144 080
Oceania			
Fiji-Øyene	350		350
Papua Ny-Guinea	1 244		1 244
Totalt Oceania	1 594		1 594

Menneskerettighetstiltak fordelt på bistandstype, regionsvis. (Forts.)

Region/land	Bilateralt	Multi-bi	Totalt
Multilaterale bidrag ¹⁾			175 493
Totalt	1 670 957	745 130	2 591 579

1) Omfatter generelle bidrag til følgende multilaterale organisasjoner og institusjoner:

IADB
 UNDP
 IMF
 UN General Trust Fund
 UNCHR
 ASDB
 World Bank
 AFDB

Menneskerettighetstiltak fordelt på bistandstype, alfabetisk

Land	Bilateralt	Multi-bi	Totalt
Afghanistan	10 882	16 333	27 216
Afrika Uspesifisert	80 349	94 529	174 877
Albania	13 762	7 839	21 601
Amerika Uspesifisert	7 128	3 927	11 055
Angola	48 117	37 427	85 544
Armenia	1 587	598	2 185
Aserbajdsjan	8 827		8 827
Asia Uspesifisert	15 726	5 636	21 362
Bangladesh	29 970	5 943	35 913
Belize 666		666	
Bhutan	145		145
Bolivia	16 322		16 322
Bosnia-Herzegovina	38 476	17 314	55 789
Botswana	2 790		2 790
Brasil 18 245		18 245	
Burma	9 833		9 833
Burundi	1 945	20 000	21 945
Chile 2 550		2 550	
Colombia	16 720	4 900	21 620
Costa Rica	353		353
Cuba 4 989		4 989	
Det Palestinske Omr.	39 513	91 917	131 430
Dominikanske Rep	2 410		2 410
Ecuador	15 641		15 641
Egypt 486		486	
El Salvador	8 480		8 480
Elfenbenskysten	292		292
Eritrea	24 487	15 100	39 587
Etiopia	39 030	11 800	50 830
Europa Uspesifisert	60 285	23 833	84 118
Fed Rep Of Jugoslavi	225		225
Fiji-Øyene	350		350
Filippinene	3 565		3 565
Gambia		270	270
Georgia	5 691		5 691
Ghana	760		760
Guatemala	40 568	38 571	79 139
Guinea-Bissau	201		201
Haiti 12 253	500	12 753	
Honduras	5 463		5 463

Menneskerettighetstiltak fordelt på bistandstype, alfabetisk. (Forts.)

Land	Bilateralt	Multi-bi	Totalt
India 21 438	5 718	27 156	
Indonesia	10 065	200	10 265
Iran 246	400	646	
Jamaica	2 306		2 306
Jordan	5 210		5 210
Kambodsja	9 721	2 000	11 721
Kamerun	2 427		2 427
Kapp Verde	201		201
Kasakhstan	123	852	975
Kenya	17 282		17 282
Kina 24 282		24 282	
Kirgisistan	3 803		3 803
Kongo	- 204		- 204
Kongo (Dem Rep)	10 263	15 500	25 763
Kroatia	22 585	6 453	29 039
Laos 4 741	5 241	9 982	
Lesotho	1 464		1 464
Libanon	4 931		4 931
Liberia	3 319		3 319
Madagaskar	2 434	4 867	7 301
Makedonia(Fyrom)	15 081	7 848	22 929
Malawi	24 212	11 479	35 691
Malaysia	1 010		1 010
Mali 22 078	10 000	32 078	
Mauretania	651		651
Mauritius	156		156
Mellom-Amerika Uspes	4 336	12 057	16 393
Mexico	1 816		1 816
Midtøsten Uspes.	- 118		- 118
Moldova	819		819
Mongolia	5 419	2 500	7 919
Mosambik	54 953	27 850	82 803
Namibia	734		734
Nepal 16 203	25 554	41 757	
Nicaragua	32 140	5 889	38 029
Niger 3 891		3 891	
Nigeria	4 475	3 785	8 260
Pakistan	12 702	28 300	41 002
Papua Ny-Guinea	1 244		1 244
Paraguay	4 914		4 914
Peru 7 406		7 406	

Menneskerettighetstiltak fordelt på bistandstype, alfabetisk. (Forts.)

Land	Bilateralt	Multi-bi	Totalt
Rwanda	13 894	11 727	25 620
S.Amerika Uspesifise	2 020		2 020
S.For Sahara Uspesif	18 969		18 969
Senegal	536		536
Sierra Leone	2 585	7 636	10 221
Somalia	7 675	10 000	17 675
Sri Lanka	59 457	380	59 837
Sudan	67 635	8 500	76 135
Swaziland	1 033		1 033
Sør Asia Uspesifiser	1 354		1 354
Sør-Afrika	39 726		39 726
Tadsjikistan	321	909	1 230
Tanzania	80 698		80 698
Thailand	131		131
Tidl.Jugoslavia Uspe	150 278	13 059	163 337
Turkmenistan	100		100
Tyrkia 1 105		1 105	
Uganda	54 370	15 359	69 729
Vietnam	8 581	3 000	11 581
Yemen	349	1 633	1 982
Zambia	43 357	25 000	68 357
Zimbabwe	31 048		31 048
Øst-Timor	4 825	37 543	42 369
Globalt Uspesifisert	131 070	37 456	168 526
Multibistand			175 493
Totalt	1 670 957	745 130	2 591 579

1) Omfatter generelle bidrag til følgende multilaterale organisasjoner og institusjoner:

IADB
UNDP
IMF
UN General Trust Fund
UNCHR
ASDB
World Bank
AFDB

14.3 Kilder til mer informasjon

Et utvalg frivillige organisasjoner og offentlige institusjoner som arbeider med menneskerettighetsspørsmål.

Amnesty International

Postboks 702 Sentrum
0106 OSLO
Tlf.: +47 22 40 22 00
Faks: +47 22 42 94 70
E-post: admin@amnesty.no

Antirasistisk Senter

Antiracist Centre
Postboks 244 Sentrum
0103 OSLO
Tlf.: +47 22 11 60 00
Faks: +47 22 11 61 00
E-post: nadeem@antirasistisk-senter.no

Barneombudet

Ombudsman for Children
Postboks 8036 DEP
0030 OSLO
Tlf.: +47 22 24 26 30
Faks: +47 22 24 95 24
E-post: fokuskvinner@online.no

CARE Norge

CARE Norway
Universitetsgt.12
0164 Oslo
Tlf.: +47 22 99 26 00
Faks: +47 22 99 26 01
E-post: care.norge@care.norge

Chr. Michelsens Institutt

Christian Michelsen Institute
Fantoftveien 38
5036 FANTOFT
Tlf.: +47 55 57 40 00
Faks: +47 55 57 41 66
E-post: cmi@cmi.no

Den norske Helsingforskomité
Norwegian Helsinki Committee

Urtegata 50
0187 OSLO
Tlf.: +47 22 57 12 20
Faks: +47 22 57 00 88
E-post: nhc@nhc.no

Den norske lægeforenings MR-utvalg
Norwegian Medical Association's Committee on Human Rights

Bjørn Oskar Hoftvedt
Postboks 1152 Sentrum
0107 OSLO
Tlf.: +47 23 10 90 00
Faks: +47 23 10 90 01
E-post: bjorn.hoftvedt@legeforeningen.no

Den norske Tibet-komité

Norwegian Tibet Committee
Urtegata 50
0187 OSLO
Tlf.: +47 22 68 88 84
Faks: +47 22 57 00 88
E-post: info@tibetkomite.no
andrew.preston@online.no

Fellesrådet for Afrika

Norwegian Council for Africa
Osterhausgate 27
0183 OSLO
Tlf.: +47 22 98 93 10
Faks: +47 22 98 93 01
E-post: africa@online.no

Flyktningerådet

Norwegian Refugee Council
Postboks 6758 St. Olavs Plass
0130 OSLO
Tlf.: +47 23 10 98 00
Faks: +47 23 10 98 01
E-post: nrc-no@online.no

FN-sambandet**UN Association of Norway**

Storgata 33 A

0184 OSLO

Tlf.: +47 22 20 91 70

Faks: +47 22 20 81 42

E-post: hovedkontoret@fn-sambandet.no**FOKUS - Forum for kvinner og utviklingsspørsmål****Forum for Women and Development**

Storgata 33 C

0184 OSLO

Tlf.: +47 23 01 03 00

Faks: +47 23 01 03 01

E-post: fokuskvinner@online.no**Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon
Norwegian Federation of Organizations of Disabled people**

Postboks 4568 Torshov

0404 OSLO

Tlf.: +47 22 79 91 00

Faks: +47 22 79 91 98

E-post: info@ffo.no**Human-Etisk Forbund****Norwegian Humanist Association**

Postboks 6744 St. Olavs Plass

0166 OSLO

Tlf.: +47 22 11 10 10

Faks: +47 22 11 02 40

E-post: human@human.no**International Romani Union - Norway**

Kjelsåsveien 28 F

0488 OSLO

Tlf.: +47 22 89 20 21

Faks: +47 22 15 77 58

International Society for Health and Human Rights

Urtegata 50

0187 OSLO

Tlf.: +47 22 68 22 20

Faks: +47 22 57 00 88

E-post: ishhr@online.no**Kirkens Nødhjelp****Norwegian Church Aid**

Postboks 4544 Torshov

0404 OSLO

Tlf.: +47 22 22 22 99

Faks: +47 22 22 24 20

E-post: nca-oslo@sn.no**LO****Norwegian Confederation of Trade Unions**

Youngsgate 11

0181 OSLO

Tlf.: +47 23 06 10 50

Faks: +47 23 06 17 43

E-post: lo@lo.no**Landsrådet for norske barne- og ungdomsorganisasjoner - LNU****Norwegian Youth Council**

Rolf Hofmosgate 18

0655 OSLO

Tlf.: +47 23 31 06 00

Faks: +47 23 31 06 01

E-post: lno@lno.no**Latin-Amerikagruppene i Norge****Latin America Groups in Norway**

Solidaritetshuset

Osterhausgate 27

0183 OSLO

Tlf.: +47 22 98 93 00

Faks: +47 22 98 93 01

E-post: lagnorge@online.no

Likestillingsombudet
Norwegian Gender Equality Ombudsman
Grensen 5
Postboks 8048 DEP
0031 OSLO
Tlf.: +47 22 24 25 61
Faks: +47 22 24 09 01
E-post: post@likestillingsombudet.no

Utdanningsforbundet
Education International, Norway
Postboks 9190 Grønland
0134 OSLO
Tlf.: +47 24 14 20 00
Faks: +47 24 14 21 00
E-post: post@utdanningsforbundet.no

Mellomkirkelig Råd for Den norske kirke
Church of Norway Council of Ecumenical and International Relations
Postboks 5816 Hegdehaugen
0308 OSLO
Tlf.: +47 22 93 27 50
Faks: +47 22 93 28 28
E-post: churchnor@kirken.no

MiRA-ressurssenter for innvandrerkvinner
MiRA Resource Centre for Black, Immigrant and Refugee Women
Postboks 1749 Vika
0212 OSLO
Tlf.: +47 22 11 69 20
Faks: +47 22 36 40 19
E-post: post@mirasenteret.no

NHO
Confederation of Norwegian Business and Industry
Postboks 5250 Majorstua
0303 OSLO
Tlf.: +47 23 08 80 00
Faks: +47 23 08 80 01
E-post: firmapost@nho.no

NORAD
Norwegian Agency for Development Cooperation
Postboks 8034 DEP
0030 OSLO
Tlf.: +47 22 24 20 30
Faks: +47 22 24 20 31
E-post: informasjonssenteret@norad.no

Norges Røde Kors
Norwegian Red Cross
Postboks 1 Grønland
0133 OSLO
Tlf.: +47 22 05 40 00
Faks: +47 22 05 40 40
E-post: documentation.centre@redcross.no

Norsk Folkehjelp
Norwegian People's Aid
Postboks 8844 Youngstorget
0028 OSLO
Tlf.: +47 22 03 77 00
Faks: +47 22 20 08 77
E-post: norsk.folkehjelp@npaid.no

Norsk Forum for Ytringsfrihet
Norwegian Forum for Freedom of Expression
Urtegata 50
0187 OSLO
Tlf.: +47 22 67 79 64/22 68 77 03
Faks: +47 22 57 00 88
E-post: nffe@online.no

Norske Kveners Forbund/Ruijan Kveeniliitto
Norwegian Kven Foundation
Strandvegen 144 B
9006 TROMSØ
Tlf.: +47 77 69 65 02
Faks: +47 77 69 53 86
E-post: kvener@c2i.net

Norsk Organisasjon for Asylsøkere (NOAS)
Norwegian Organisation for Asylum Seekers

Postboks 8893 Yongstorget
0028 OSLO
Tlf.: +47 22 36 56 60
Faks: +47 22 36 56 61
E-post: noas@noas-asyl.no

Norsk P.E.N.
Norwegian P.E.N.

Etterstadgata 25
0658 OSLO
Tlf.: +47 22 19 45 51
Faks: +47 22 19 45 51
E-post: k-o-jens@online.no

Norsk Senter for Demokratistøtte
Norwegian Center for Democracy Support

Postboks 8055 Dep
Tlf.: +47 24 14 57 23
Faks: +47 24 14 57 01
E-post: anja.riiser@fredskorpset.no

Norsk Senter for menneskerettigheter (UiO)
Norwegian Center for Human Rights

Universitetsgata 22 - 24
0162 OSLO
Tlf.: +47 22 84 20 01
Faks: +47 22 84 20 02
E-post: admin@nchr.no

Organisasjonen mot offentlig diskriminering (OMOD)

Organization Against Public Discrimination

Postboks 2832 Tøyen
0608 OSLO
Tlf.: +47 22 20 87 37
Faks: +47 22 20 62 17
E-post: omod@online.no

Oslokoalisjonen for religions- og livssynsfrihet
The Oslo Coalition on Freedom of Religion or Belief

Universitetsgata 22 - 24
0162 OSLO
Tlf.: +47 22 84 20 45
Faks: +47 22 84 20 02
E-post: lena.larsen@nihr.no

Plan Norge
Plan Norway

Wesselsgt. 8
0165 Oslo
Tlf.: +47 09909
Faks: +47 22 33 32 32
E-post: info@plan-norge.no

Redd Barna
Norwegian Save the Children

Postboks 6902 St. Olavs Plass
0130 OSLO
Tlf.: +47 22 99 09 00
Faks: +47 22 99 08 60
E-post: post@reddbarna.no

Romanifolket (taterne/de reisende)
Romanifolkets Landsforening

Postboks 80
2436 VÅLER
Tlf. : +47 62 42 35 31

Samerådet
Saami Council

FIN-99980
UTSJOKI, Finland
Tlf.: +358 16 677 351
Faks: +358 16 677 353
E-post: samiradd@netti.fi

Sametinget**Saami Parliament**

Postboks 144

9730 KARASJOK

Tlf.: +47 78 47 40 00

Faks: +47 78 47 40 90

E-post: adm@samediggi.no

Senter mot etnisk diskriminering**Centre for Combating Ethnic Discrimination**

Postboks 677 Sentrum

0106 OSLO

Tlf.: +47 22 24 69 70

Faks: +47 22 24 69 72

E-post: smed@smed.no

Skogsfinnske interesser i Norge**Forest Finns**

v/ Anne Berit Gullikstad

2256 Grue-Finnskog

Tlf. (p.): 62 94 81 60

Tlf. (arb.): 62 94 72 08

E-post: smed@smed.no

Stiftelsen Menneskerettighetshuset**Norwegian Human Rights House**

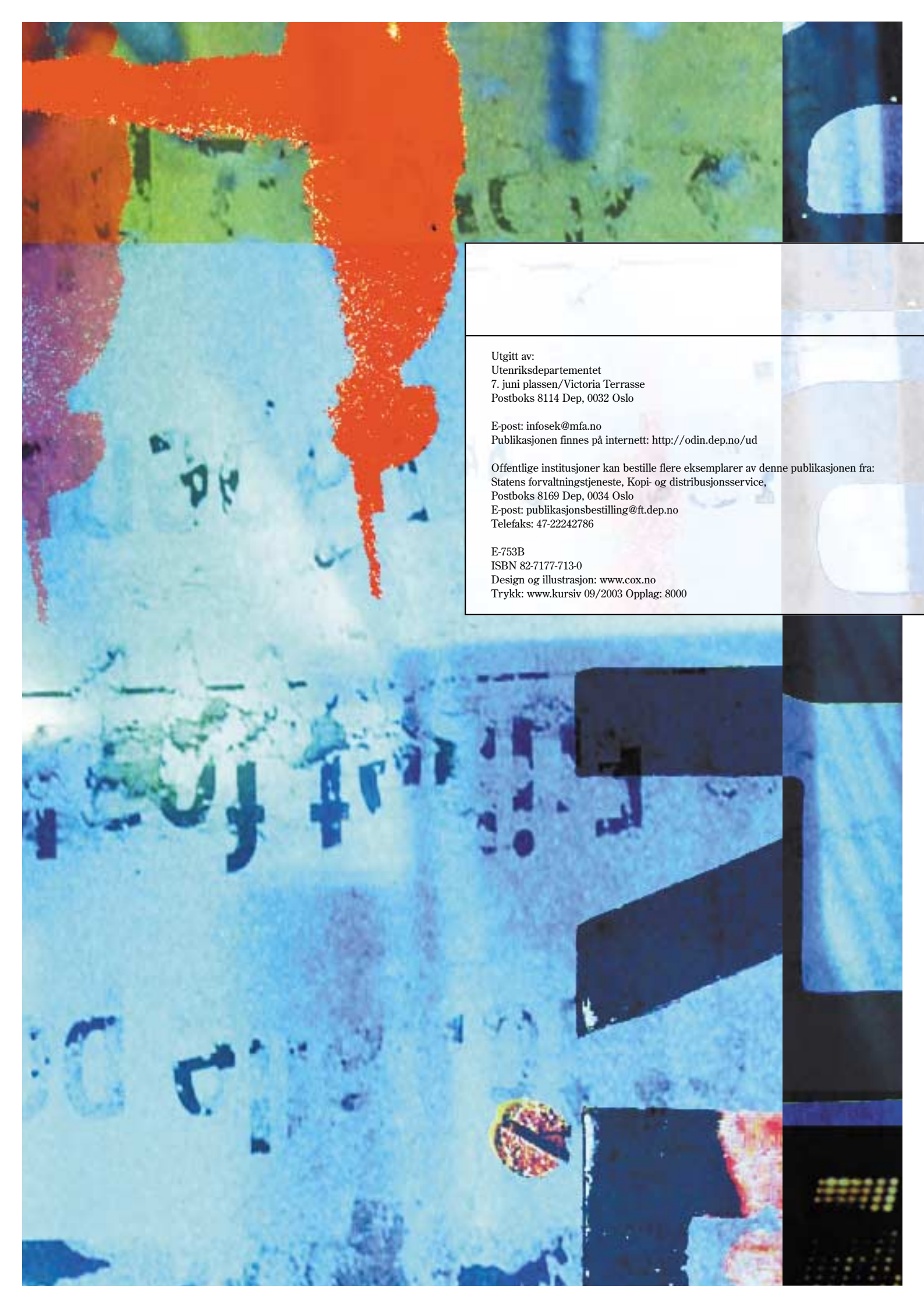
Urtegata 50

0187 OSLO

Tlf.: +47 22 57 12 20

Faks: +47 22 57 00 88

E-post: mail@humanrightshouse.org

The background of the entire page is an abstract collage. It features a large, textured orange shape on the left side, a green area at the top, and a blue area at the bottom. There are also various other colors like purple, yellow, and black scattered throughout, creating a complex, layered visual effect.

Utgitt av:
Utenriksdepartementet
7. juni plassen/Victoria Terrasse
Postboks 8114 Dep, 0032 Oslo

E-post: infosek@mfa.no
Publikasjonen finnes på internett: <http://odin.dep.no/ud>

Offentlige institusjoner kan bestille flere eksemplarer av denne publikasjonen fra:
Statens forvaltningstjeneste, Kopi- og distribusjonsservice,
Postboks 8169 Dep, 0034 Oslo
E-post: publikasjonsbestilling@ft.dep.no
Telefaks: 47-22242786

E-753B
ISBN 82-7177-713-0
Design og illustrasjon: www.cox.no
Trykk: www.kursiv.no 09/2003 Opplag: 8000